

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

148088

TÜRKİYE'DE SOSYAL DEMOKRASİNİN KURAMSAL
SORUNLARI

Hazırlayan
AYŞE ŞAHİN
01716102

148088

Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. CENGİZ ÇAĞLA

İSTANBUL, 2004

İÇİNDEKİLER

KISALTMA LİSTESİ.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. SOSYAL DEMOKRAT TEORİNİN OLUŞUMU.....	4
1.1. Sosyal Demokrasi Tanımı.....	4
1.2. Sosyal Demokrasi ve Sosyalizm.....	5
1.3. Sosyal Demokrasi'nin Tarihsel Kökenleri.....	10
1.4. Komünist Parti Manifestosu.....	14
1.5. İlk Örgütler.....	18
1.6. Fabianizm.....	30
1.7. Bernstein ve Revizyonizm.....	35
1.8. Karl Kautsky.....	44
1.9. Jean Jaures.....	50
1.10. İki Dünya Savaşı Arası Dönem ve Sosyal Demokrasi.....	54
1.11. Savaş ve Direniş.....	62
1.12. "Refah Devleti"nden "Üçüncü Yol"a.....	64
1.13. Gerassimos Moschonas ve Sosyal Demokrasi.....	73
2. TÜRKİYE'DEKİ SÜREÇ	82
2.1. Sınıflar ve Tarih.....	82
2.2. Türk Sosyalizmi.....	86
2.3. CHF/CHP.....	93
2.4. Çok Partili Yaşam, Türkiye İşçi Partisi ve "Orta'nın Solu".....	100
2.5. Demokratik Sol?.....	105
3. ELEŞTİREL DEĞERLENDİRME.....	109
SONUÇ.....	119
KAYNAKÇA.....	121
ÖZGEÇMİŞ.....	130

KISALTMA LİSTESİ

ARMHC-Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
CHF- Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP- Cumhuriyet Halk Partisi
COMISCO- Uluslararası Sosyalist Kongresi Komitesi
DAP- Alman İşçi Partisi
DİSK- Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DSP- Demokratik Sol Parti
FKF- Fikir Klüpleri Federasyonu
İTC- İttihat ve Terakki Cemiyeti
KPD- Alman Komünist Partisi
NSDAP- Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi
SCF- Serbest Cumhuriyet Fırkası
SDAP- Sosyal Demokrat İşçi Partisi
SE- Sosyalist Enternasyonal
SPD- Alman Sosyal Demokrat Partisi
STMA- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi
THİF- Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
TİÇSF- Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası
TİP- Türkiye İşçi Partisi
TKP- Türkiye Komünist Fırkası
TpCF- Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TSF- Türkiye Sosyalist Fırkası

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türkiye’de sosyal demokrasinin kuramsal sorunlarının olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Her şeyden önce böyle bir tez konusu seçmemin nedeni, ülkemizdeki sosyal demokrasi anlayışına yönelik kafamdaki soru işaretlerine cevap aramak isteğiydi. Az yada çok kendini sosyal demokrat veya solda hisseden kişilerin böyle bir sorun olduğunu düşünmeleri ve bunu dile getirmeleri de bu çalışmanın yapılmasında etkili oldu. Ancak bu konunun yazılı kaynaklar düzeyinde pek sık ifade edilmediğini, konuyla ilgili çalışmaların da daha çok tarihsel monografiler düzeyinde kaldığını düşünüyorum. Bu sürece kendimce mütevazı bir katkı yapmak ve düşüncelerimi paylaşmak isteği çalışmamı daha zevkli bir hale getirdi.

Çalışmam süresince her zaman bana yanımda olduklarını hissettiren aileme, iş ortamında bana gerekli kolaylığı sağlayıp hoşgörüle yaklaşan Uzm.Dr. Mehmet BAKAR’a, bu konuyla ilgilenmemde beni özendiren bölüm hocalarıma, çalışma arkadaşlarıma, Sosyal Demokrasi Vakfı’na (SODEV) teşekkür ederim. Ayrıca, danışmanın Sayın Yrd.Doç.Dr. Cengiz ÇAĞLA’ya gerek anlayışlı ve sabırlı tutumu, gerekse eleştirel ve motive edici yaklaşımı, insanın düşüncelerinin kağıda özgürce geçirilmesindeki inancını aşılması nedeniyle teşekkürü bir borç biliyorum.

ÖZET

Sosyal demokrasi, siyasal, toplumsal ve tarihsel boyutlarıyla büyük bir akımdır. Yaklaşık bir buçuk yüzyıldan beri dünyanın çeşitli ülkelerinde farklı değişim evreleri yaşamış ancak sosyalist içeriğini kısmen de olsa korumuştur.

Türkiye'nin sosyalizmle ilk tanışması Yirminci yüzyılın başında olmuştur. Çok uluslu imparatorluktan ulus-devlete geçiş süreci kültürel, ekonomik ve toplumsal alanlarda bir çok değişikliği gündeme getirmiştir. Tek parti döneminde siyasal ve toplumsal muhalefete izin verilmemiş, sol yaşam alanı bulamamıştır. Çok partili hayata geçiş ve demokratikleşmenin ivme kazanmasıyla Türkiye kendini "ortanın solu"nda, "demokratik sol"da ve nihayet "sosyal demokrat" olarak tanımlayan siyasal akımlara sahne olmuştur.

Bu çalışmanın ilk amacı Türkiye'de kendini sosyal demokrat olarak adlandırma eğiliminde olan akımların doğasını incelemektir. Bunu yaparken, öncelikle evrensel sosyal demokrasinin gelişim çizgilerini gözden geçirmek ve Türkiye'deki manzaranın özgünlüğünü göstermek istedim. Bana göre, sosyal demokrat siyasal teoriyi kapsamlı bir şekilde değerlendirmek kısmi ya da yanıltıcı yargılara varmamızı engelleyebilir, daha sağlıklı sonuçlara ulaşmamızı sağlayabilirdi.

İlk olarak dünya ölçekli sosyal demokrat hareketin temel ilkelerini siyasal tarih ve sosyal demokrat siyaset teorisi bağlamında açıklamaya çalıştım. İkinci olarak, Türkiye solunun kökenlerini tarihsel/siyasal bağlamı içinde ele aldım. Tarihsel, kültürel ve toplumsal konuları incelerken Türkiye'deki parti elitlerinin siyasal kültürüne özel bir yer ayırmayı gerekli gördüm.

Çalışmam Avrupa sosyal demokrasisiyle onun Türkiye'deki benzeri arasındaki en önemli farkları açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken özellikle istediğim bir şey Türkiye'deki deneyimi tarihsel ve eleştirel bir paradigma içinden ele almaktır. Bu amaçla betimleyici, çözümleyici ve eleştirel yöntemleri kullandım; ve –umut ediyorum ki- şu sonuca ulaşabildim: Türkiye'de sosyal demokrasinin temel sorunları esasen teorik ve entelektüel düzeydeki sorunlardır.

ABSTRACT

Social Democracy is a great historical, political and social current. For more than one and a half century, it has been subject of numerous changes in its various aspects while retaining a part of its socialist essence in different countries of the world.

Turkey's first encounter with socialism was at the beginning of the Twentieth Century. The transition from a multi-national empire to a nation state brought about several changes in cultural, economic and political realms. The single party era witnessed the suppression of the left. In a corporatist style of politics, political opposition was not permitted. With the adoption of multi-party politics, some Turkish parties tended to call themselves, progressively, at the "center of the left", at the "democratic left" and finally in the "social democracy".

The first aim of this work is to develop an understanding to explore the nature of the so-called "social democratic" currents in Turkey. To do so, I wanted to revise the adventure of the universal social democracy and shed light to the specificity of the Turkish case. For me, a comprehensive evaluation of the social democratic political theory was at crucial importance in order not to have a partial outlook.

First of all, I tried to explain the basic premises of the world-scaled social democracy referring to both the political history and the social democratic political theory. Secondly, I tried to single out the origins of the Turkish left elaborating it in its specific historical/political context. Historical, cultural and social issues are taken into consideration with a special emphasis on the political culture of Turkey's party elites.

My work is trying to show the crucial differences existing between European social democracy and its Turkish counterpart, evaluating the Turkish experiment in a historical/critical paradigm. I used the descriptive, analytical and critical elements of research and I hope that I reached, to my final judgment: the fundamental problems of Turkish social democracy are basically at theoretical and intellectual levels.

GİRİŞ

XIX. ve XX. yüzyıllarda tüm dünyayı etkileyecek siyasal akımların ortaya çıktığı görülür. Bu akımlardan biri de sosyal demokrasidir. Sosyal demokrasi, Marksizm ve sosyalizmin özgün bir yorumudur. Bu özgünlüğü belirleyen ise demokrasiye verilen önemdir. Sosyal demokrasi, özgürlük, eşitlik, dayanışma ilkelerini temel alırken, emek-sermaye çelişkisi içinde emeğin tarafında yer almaktadır. Emeği ile geçinen sınıfların kapitalist sistemde ilk önce sınıf olarak varlıklarının kabul edilmesi, emekçi sınıf bilinciyle hareket temelinde siyasal hak eşitliği ve sosyal güvencelerin sağlanması ve geliştirilmesini amaçlayan bir siyasal hareket olarak yorumlanabilir.

Ancak işçi sınıfının bir sınıf olarak kabul edilmesi ve haklarının elde edilmesi mücadelesi yüzyıllar almıştır. Mücadele yıllarının başlangıcından itibaren sosyal demokrasi sürekli gelişme ve değişmeye açık olmuştur. Evrimsel süreç ve farklı yorumlayışlar beraberinde saf bir sosyal demokrasi tanımının yapılmasını engellemektedir. Nitekim, günümüzde sosyal demokrasi değil sosyal demokrasilerden bahsedilmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri ülkeler arasında tarihi, coğrafi, toplumsal, kültürel, vb. farklılıkların bulunmasıdır. Bu yapılar aynı kuramın farklı yorumlanmasını getirmekte ve sonuçlarının farklı olmasına neden olmaktadır. Nitekim Almanya'daki sosyal demokrasi ile İsveç veya Türkiye'deki sosyal demokrasi aynı değildir.

Türkiye ile Avrupa arasındaki sosyal demokrasiyi farklı yorumlayış uzun süreden beri dikkatimi çekiyordu. Türkiye'de kendini sosyal demokrat olarak tanımlayan partilerin Avrupa sosyal demokrat partilerine benzememesi ve temel sorunun Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kuramsal çerçeveye dayandığını düşünmem tez konumu belirlememde etkili oldu. Türkiye'de sosyal demokrasinin kuramsal sorunları olduğunu açıkça söylemek istedim. Çünkü günümüzde birçok yazar, siyaset adamı ya da sokaktaki vatandaş bu durumu az ya da çok fark etmesine rağmen bu konu yazılı olarak dile getirilmiyor, getirildiğinde de tartışma çok yüzeysel düzeylerde cereyan diyor.

Amacım Türkiye'de sosyal demokrasi anlayışının diğer Avrupa sosyal demokrasilerinden farklı yorumlandığını göstermektir. Bunu yaparken, sosyal demokrasinin ilk ortaya çıktığı yıllardan günümüze kadar geçirdiği evrimleri, Türkiye

ve Avrupa bağlamında değerlendirmeye çalıştım. Siyasal tarihsel sürecin incelenmesinin, kuramsal farklılıkların ortaya çıkarılmasında işlevsel olacağını düşündüm. Günümüz Türkiye'sinde sosyal demokrat olarak adlandırılan akımların önemli kuramsal ve entelektüel sorunları olduğunu göstermeye çalıştım.

Çalışmamın ilk bölümünde, sosyal demokrat teorinin oluşumu anlatılacaktır. Bu bölümde sosyal demokrasinin tarihini yazmak gibi geniş soluk gerektiren ve bir yüksek lisans tezinin boyutlarını aşabilecek bir çabaya girişmekten özellikle kaçınmak istedim. Ayrıca siyasal tarihle, siyasal kuramlar tarihi birbirlerinden farklılaştığı ölçüde betimleyici çalışmalarla çözümleyici çalışmalar arasında birbirini tamamlayan bir ilişki olabileceğini düşünüyorum. Bu bağlamda bu bölümde sosyal demokrat siyasal aktörlerin (parti, grup ve örgütler) tarihiyle, sosyal demokrat teorinin gelişimi birbirine bağlı iki eksen olarak ele alınmaya çalışıldı. Doğallıkla siyasetin kronolojik anlatımıyla kuramların ve doktrinlerin çözümlenmesi her zaman kesişmemiş olabilir. Bu bölümün görece uzunluğunun, sosyal demokrat kuramın yapı taşları diyebileceğimiz unsurları gerektiği gibi irdeleyebilmek kaygısından kaynaklandığını söyleyebilirim.

Birinci bölümde ilk olarak sosyal demokrasinin farklı tanımlarına yer verilecektir. Sosyal demokrasinin sosyalizmden ayrı düşünülemeyeceği anlayışından hareketle, sosyalizmin ve dolayısıyla sosyal demokrasinin ortaya çıkmasında katkıda bulunan düşünür ve kuramcılardan tek tek bahsedilecektir. Anlam karmaşasına yol açmamak için komünizm, sosyalizm ve kapitalizmin tanımları yapılmıştır. Sosyal demokrasinin tarihsel kökenleri incelenirken, Komünist Parti Manifestosu ayrıca değerlendirilecektir. Çünkü, "tüm dünyanın işçileri birleşin" diye başlayan Manifesto, yeni bir dünya görüşünü dile getirmesi ve sosyal demokrasinin kaynağını oluşturması açısından önemlidir. Özellikle iki dünya savaşı arası döneme de bakmanın yararlı olacağını düşündüm. Bunun en önemli sebebi gerek faşizm gerekse nasyonal sosyalizmin örgütlenme modeli olarak sosyal demokrat örgütlenmeyi örnek almış olmalarıdır. İki dünya savaşı arası dönemde sosyalist, sosyal demokrat ve komünist ayrışmanın artması, faşist ve nasyonal sosyalist akımların rahatça gelişebilecekleri bir ortamın oluşmasına yardımcı olmuştur.

Çalışmamda, günümüzde tartışılan iki önemli konu olan Refah Devleti ve Üçüncü Yol kavramlarının ortaya çıkışı ve eleştirilerine geçmeden önce, zaman zaman unutulmuş ancak bir çok sosyal demokrat lideri etkilemiş bir akım olan Fabianizm ve

özgünlüğü hakkında bilgi verilecektir. Sosyal demokrasi düşüncesinin ortaya çıkması ve sistemleştirilmesinde önemli rol oynayan sosyal demokrat önderlerden Eduard Bernstein, Karl Kautsky ve Jean Jaurès ile ilgili mümkün olduğu oranda geniş bilgi verilerek farklılaştıkları siyasal noktalar belirtilecektir. Tarihsel süreç irdelendikten sonra, çağdaş sosyal demokrasinin anlaşılmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle dünyada sosyal demokrasi teorisi üzerine tanınan ama ülkemizde çok fazla bilinmeyen Yunan siyaset bilimcisi Gerassimos Moschonas'ın sosyal demokrasi konusunda geliştirdiği hipotezleri inceleyeceğim.

İkinci bölümde, Türkiye'de sosyal demokrasinin tarihsel süreci anlatılacak, bu amaçla ilk olarak Osmanlı'dan itibaren sınıf kavramına bakış değerlendirilecektir. Türk sosyalizm tarihinin ilkleri sayılabilecek kişiler (Hüseyin Hilmi ve Mustafa Suphi) anlatılacaktır. Türk siyasal hayatında önemli rol oynayan CHP tarihsel süreç içinde değerlendirilirken, yaşadığı ve yaşamadığı sosyal demokrat süreç değerlendirilecektir. Ortanın solu, demokratik sol kavramları tanımlanmaya çalışılacaktır. TİP'nin ise tezimde bulunmasının sebebi, ilk kez kendini işçi sınıfı partisi olarak gören bir partinin siyaset sahnesine çıkmasıdır. Bu bölümde çözümleyici yöntemin ilk bölüme göre daha çok ağırlık taşımasını özellikle istedim. Böylece çalışmamın genel çerçevesini siyaset bilimi ve siyaset kuramı yaklaşımlarının içinden kurmaya çalıştım. Bu kaygıyla Türk siyasal hayatı konusunda ürün vermiş çeşitli siyaset bilimcilerinin çalışmalarına kendimce anlamlı bulduğum göndermeler yaptım.

Üçüncü bölüm olan eleştirel değerlendirme kısmında ise, daha önceki iki bölümde temelini hazırlamaya çalıştığım, Türkiye'de sosyal demokrasinin Avrupa sosyal demokrasilerinden farklılıklarını açığa çıkarmaya çalıştım. İlk iki bölümde zaman zaman birlikte zaman zaman da dönüşümlü olarak kullandığım betimleyici ve çözümleyici yöntemlere ek olarak bu bölümde eleştirel bir yöntemi de devreye sokmak istedim. Bu bölümün bir başka özelliği de kronolojik anlatımdan koparak, daha serbest bir üslupta yazılmış olmasıdır. Bu bölüm esasında bir tür "sonuçtan önceki sonuç" olarak da okunabilir. Türkiye'de kendini sosyal demokrat olarak görme eğiliminde olan siyasal hareket ve akımların temelde ciddi entelektüel ve teorik sorunları olduğunu, bu bölümde örneklerle kanıtlanmaya çalıştım.

1. SOSYAL DEMOKRAT TEORİNİN OLUŞUMU

1.1. Sosyal Demokrasi Tanımı

Günümüzde sosyal demokrasi denilince ilk akla gelen şey iki temel siyasal akımdan birisinin olmasıdır. Dünyada bugün siyasal partileri sınıflandırmak için hala sağ ve sol terimleri kullanılmaktaysa, bunun en önemli nedenlerinden biri, kendini sosyal demokrat olarak tanımlayan siyasal parti veya hareketlerin solun içinde önemli bir kesimi oluşturmalarıdır.

Sol partiler genel anlamıyla emek, sermaye karşıtlığı içinde emeğe öncelik veren partiler olarak tanımlanabilir.

Türkiye’de sosyal demokrasi üzerine bir çalışma yapmak istememin temel nedeni, on yıllar içinde ülkemizde, kendini sosyal demokrat olarak tanımlayan partiler ve siyasal hareketler olmasına karşılık, konunun ideolojik veya kuramsal anlamda bir berraklığa henüz kavuşmamış olmasıdır. Bu berraklığın oluşmasına kendimce bir katkıda bulunmak istedim. Tabii, bunu yaparken kendi düşüncelerimdeki sosyal demokrasi ile ilgili soru işaretlerini çözmek ve ülkemizde kendilerini sosyal demokrat olarak nitelendiren partilerin, sosyal demokrasi tarihi içindeki farklı görüş ve düşüncelerin hangilerinden etkilendiklerini anlamaya çalıştım. Her çalışmada olduğu gibi, soru işaretlerini çözmeye başlamak ve sorunları berraklaştırmak için belirli bir yöntem uygulamak gerekiyor. Bunun için en iyi başlangıç noktası sanırım sosyal demokrasinin siyasal bir hareket olarak tarihsel kökenini incelemek olacaktır.

Tabii ki her siyasal hareket gibi sosyal demokrasi de, belirli bir tarih ve coğrafyada oluşmuştur. Her ülkenin tarihsel gelişiminin farklı olduğu ve coğrafyanın da bu tarihin oluşmasında çok önemli bir yer işgal ettiğini unutmamak gerekmektedir. Dolayısıyla dünyanın farklı ülkelerinde, farklı sosyal demokrasilerin ortaya çıkması ve önem verdikleri konuların farklılaşması yadırganmamalıdır. Ancak sosyal demokrasinin evrensel bir tanımının olduğunu varsaymak hatalı olmaz diye düşünüyorum. Bu çalışmamda genel ve geçerli bir sosyal demokrasi kuramına ulaştıktan sonra, Türkiye’deki sürecin ve gelişmelerin özgünlüğünün daha rahat anlaşılacağını düşünüyorum.

Sosyal demokrasi kavramının bilinen ilk kullanımı Avrupa’da, 1840’lı yıllar Fransa’ında gelişen siyasal işçi hareketini tanımlamak amacıyla olmuştur. O dönemde siyasal ve toplumsal reform istekleri demokrasi sloganıyla ifade edilmekteydi. Sosyal demokrasi kelimesi, 1848-1849 yıllarında, Almanya’daki devrimler sırasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Alman devrimcileri Gustav von Struve ve Friedrich Hecker etrafında, Mart 1848’de Güney-Batı Alman demokratları kendilerini sosyal demokrat (Sociale Demokraten) olarak tanımlıyorlardı. Aynı dönemde Almanya’da yükselen işçi hareketi de kendini sosyal demokrat olarak tanımlıyordu.¹

Bu dönemde Jakoben demokrasi anlayışının da önemli bir yeri vardır. Devrimci küçük-burjuvazi tarafından benimsenen Jakoben demokrasi anlayışı, 1848 Devrimi ile tüm Avrupa kıtasını etkilemiştir. Gittikçe güçlenen sanayi işçisinin yayılmakta olan ilk sosyalist fikirlerinin de etkisiyle, liberalizme tepki olarak gelişen eylem, küçük-burjuvazinin de katkılarıyla yeni bir devlet anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu da önemini günümüzde de sürdüren sosyal devlettir.²

1.2. Sosyal Demokrasi ve Sosyalizm

Ancak sosyal demokrasiyi anlamak için sosyalizmin anlaşılması zorunludur. Sosyal demokrasi sosyalizmden ayrı olarak düşünülemez. Sosyalizmin kökenleri siyasi tarih açısından incelendiğinde çok eski tarihlere kadar gidilebilir. Nitekim genel olarak siyasal düşüncede sosyalizmin kökeni Platon’a kadar götürülmektedir. Platon “Devlet” adlı eserinde, ideal toplum düzenini anlatırken ortaya kolektivist bir model ortaya koyar. Burada kural koyucular ve koruyucuların özel mülkiyete sahip olmalarına izin verilmeyerek, herkesin çıkarları korunmakta ve gerekli komünöter değerlere tüm dikkatlerini verebilmeleri sağlanmaktadır.³ Bu nedendir ki, Platon ilk toplumcu ve ütöplast sayılmaktadır. Bunun yanında Thomas Moore, “Ütöpya” adlı eserinde yine ideal bir devlet düşüncesini ortaya koymuştur. Ütöpyacı sosyalistlerin başlangıcı olarak Thomas Moore (1478-1535), Francis Bacon (1561-1621) ve Thomas Campanella (1568-1639) gibi düşünürler gösterilmektedir. Fakirlerin sömürülmesi ve özel

¹ Horst Lademacher, “Social Democracy”, *Marxism, Communism and Western Society, A Comparative Encyclopedia*, Ed. by C.D. Kernig, New York: Herder and Herder, Vol.7, 1973, p. 405.

² Hasan Dilan, “Sosyal Demokrasi ve CHP”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s.98.

³ Roy C. Macridis, *Contemporary Political Ideologies, Movement and Regimes*, Cambridge: Wintrop Publishers, 1980, s. 94

mülkiyetten nefret, kolektivistliğe tutkulu bağlılık, sermayenin ortak mülkiyetine (bu aynı zamanda ilkel komünizm düşüncesinin temelidir) önem verilmekle birlikte, ütopyik sosyalistler olarak adlandırılan yukarıda da isimleri bulunanların çoğu, demokrat özellikler taşıyan kişiler değildir.⁴

Ütopyacı sosyalistlerden farklı olarak daha sonra karşımıza bilimsel sosyalistler çıkmaktadır. Bilimsel sosyalistler toplumu değerlendirirken, sınıf kavramı üzerinden hareket etmişlerdir. Göran Therborn'a, bilimsel sosyalistlerin kurucuları bir sınıf olarak proleterlerden iki şey öğrenmişlerdir: "gerçek devlet ile teolojik problemler arasındaki maddesellikte gerçek sosyal dünyayı keşfetmişler ve en çok acı çeken sınıf olmaları nedeniyle değil, aynı zamanda, gururlu ve tehdit edici olmaları dolayısıyla proleterlerin devrimci bir sınıf olduklarını da fark etmişlerdir."⁵

1789 Fransız İhtilali ve 1830 devrimlerini, 1844 ve 1848 devrimleri takip edecektir. 1830'lu yıllarla başlayan hareketlilik 1840'larda da devam edecektir. Nitekim, 1848'i izleyen yıllarda bir yandan liberal partiler güçlenirken sanayi işçilerinin toplumdaki sayıları da önemli bir orana ulaşacaktır. Bu, aynı zamanda tarım toplumundan sanayi topluma geçildiğinin de göstergelerinden birisini oluşturur.⁶

Ancak tarihsel sürece bakıldığında, kullanılan bazı terimlerin kullanımının ve bu terimlerin anlamlarının farklılaştığını görmek mümkündür. 1700'lü yıllarda kullanılan bazı terimler de XIX. yüzyıla gelindiğinde farklı şeyleri ifade etmeye başlamıştır. Nitekim Toktamış Ateş'in de belirttiği gibi, "XIX. yüzyılda tutucu olmak, monarşiden yana olmak; solcu olmak, liberal ya da sosyal demokrat olmak demektir".⁷ Ancak zaman içinde liberal, solcu veya sosyalist olmak farklı şeyleri ifade edecektir.

1840'lı yıllarda sosyal demokrasinin ilk olarak kullanılmasının ardından 1850 Mart'ında Karl Marx ve Friedrich Engels "cumhuriyetçi küçük burjuvaların" kendilerini sosyalist ya da sosyal demokrat olarak tanımlamalarına karşı çıkmış, proleter-devrimci anlamını içeren "Komünist Birliği" terimini ortaya atmışlardır. Birlik, kısa bir süre sonra proleterlerin bağımsızlığını kazanmaları için mücadelede merkezi bir örgüt haline gelmiştir. 1850-1860'lı yıllarda tutucu hükümet bürokratları tarafından, sosyal demokratlar "yıkıcı eğilimlerin timsali" olarak değerlendirilmişlerdir. Her ne kadar

⁴ A.g.e., s. 49-50

⁵ Göran Therborn, *Science, Class and Society, On The Formation of Sociology and Historical Materialism*, London: Verso, 1980, p. 327-328.

⁶ Toktamış Ateş, *Demokrasi: Kavram, Tarihi Süreç, İlkeler*, 2.bs., İstanbul: Ümit Yayıncılık, 1994, s. 95

⁷ A.g.e., s. 9

sosyal demokrasi tanımı ve sosyal demokrat kesimi temsil eden gruplar zaman içinde farklılaşsa da bu dönemde, sosyal demokrat ve sosyalist terimlerinin aynı anlamda kullanıldığı unutulmamalıdır.

Aynı dönemde, sosyal demokrasi burjuvazi ve tutucular tarafından da aşağılayıcı bir terim olarak kullanılmaktadır. Sosyal demokrasi terimindeki anlam karışıklığı veya sosyal demokrasiyi farklı anlamlandırmalar yapılırken bir taraftan da bu karışıklığın giderilmesi düşüncesi de önemli konulardan birini oluşturmuştur. 1920’de Gustav Meyer ve Carl Grünberg, “sosyal demokrasi” terimini savunurken; Meyer, sosyal demokrasiyi, “sınıf mücadelesini amaçlayan ve sosyalist düşüncüyü uygulamaya geçirmek için siyasal gücü ele geçirmeyi hedefleyen proleterlerin biricik örgütlenmesi” olarak tanımlarken, Grünberg için, sosyal demokrat partiler, “iktidara geldikten sonra toplumsal, hukuki ve ekonomik sistemi sosyalist bir temel üzerine yenilemeyi amaçlayan partilerdir.” Ancak, II. Dünya Savaşından sonra sosyal demokrasinin tanımlanmasında en önemli noktalardan biri sosyal demokrasinin komünizmden farklılığıdır. Karl Dietrich Bracher gibi yazarlar, doğu-batı çatışması içinde sosyal demokrasiyi komünizmden farklılığını vurgulayarak tanımlamaya çalışmışlardır. Bracher’e göre, “*sosyal demokrasi, hukuk devletinin çerçevesi içinde demokrasi ve sosyalizmin sentezidir. Aynı çerçeve içinde sosyal demokrat gruplar, hukuk devleti ve özgürlük temelinde, demokrasi içinde şiddet içermeyen evrimci bir programı da savunabilirler. Bunu yaparken burjuva partileriyle işbirlikleri veya koalisyon da kurabilirler*” demiştir.⁸ Çağdaş siyaset bilimcilerden Adam Przeworski ise, sosyal demokrasiyi “on yıllar boyunca işçilerin lehinde reformları hayata geçirebilen soldaki tek siyasal güç”⁹ olarak tanımlar.

Sosyal demokrasiyi tanımlamak için ilk önce yapılması gereken şeylerden biri de, sosyal demokrasiyi açıklamak için kullanacağımız ya da atıfta bulunacağımız terimlerin anlamlarını bilmektir. Sosyal demokrasi, Marksist düşüncenin anlamlandırılmasındaki farklılaşmadan meydana gelmiştir. Marksizmin yorumlamasında önem verilen konuların değişmesidir söz konusu olan.

Karl Marx ve Friedrich Engels toplumun da doğa gibi, insanların onu nasıl kavradıklarına bağımlı olmayan bir maddi hareket sürecine sahip bulunduğundan

⁸ Lademacher, a.g.m., s. 405

⁹ Adam Przeworski, *Capitalism and Social Democracy*, New York: Cambridge University Press, 1986, p. 1

hareketle komünizmi, üretim tarzlarının birbirlerinin yerini aldığı, toplumun tarihsel gelişmesinin zorunlu bir uğrağı olarak belirlerken, idealist tarih anlayışı maddeci tarih anlayışının toplum bilimleri alanında doğrulanmasıyla sona ermiştir. Peki, sosyal demokrasi tanımına ulaşırken kullanılacak terimlerden bir kaç nelerdir diye soracak olursak, bunlardan birkaçı kapitalizm, komünizm ve sosyalizm terimleri olacaktır. Türkiye’de sol anlamında yetkin çalışmalardan birisi olan Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi’nde, kapitalizm, sosyalizm, komünizm şu şekilde tanımlanmaktadır.

*“**Kapitalizm**; modern büyük ölçekli sanayi üretimi temeli üzerinde, sermayenin ve toplumsal üretim araçlarının bireysel mülk edinilmesidir. Bu üretim tarzı, üretim araçlarına sahip oluşları, çalışma süreci içinde işgal ettikleri yer ve üretimin sonuç ve imkanlarını tasarruf edişleri bakımından birbirleriyle karşıtlık içinde yaşayan başlıca iki sınıfın, burjuvazi ve işçi sınıfının çatışmalı birliğidir. **Komünizm** ise; bu sınıf çatışmasının çözülmesinin ürünü olarak, sınıflara bölünmüş halde yaşayışın son bulması, modern kapitalist üretim tarzı içinde edinilmiş üretim araç ve imkanlarının toplumsallaştırılarak, zenginliğin tüm toplumun mülkü kılınması, toplumsal üretimin sonuçlarının, mülkiyet ve çalışmaya değil, ihtiyaca göre tasarruf edilmesine dayanan özgür üretici bireylerin özgür birliği olarak tanımlanır. Bu bakış açısından, tarihsel olarak, kapitalizm gerçeklik, komünizm imkandır. Bu imkan, bir tarihsel eğilim olarak kapitalist üretim tarzının kendisinde içerilir. Bu imkanın gerçekleşmesi sürecinin öznesi işçi sınıfıdır. **Sosyalizm**, bu imkan halindeki sınıfsız toplumun kapitalizmden çıkış biçimi, sınıfsız toplumun gelişmesinin ilk evresidir. Kır ile kent, tarım ve sanayi arasındaki gelişme eşitsizliklerinin henüz yaşandığı, işbölümünün henüz aşamadığı bir geçiş dönemidir. Sınıfsız toplumun kendi temelleri üzerinde gelişebildiği, daha yüksek bir evresinde, kapitalizmden devralınan eşitsizlikler sona erdirilmelerinin imkanına kavuşur, üreticilerin kısmilik ve parçalanmışlıklarının son kalıntılarıyla birlikte, insanın insanı denetlemesi, sömürmesi ve baskı altına almasının son bulacağı öngörülür.”¹⁰*

Sosyal demokrasi tarihi içinde, sosyalizmi hazırlayan koşullara bakıldığında XV. yüzyıla kadar gitmek gerekmektedir. Bu yüzyıla birlikte, bilimsel çalışmalar burjuvazi tarafından desteklenmiştir. Burjuvazi aristokrasinin egemenliğini kırarak güçte değildi, aristokrasiyi sınırlayan güç ise kralın iktidarıydı. Ancak XVII. yüzyılda bürokrasinin gelişmesiyle modern devletin de tohumları atılmıştır. XIX. yüzyıla doğru geldiğimizde

¹⁰ “Modern Sosyalizmin Doğuşu”, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, C. I, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., s. 14-15.

tarihin sınıf çatışmalarından oluştuğundan hareketle, gelişen sanayi sonucunda burjuvazi ile işçiler arasındaki farklılaşma ve uçurum da giderek artmaktadır. İşçiler kendilerini bir sınıf olarak tanımlamaya başlamaktadırlar. Birlik oldukları takdirde sonuca ulaşabileceklerini, ortak mücadelenin önemini kavramaya başlamışlardır. İşçi sınıfının tanımlanmasında proletarya terimi de literatüre girmeye başlamıştır. XV-XIX. yüzyıllar arasındaki gelişmeleri Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi'ndeki (bundan sonra STMA) şekliyle, üç döneme ayırırsak, bunlar *“doğrudan doğruya emek sürecini -toprağın işlenmesi, mamullerin üretimi, taşınmasını- dönüştüren bilimsel ve teknik gelişmeler; üretim ve bölüşüm ilişkilerinde karşı karşıya gelen insan gruplarının doğalarını ve birbirleriyle ilişkilerini dönüştüren toplumsal gelişmeler; insanların dünyayı ve kendilerini algılama ve açıklama tarzlarını dönüştüren düşünsel ve manevi gelişmeler”* olarak sayılabilir.¹¹

Bu bağlamda, Avrupa'da 1840'lı yıllarda gelişen işçi sınıfıyla birlikte, işçi sınıfının mentalitesi de değişmiştir. Lorenz von Stein'in "Modern Fransa'da Sosyalizm ve Komünizm" adlı kitabında, proletarya işçi sınıfının yeni mentalitesini temsil eden bir kavram olarak geçmektedir: proletarya ile, yeni bir mülksüz yoksullar kitlesi oluşmakta, bu yeni kitle, kendi yaşama ve çalışma koşullarını 'mal ortaklığı' yaratarak genelleştirme peşinde koşmaktadır. Proleterler, geçmişin yoksullarından tümüyle farklıdır, cesaretleri, birlik bilinçleri ve amaçlarına devrimle ulaşabileceklerine duydukları inanç dolayısıyla tehlikeli bir grup haline gelmişlerdir.¹²

Yukarda anlattığımız tarihsel süreçler içerisinde hiç unutulmaması gereken bir nokta varsa o da demokrasinin sosyalizmin özünde yer alması, liberal veya burjuva politikalara karşı sosyalist hareketin büyük tasarısı olarak demokratik mücadele alanının yeniden ele geçirilmesinin amaçlanmasıdır.¹³

Burada ayrıca belirtilmesi gereken bir başka konu da sosyal demokrasi düşüncesinin keskin hatlara sahip olmaması sebebiyle ülkeler arasında farklılıklar göstermesinin kolaylaşmış olmasıdır. Nitekim İsmail Cem, sosyal demokrasinin keskin olmayan bir yapı göstermesi, "(...) Marksizmden esinlenmesine ve öncelikli bir işçi hareketi olmasına rağmen, sosyal demokrasinin ideolojisi, Marksizmin ideolojisine ve pratiğine işçi sınıfı adına getirdiği eleştirilerde ve "revizyonda" kendi özgün kimliğini

¹¹ STMA, C. I, s. 16.

¹² "Marx ve Engels", STMA, C. I, İstanbul : İletişim Yayınları, t.y., s. 71.

¹³ Ellen Meiksins Wood, *The Retreat from Class: A New 'True' Socialism*, London: Verso, 1998, p. 133.

yaratmıştır. Bu kimliğinin karşısı olduğu kapitalizmin yerine kendi alternatifini koyarak geliştirmiştir” der.¹⁴

Bu açıklamalardan sonra sosyal demokrasinin bir kavram olarak ortaya çıkmasında katkıda bulunmuş olan kişileri ve dönemleri incelemenin yararlı olacağını düşünüyorum.

1.3. Sosyal Demokrasi'nin Tarihsel Kökenleri

Sosyal demokrasinin tarihi bir anlamda Alman Sosyal demokrasisinin tarihidir. Sosyal demokrasinin ortaya çıkması, Marx'ın düşüncelerinin farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.

Sosyal demokrasinin kökenlerinin dayandığı Marksizm'den ayrı olarak adlandırılmasının temel nedeni, demokrasiye verilen önemden kaynaklanmaktadır. Demokratik yöntemler kullanılarak, şiddetten uzak kalınarak, parlamentarizm ile yönetimin ele geçirilmesi amaçlanması bu farklılığı ortaya çıkarmıştır. Bu temel saptamayı yapmakla birlikte, sosyal demokrasi hareketinde pay sahibi kişileri ve düşüncelerini anlatmaya başlayabiliriz. Anlatıma geçmeden önce sonraki bölümlerle ilgili bilgi vermek istiyorum. Bu bölümlerde sosyal demokrasi düşüncesi ve politikalarında meydana gelen değişimler üzerinde duracağım.

Sosyal demokrasi içinde ele alınması gereken en önemli noktalardan biri, sosyalizm ve demokrasinin sosyal demokrasi için tartışılmaz önemi ve vazgeçilmezliğidir. Nasıl ki demokrasinin gelişimi yüzyıllar almışsa sosyalizmin ve bunun sonucu olarak sosyal demokrasinin gelişimi de yüzyıl almıştır. Demokrasi düşüncesini Eski Yunan'dan itibaren incelemeye başlıyorsak, sosyal demokrasiyi de sosyalizm düşüncesinin oluşum sürecinin başından itibaren incelemek ve bu aşamalar içinde değerlendirmek gerekmektedir. Ellen Meiksins Wood'a göre; toplumsal ilişkiler demokrasiyi ve sosyalizmi ve dolayısıyla sosyal demokrasiyi geliştirirken, kesin sınırlar içine hapsedememiştir. Kapitalizmle mücadele anlamında ise demokrasi ve sosyalizm arasında bir bağlantı kurulabilir. Bu bağlamda Wood diyor ki:

“Biçimsel’ demokrasi ve demokrasinin liberalizm ile birlikte tanımlanması, tamamiyle kapitalizme özgü toplumsal ilişkiler bağlamı dışında hiçbir bağlamda, pratik

¹⁴ İsmail Cem, *Sosyal Demokrasi ya da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir*, 7. bs., İstanbul: Can Yayınları, 1998, s. 42.

*olarak mümkün olamazdı ve kuramsal olarak da akla gelmezdi. Bu toplumsal ilişkiler, demokrasiyi hem ilerletmiş, hem de kesin bir biçimde kısıtlamıştır; kapitalizme en büyük meydan okuma da, demokrasinin kendisine çizilen dar sınırların dışına genişletilmesi olurdu. İşte bu noktada, 'demokrasi'nin, sosyalizmle eş anlamlı hale geldiği öne sürülebilir.*¹⁵

Böylece demokrasi tarihiyle iç içe olduğunu kabul ettiğimiz sosyal demokrasi tarihine baktığımızda, karşımıza çıkacak ilk kişi, Ferdinand Lassalle olacaktır. Lassalle, sosyal demokrasi düşüncesinin ilk düşünürüdür denilebilir. Lassalle, Breslau'da varlıklı bir Yahudi tüccar ailesinde 1825 yılında doğmuştur. Üniversite yıllarında, Hegel idealizminin etkisi altına kalmıştır. Sonrasında geliştirdiği ve sosyal demokrasi düşüncesi içinde değerlendirilen görüşleri nedeniyle kısa sürede üne kavuşmuştur. Lassalle oldukça genç bir yaşta, sevdiği kadının aşığıyla yaptığı düelloda yaşamını yitirmiştir. Lassalle, Alman işçi hareketinin oluşturulmasında rehber ve öğretmen olarak üne kavuşmuştur. Albert Fried ve Ronald Sanders'e göre, Lassalle'in sosyalizmi eklektiktir. Lassalle'in düşüncelerinin temeli, Fransız sosyalizmi, Alman idealizmi ve Marx'a dayanmaktadır.¹⁶

Lassalle için öncelikli konulardan biri genel oy hakkının elde edilmesidir. Çünkü, bu sayede kitleler oylarıyla hükümete baskı yapabilme imkanına kavuşacaklardır. Diğer bir önemli konu ise devletin, üretici kooperatiflerinin gelişmesini canlandırmasıydı.¹⁷

Lassalle'in getirdiği en önemli yorumlardan biri, 1789 Fransız Devrimi'nde yer alan Tiers Etat'nın (üçüncü tabaka) içinde bulunan işçi sınıfını, farklı bir sınıf olarak "dördüncü tabaka" olarak nitelendirmesindedir.¹⁸ Liberallerin işçi sınıfını oy deposu olarak değerlendirmeleri karşısında, siyasal bir işçi hareketi oluşturma düşüncelerini taşıyordu. Bu dönemde Marx'la yazışırken, zaman içinde Marx'la farklılaştığı konular da gün ışığına çıkarak, netlik kazanmaya başlayacaktır. İlk önce Marx ve Engels'in işçi davasını uluslar arası ve evrensel boyutlarda görmeleri karşısında, Lassalle bunu ulusal bir çerçeveye oturtmakta, kitlelerin ancak gerçek olayların kaynama sıcaklığında harekete geçebileceğine inanıyordu. İşçi sınıfının üretim sürecindeki konumunu ise,

¹⁵ Ellen Meiksins Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı, Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, Çev. Şahin Artan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 29.

¹⁶ Ed. by. Albert Fried and Ronald Sanders, *Socialist Thought: A Documentary History*, New York: Anchor Books, 1964, p. 377-378.

¹⁷ Spencer M. Di Scala, Salvo Mastellone, *European Political Thought: 1815-1989*, Colorado: Westview Press, 1998, p. 85

¹⁸ Fried-Sanders, a.g.e., s. 380-81.

aşağı sınıf olarak çektikleri sefalet ve karşılaştıkları eşitsiz muamele olarak değerlendiriyordu. Bu nedenle de genel oy hakkının kazanılmasını Almanya’da demokrasinin yerleştirilmesi açısından çok önemli bir konu haline getiriyordu.¹⁹ Peki devlet yönetimi ele geçirilene kadar ne yapılabilirdi? Devlet ele geçirilene kadar işçi sınıfının yapacağı, bağımsız işçi sendikaları şeklinde faaliyet göstermekti.²⁰ 1860’lara gelindiğinde Lassalle işçi sınıfını hareketlendirme çalışmalarına hız verirken, 1862 yılında Oranienburg banliyösünde “İşçi Programı” olarak bilinen konuşmasında, STMA’da belirtildiği gibi, “*devrimin yapılamayacağını, zaten yürürlüğe girmiş olan devrime, hukuksal çerçevenin ve doğru gelişme çizgisinin verilebileceğini*” anlatırken, (...) *liberalizmin ve burjuvazinin, devleti salt kişisel özgürlük ve mülkiyeti korumaktan sorumlu tuttuğu ‘gece bekçisi devlet’ anlayışının ilke olarak devlet düşmanı bir yaklaşım olduğumu savunmuştur.*²¹ Lassalle işçi sınıfının sahip olmasını gereken devlet düşüncesini ise, insan soyunun özgürlüğe doğru gelişimini tamamlama işlevini yürütecek devlet olarak belirlemiştir.

Yine Lassalle, liberal orta sınıfa karşı, işçileri soylularla işbirliği yapmaya çağırmıştır.²² İşçi sınıfının elinde olan en büyük güç ise genel oydur. Nitekim, “*genel oy hakkı yani taleplerimizi gerçekleştirebileceğimiz pratik bir araç olmadan felsefi bir okul, dini bir tarikat olabiliriz, ama asla siyasal bir parti olamayız*”²³ diyecektir.

Lassalle sonraki süreçte, baştan beri düşündüğü şekilde işçilerin bir parti altında toplanmalarına yönelik çalışmalarına ağırlık vermiştir. 1862’de Bismarck’ın başa geçmesinin ardından, parlamentonun tatil edilmesiyle, liberallerin etkinliğinin devlet tarafından baskı altına alınması sonucunda oluşan boşlukta işçilerin hareket alanı biraz daha rahatlamıştır. Rahatlayan ortamda yeni dernekler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlardan biri de, Leipzig’de solcu Profesör Dannel, ayakkabıcı Vahlteic ve sigara fabrikası işçisi Fritzche’nin kurdukları “Vorwaerts” (İleri) adlı işçi derneğidir. Dernek kurucuları, Lassalle’ın fikirlerini benimsediklerini açıklamalarının ardından, kendisine önderlik teklif etmişlerdir. Lassalle de “Açık Mektup” olarak bilinen kendi temel düşüncelerinin olduğu bir metinle cevap vermiştir. Mektupta Lassalle, ücretlerin tunç

¹⁹ “Alman Sosyal Demokrasininin Doğuşu”, STMA, C. I, s. 296.

²⁰ Fried-Sanders, a.g.e., s. 378.

²¹ STMA, C: I, s. 297

²² Peter Gay, *The Dilemma Of Democratic Socialism: Eduard Bernstein’s Challenge to Marx*, New York: Collier Books, 1962, p. 32

²³ STMA, C. I, s. 297

kanununu gündeme getirirken, bir işçinin ücretinin, hiçbir zaman onun yaşaması için gerekli asgari ihtiyaçların gerektirdiği masrafi aşamayacağını, çünkü ücretin artması halinde işçinin daha fazla çocuk yapması sonucu, iş gücü sunumunun artması neticesinde ücretlerin gene başlangıç düzeyine geleceğini vurguluyordu.²⁴ Lassalle'ın bu teorisi Malthusçu nüfus teorisine yaslanmaktaydı. Malthus, nüfusun üretimden çok daha büyük bir hızla arttığını ve bu yüzden insanlığın açlık ve yoksulluktan kurtulamayacağını öne sürüyordu. "Lassalle de Malthus'un izinden giderken, ücretlerin büyüklüğünü çalışan nüfustaki, artma ve azalmalara bağlamıştı. Lassalle'a göre, kapitalizm altında ortalama ücretler değişmez olarak kalmakta, bir işçinin ücreti de bu miktarın çevresinde dönmektedir. Hiçbir zaman uzun süre onun altına veya üstünde kalamamaktadır. Bu ücret ortalama ücretin üstüne çıktığı zamanlarda, işçilerin koşullarını iyileştirirken, bu durum işçilerin evliliklerinin artmasına sebep olmakta, doğum oranını artması sonucu işgücünün çoğalması ise ücretleri yine başlangıç seviyesine getirmektedir, yani Lassalle'e göre yoksulluğa neden olan şey, ücretli emek sistemi değil, insan doğasının kendisidir."²⁵

Bu arada işçiler bir birlik oluşturmak için girişimlerine devam ediyorlardı. Yoğun çalışmaların ardından Mayıs 1863'te "Allgemeine Deutsche Arbeiterverein" (Genel Alman İşçi Derneği) kurulmuş ve başına Lassalle geçmiştir.

Ancak Lassalle her ne kadar kendi içinde tutarlı olmaya çalışsa da, bir anlamda amaca ulaşmak için her türlü yolun kullanılmasını da mubah görmekteydi. Öyle ki, Lassalle genel oya ulaşmak için, liberallere karşı Bismarck'la bile anlaşmaya varılabileceğini düşünmüştür. Hatta Bismarck'a yazdığı mektupta tüm cumhuriyetçi hislerine rağmen eğer kendisine iyi şeyler getireceğine kanaat getirirse diktatörlüğe daha yatkın olduğunu ifade edecektir. Ona göre "Prusya'yı toplumcu ve devrimci bir halk krallığına dönüştürmek Bismarck'ın elindeydi."²⁶ Bu ifadeler aslında Lassalle'ın düşüncelerinin çok da berrak olmadığını ve farklı kavramlardan bahsederken nasıl da farklı yönlerle rahatlıkla kayabileceğini göstermiştir.

Tüm bunlar olurken, İşçi Programı konuşması nedeniyle yargılanmaya başlanan Lassalle, 1864 yılında derneğin gücünü arttırmak için çalışmalarına devam etmiştir.

²⁴ a.g.e. , s. 298.

²⁵ L.Vasina, Yu.Vasin, Marks'ın Gotha Programı'nın Eleştirisi Üzerine, Çev. Levent Oğuz, İstanbul: Amaç Yayınları, 1989, s. 37.

²⁶ STMA, C. I, s. 299.

Ancak heyecanlı bir yapıya sahip olan Lassalle'ın özel hayatı da oldukça çalkantılı geçmiş, Lassalle, 31 Ağustos 1864'te sevdiği kadının uzatmalı nişanlısıyla yaptığı düelloda ölmüştür.

Lassalle tutarlılıktan uzak olmasına rağmen sosyal demokrasi tarihi açısından önemlidir. İşçi sınıfının bir siyasal hareket olarak gelişebilmesi için gerekli olan birliği sağlamak amacıyla gösterdiği çaba ve kurduğu derneğin çatısı altında işçi hareketini örgütlenmesi girişimleri unutulmamalıdır. Asıl amacı sadece işçi hareketini uyandırmak değil aynı zamanda da işçi hareketine hareketlilik kazandırmaktır. Her ne kadar tahlillerindeki eksiklikler ve işçi sınıfı için Bismark'la anlaşmayı düşünmüşse de, bu Lassalle'ın sosyal demokrasi tarihi açısından önemini azaltmaz.

1.4. Komünist Parti Manifestosu

Komünist Parti Manifestosu, sosyalizm ve marksizm için başucu kitaplarından biridir. Özellikle işçi sınıfının bir sınıf olarak tanımlanması ve komünist bir devlete gidiş yolunu göstermesi nedeniyle de önemlidir. 1848-49'lu yıllarda gerçekleşen işçi özgürlükleri hareketinin önce kanla bastırılmasının ardından da pasifize edilmesinden yıllar sonra 1860'ların sonunda, "en sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde işçi sınıfının yeniden uyanışının" belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştır.²⁷ Bu süreç çerçevesinde yukarıda yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verilmiştir. Yaşanan sürece ilişkin en önemli belgelerinden birisi Komünist Manifesto'dur.

Karl Marx ve Friderich Engels tarafından tanımlanan, maddeci tarih anlayışının, kapitalist toplumun tahliline uygulanışının metnidir Komünist Parti Manifestosu. Ancak yazıldığı ilk yıllarda döneminin işçi sınıfı tarafından ilgiyle karşılandığı söylenemez. 1847'de yazılsa da etkisini 1870'li yıllarda (özellikle 1871 Paris Komünü sırasında) göstermiş ve sosyalizmin temel metinlerinden biri haline gelmiştir. Komünist Parti Manifestosu'nu önemli hale getiren diğer bir neden ise, yeni bir dünya görüşünün de metni olmasıdır.

Komünist Manifesto'nun doğması tarihsel koşulların bir neticesi şeklinde olmuştur. İleride I. Enternasyonal'in de temellerini oluşturacak olan bu metnin yazıldığı zamana bakıldığında, işçi sınıfının dağınık bir görünümde olduğu ve farklı örgütlerin bir araya gelmesiyle oluştuğu görülür. Bu örgütlerden biri de "Komünistler

²⁷ Karl Korsch, *Marksizm ve Felsefe*, Çev. Yılmaz Öner, İstanbul: Belge Yayınları, 1991, s. 134.

Birliği”dir. Birlik, Horlananlar Birliği, Haklılar Birliği ve Komünist Yazışma Komitelerini içermektedir. Komünistler Birliği, kuruluşunu Haziran ve Kasım-Aralık aylarında iki kongreyle tamamlamıştır. Birliğin tüzüğüne oluşturulmasında, Marx ve Engels’in önemli katkıları bulunmaktadır. Aslında Komünistler Birliği önemli bir aşamanın da göstergesidir. Şöyle ki; Haziran 1847’e Haklılar Birliği’nin adının Komünistler Birliği olarak değiştirilmesi kararlaştırılırken, “tüm insanlar kardeştir” ifadesinin yerine “ tüm ülkelerin işçileri birleşin” ifadesi almıştır. Bu da yaşanan hızlı ve farklı değişim hakkında fikir sahibi olmamıza yetmektedir.²⁸

8 Aralık 1847’de, Komünistler Birliği’nin Londra’daki II. Kongresinde kabul edilen Komünistler Birliği Tüzüğü, “Tüm ülkelerin işçileri birleşin...” diyerek başlarken; birliğin amacını; “*burjuvazinin devrilmesi, proletaryanın egemenliği, sınıf karşıtlıkları üzerine duran eski burjuva toplumunun aşılması, sınıfsız ve özel mülkiyetsiz bir toplumun kurulması*” olarak belirtir.²⁹

Dirk J. Struik, “Komünist Manifesto’nun Doğuşu” adlı kitabının sunuş kısmında, Komünist Manifesto’nun yazıldığı dönemin detaylı bir incelemesini yapar. Struik’e göre, Komünist Manifesto’nun nasıl yazıldığını anlamak için yarım yüzyıl geriye gitmek gerekir. “Dünya olarak algılanan, Atlantik Dünyası, 50 yıldan beri devrim kargaşası içinde bulunurken, ‘çifte bir devrim’ sürüp gitmektedir.” Bu çifte devrimin ilki Fransız Devrimi iken ikincisi, siyasal olan bu devrimin yanı başında, 1770’ten beri gelişen İngiliz Sanayi devrimi olmaktadır.³⁰

Peki Manifesto’yu oluşturan kaynaklar nelerdir diye sorulduğunda, aslında bunun cevabı, yaşanan tarihsel gelişmeler ve Marx’ın öncesinde sahip olunan zengin felsefi birikimdir denilebilir. Struik’e göre, Marx kendinden önce yazılmış olanlara pek çok şey borçludur. Antistenes ve Diogenes, daha sonra Platon’da teorik olarak bir komünizm vardır. Rönesans çağında, Thomas Moore’un Ütopyası ve Campanella’nın Güneş Ülkesi ideal bir devlet ve sistem üzerine kurulmuştur. Babeuf’un, mülksüz büyük çoğunlukla küçük zengin azınlık arasındaki savaşımı, Saint-Simon’un toplumun ilerleyen gelişimini, bilim ve teknolojinin önemini kavrayışı, ilke olarak “ *herkese yeteneklerin göre, her yeteneğe yaptığı işe göre*” esasına dayanan görüşü, ütöpic sosyalistler olarak adlandıran ideal bir sistemin kurulmasında öncülük etmiştir.

²⁸ STMA, C. I, s. 82.

²⁹ STMA, C. I, ekler s:16.

³⁰ Dirk J Struik, *Komünist Manifesto’nun Doğuşu*, Çev. Muzaffer Ardos, 3. bs., Ankara: Sol Yayınları, 1991, s. 11.

Toplumunu yeniden düzenleme ve yeni yapılar kurmak düşüncesinde olan bir diğer sosyalist Robert Owen'ın, modern sanayi toplumunun sınıfsal niteliğini inceleyen çalışmaları Marx'a esin kaynağı olmuştur. Tüm bahsettiğimiz süre içindeki hem İngiliz hem de Fransızlar açısından en önemli konulardan birini sınıf çatışmaları oluşturuyordu. Adam Smith ve David Ricardo'nun ekonomi üzerine eserleri, Fourier'in de, aynı ütopyik sosyalistler gibi, benzer teşebbüslerle, belli ilkelere dayanan topluluklar kurmak istemesi ve "herkese ihtiyaçlarına göre" ilkesinden hareket etmesi, Hegel felsefesi, Blanqui'nin, işçi devrimini daha öncesinde dile getirmiş ve bir proletarya diktatörlüğüne yönelik söylemleri... Bunların hepsi Marx ve Engels'e Komünist Manifesto'yu oluştururken katkı sağlamış olsa bile yine de Manifesto özgün bir eser olmuştur. Yeni bir dünyanın düzeninin ve görüşünün oluşmakta olduğunu göstermektedir.³¹

Manifesto'nun daha öncekilerden farkı, sınıfların varlığının üretimin gelişimindeki belirli tarihsel evrelere bağlı olduğu, sınıf savaşımının zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne varacağı, bu diktatörlüğün bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız bir topluma geçişten başka bir şey olmadığını göstermesiydi. Sosyalizmin kaçınılmazlığı anlatılırken, kapitalizm, teknolojideki ilerlemeler karşısında yoksulluğa neden olurken kendini yıkacak olan sınıfı yani işçi sınıfını yaratır. İşçi sınıfı partilerinin rolü, çalışan yığınların kurtuluş hareketlerine önderlik etmektir.

Komünist Manifesto dört bölümden oluşmaktadır: "Burjuva ve Proleterler, Proleterler ve Komünistler, Sosyalist Komünist Yazın, Komünistlerin Çeşitli Muhalefet Partileri Karşısındaki Konumları".

İlk bölümde, sınıf tahlili yapılırken, burjuvazi ve proletaryanın tarihsel süreç içindeki gelişimleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Mevcut toplum yapısı içinde sürekli bir iç savaş yaşandığı, burjuvazi ve proletaryanın çatışma halinde olduğu dile getirilir. Sınıf tahlilinde, "şimdiye kadarki tüm toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir. Özgür insan, köle, serf-bey, patrisyen-plep, vb. ve toplumun iki büyük sınıfa bölündüğünü, burjuvazi ve proletaryadan oluştuğu söylenmekte, Marksist sınıf tahlili yapılmaktadır.³² Bu iki sınıfın sürekli çatışma halinde olması, açıkça bir ihtilal ve burjuvazinin proletarya tarafından zor yoluyla devrilmesinin temellerinin atılmasına imkan sağlamaktadır.

³¹ A.g.e., s. 27-35.

³² Karl Marx, Friedrich Engels, Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri, Çev. Muzaffer Erdost, İstanbul: Sol Yayınları, 3. bs., 1993, s. 110.

Burjuvazinin feodal kalıntılar üzerindeki yükselişi ve modern burjuvazinin oluşum süreci de ayrıca açıklanır. Kapitalizm, feodalizmden doğmuş ve gelişmiş, kapitalist sınıf üretim ve değişim tarzında ortaya çıkan hızlı ve seri devrimin ve uzun dönemli gelişmenin ürünüdür. Modern parlamenter devlette güç kazanmış, kendi gelişimi içinde devrimci bir rol oynamıştır. Bu sınıf modern sanayiinin büyük ve yeni üretici güçlerini yaratırken, aynı zamanda kendini yok edecek olan proletaryayı da yaratmıştır. Şöyle ki Manifesto'da; *"burjuvazinin feodalizmi yerle bir ettiği silahlar, şimdi burjuvazinin kendisine karşı çevrilmiştir. Ama burjuvazi, kendisine ölüm getiren silahları yaratmakla kalmamış, bu silahları kullanacak insanları da var etmiştir,- modern işçi sınıfı- proletarya"*³³ denilmektedir. Proleter hareket ise diğer tüm hareketlerden farklı bir yere konur. Diğer tüm hareketlerden farklıdır çünkü *"Proleter hareket, büyük çoğunluğun, büyük çoğunluğun çıkarına olan bilinçli bağımsız hareketidir."*³⁴

Bunun yanında proletaryanın zaferi de kaçınılmaz duğu belirtilir.

Görüldüğü üzere ilk bölümde, burjuvazi ve proletaryanın oluşum süreçleri, sınıf tahlili, değişen üretim güçleriyle üretim ilişkilerinin uyuşamaması sonucu, proletaryanın güçlenerek tek devrimci sınıf olabileceği, zaferinin kaçınılmazlığı, proleterlerin diğer sınıflar karşısındaki konumlarının detaylı dökümü anlatılır.

İkinci bölümde, komünistlerin oynadıkları rol tarif edilirken, proleter hareketin devrime giden yolu gösterilir. Komünistlerin amaçlarının ne olduğu açıklanırken, kendilerine yöneltilen eleştirilere de cevap verilir. Komünistlerin diğer işçi sınıf partilerinden ayıran özelliği, acil hedef olarak, proleterlerin sınıf olması, burjuvazinin egemenliğinin yıkılarak, siyasal gücün proletarya tarafından ele geçirilmesidir. Bunun yanında ücretli emek, özel mülkiyet, eğitim, vb. konularda komünist teori anlatılırken, ulusallık konusunda ise işçilerin vatanının olmadığı belirtilmiş, ileriki tarihlerde kurulacak olan I. Enternasyonel'in ana ilkelerinden biri de ifade edilmiştir.

Üçüncü bölüm, sosyalizmin farklı şekillerinin anlatıldığı ve eksik taraflarının gösterildiği bir içerik taşımaktadır. Gerici, tutucu, eleştirel-ütöpic sosyalizmin eksik yanları, bilimsel sosyalizmin çerçevesi de çizilir.

³³ A.g.e., s. 116.

³⁴ a.g.e., s. 121.

Son bölümde ise, komünistlerin mevcut çeşitli muhalefet partileri karşısındaki konumları ülkeler örnekleriyle değerlendirilirken, özellikle Almanya üzerinde durulur. Çünkü, “Almanya’daki burjuva devrimi, onu hemen izleyecek bir proleter devrimin başlangıcı olacaktır.”³⁵ Ve son olarak ise proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmadığını fakat kazanacakları bir dünya olduğu dile getirilirken, “bütün ülkelerin işçileri birleşin” çağrısı yapılır.

Bilindiği gibi, sosyal demokrasi tarihi bir anlamda Alman Sosyal Demokratlarının tarihidir. Komünist Manifesto’dan da anlaşılacağı üzere, Alman sosyal demokratları, XIX. ve XX. yüzyıllar boyunca Avrupa işçi hareketlerine yön vermeyi başarmıştır. Güçlü siyasi örgütlenmesi, tanınmış ve sosyal demokrasi alanında kuramlar üreterek haklı olarak ünlenmiş bir çok düşünürlerinin varlığı bu durumun oluşmasında etkili olmuştur.³⁶

Almanya’da XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1844-48 Devrimleri’nin ardından 1850’lere gelindiğinde bir sükunet döneminin yaşandığını, Prusya devleti ve Alman burjuvazisinin Alman ulusal birliğini pekiştirerek Avrupa’da büyük bir güç olarak ortaya çıkmaya başladığını görürüz. Gelişen sanayi ile birlikte işçi sınıfının varlığı da önemli boyutlara ulaşmaktaydı.

1.5. İlk Örgütler

Ağustos 1848’de Berlin’de ulusal çapta kurulan ilk örgüt olan “Arbeiterverbrüderung” (İşçi Kardeşliği), kurulmasından kısa bir süre sonra 1850 yılında kapatılmıştır. İşçi Kardeşliği önderi Stephan Born dernek kurmak istemelerin nedenini “*biz (işçi ve çıraklar) bir dernek kurmak istiyoruz çünkü, insan olmak istiyoruz*” diyerek belirtmiş, örgütlenmenin işçi sınıfı için mutlak bir zorunluluk olduğunu dile getirmiştir. Bu arada Almanya’dan ayrılan Marx 1849’da Londra’da Komünistler Birliği’ni yeniden canlandırmaya çalışmaktadır. Komünistler Birliği daha sonra I. Enternasyonal’i oluşturacak olan derneklerden biridir.

1858’deki seçimlerde yerel burjuvazi 210 milletvekilini meclise sokmayı başarırken, liberal burjuvazi 1859’da Hannoverli Rudolf von Beningsen önderliğinde “Nationalverein” (Ulusal Birlik) partisini kurdular. Sonrasında sol liberaller partiden

³⁵ a.g.e., s. 147.

³⁶ Haluk Özdalga, *Çağdaş Sosyal Demokrasinin Oluşumu*, İstanbul: Hil Yayınları, 1984, s. 44.

ayrılarak 1861 yılında “Portschrittspartei”yi (İlerleme Partisi) kurarken, işçileri doğal müttefik olarak görmeye başladılar. İşçileri eğitmek ve aydınlatmak için dernekler kurma yoluna gittiler. Bu arada Lassalle 1840’lı yıllardan itibaren işçi sınıfının bir çatı altında toplanmasını sağlayacak olan bir dernek ve sonrasında bir siyasal partinin kurulması çalışmalarına başlamıştı. Daha önce belirttiğimiz gibi, Leibzig’de kurulan İleri isimli işçi derneği Lassalle’in fikirlerini benimsemişti. Sonrasında Lassalle taraftarlarının, Mayıs 1863’te “Allgemeine Deutsche Arbeiterverein” (Genel Alman İşçi Derneği) kurarken başkanlığına Lassalle getirilmişti.

Özellikle Alman Sosyal Demokrat Partisi’nin oluşmasında en önemli rollerden birini oynayacak olan Genel Alman İşçi Birliği böylece kurulurken, derneğin kuruluşu da işçiler arasında büyük heyecan uyandırmıştı.³⁷ Parti programı sosyalizm ve demokrasinin ayrılmazlığını ve, sosyalizmin demokratik kurumlarla güçlenmesiyle gerçekleşebileceğini ön görüyordu.³⁸

Yine aynı dönemlerde, torna işçisi August Bebel 1865’te “Saksonya İşçilerinin Maddi ve Manevi Çıkarlarını Teşvik ve Destekleme Derneği” adı altında çok sayıdaki derneği bir çatı altında toplamayı başarmıştır. Wilhelm Liebknecht ise 1862’de Genel Alman İşçi Derneği’ne üye olmuşsa da 1865’te üyelikten atılmış ve 1865’te Prusya hükümeti tarafından Berlin’den uzaklaştırılmasının ardından, Leibzig’de Bebel ile tanışmasıyla birlikte Alman sosyal demokrasi tarihinde önemli bir yere sahip olmak için gereken ilk adımı atmıştır. Liebknecht ve Bebel bir taraftan Saksonya’da işçi sınıfını siyasetin içinde yer almaya teşvik ederken; diğer taraftan, sol liberallerin kurduğu Alman İşçi Dernekleri Kongresi’nde de etkin bir rol oynuyorlardı. İlerleme Partisi içindeki bölünmeler devam ediyor ve ilerleme partisi içinden yeni bir parti *Demokrat Parti* doğuyordu. Demokrat partinin çekirdeğini Alman İşçi Dernekleri Kongresi üyeleri oluşturuyordu.³⁹

Bebel ve Liebknecht, Prusya Avusturya savaşında Saksonyalıları, silahlı halk ayaklanmasına çağırdılarsa da Saksonya kralının ordusu Prusya kuvvetlerine herhangi bir direniş göstermemiştir. Hessen ve Saksonya birleştirilerek Kuzey Alman Birliği sağlanırken, Liebknecht ve Bebel Saksonya’nın Kuzey Alman Birliği’ne girmesine engel olmaya çalışarak, “Saechsische Volkspartei”yi (Saksonya Halk Partisi) kurdular.

³⁷ STMA, C. I, s. 294-299.

³⁸ Özdalga, a.g.e., s. 45.

³⁹ STMA, C. I, s. 300-301.

1867'de yapılan parlamento seçimlerinde Bebel ve Liebknecht ve Lassalle'dan sonra Genel Alman İşçileri Derneğinin başına geçen Schweitzer parlamento seçimlerinde başarılı oldular. Ancak bu ilk ciddi sınav arifesinde görülen sosyal demokrat politika güden derneklerin dağılmışlığıydı.⁴⁰

“Enternasyonal” düşüncesi ilk olarak 1964'te Londra'da “The International Workingmen's Association”nın (Uluslararası İşçiler Derneği) kurulmasıyla gündeme gelmiştir. Gevşek bir örgüt olan bu dernek, türdeş olmayan çeşitli farklı grupları bir araya getiren bu dernek kurumsal bir çerçeve olmaktan çok Avrupa işçi hareketinin sözcüsü gibiydi. Komünist Manifesto'daki “dünya işçileri birleşin” sloganından hareketle, tüm dünya işçilerinin bir araya gelmeleri düşüncesinden hareketle kurulmuştu.⁴¹

Kısa bir süre sonra I. Enternasyonal içinde Marx ve taraftarlarının, Prodhoncu kanat ve Bakunincilerle anlaşmazlığa düşmeleri sonucunda enternasyonal dağılma sürecine girmiş ve 1864'te kurulan I. Enternasyonal 1876'da resmen sona ermiştir.

Enternasyonal'le, çeşitli ülkelerde ezilenler arasında dayanışma ruhunun canlandırılması amaçlanmıştı. Ancak enternasyonalizm düşüncesinin temellerinin 1848 Devrimi sırasında atılmış olduğu unutulmamalıdır. 1848 sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte Fransa, İngiltere, Almanya gibi çeşitli Avrupa ülkelerinde işçiler dernekler kurmaya başlamıştı. Sonuçta 28 Eylül 1864'te Londra'da St.Martin's Hall'de düzenlenen toplantı sonucunda geçici merkez komitesi seçilmiş ancak ilk toplantıda amaçlanan uluslararası birliğin program ve içeriğinden bahsedilmemiştir. I. Enternasyonal'e egemen olan akımları Proudhon'culuk (Fransa), Mazzini'cilik (İtalya) ve İngiliz Trade Union'culuğu olarak sayabiliriz. Marx'ın Enternasyonal'in Kuruluş Hitabı olarak bilinen on maddelik bildirgesinin 1864'te geçici konsey tarafından kabul edilmesinin ardından, 1866'daki Cenevre Kongresi'nde Geçici Tüzük kabul edildi.⁴² Kısa sürede birçok Avrupa ülkesinde I. Enternasyonal'in şubeleri kurulmuştur.

Enternasyonal, Londra (1865), Cenevre (1866), Lozan (1867) ve Brüksel (1868) kongrelerini düzenledi. Prusya-Fransa Savaşı öncesi ve sonrasında her iki ülkede de enternasyonale bağlı derneklere karşı sert tavır alınmış, sosyal demokrat önderler vatana

⁴⁰ A.g.e., s. 302.

⁴¹ Georges Haupt, “Socialist International”, *Marxism, Communism and Western Society, A Comparative Encyclopedia*, Ed. by C.D. Kernig, New York: Herder and Herder, Vol.7, 1973, p. 458.

⁴² STMA, C. I, s. 268-276.

iharet suçlamalarıyla yargılanmış, savaş sonrasında ise her iki tarafın Enternasyonalistleri karşı tarafla işbirliği yapmakla suçlanmışlardı. Paris Komünü'nün yetmiş iki günlük varlığının ardından, Enternasyonal'e yöneltilen suçlamaların boyutu genişlemiş hatta Fransa dışişleri bakanı Jules Favre Enternasyonal'i "savaşın ve nefretin derneği" olmakla suçlamıştı. Avrupa ülkelerinde Enternasyonal'e karşı tavır almak genelleşmişti. Ancak yaşanan baskılar Enternasyonalistlerin işçi sınıfı içinde görüşlerinin yaygınlaşmasına engel olamadı. Tüm bu baskı süreci döneminde 1871'de Londra'da Enternasyonal'le kongreyi toplayabildilerse de, bu aslında Enternasyonal'deki farklı görüşlerin keskinleşmesine ve kopmalara neden oldu. Gergin geçen Lahey Kongresi'nin ardından Bakunin ve Guillaume'nin ihraç edilmesi sonucunda aslında bu Enternasyonal'in son kongresi oldu. Enternasyonal, tüm dünya işçilerinin birleşmesi için atılan ilk adımdı. Farklı grupları bir araya getirmiş olsa da Enternasyonal'deki görüş ayrılıkları neticesinde 1876 yılında toplanan Philadelphia Kongresi –ki sadece Amerikan Federasyonu vardı-, Enternasyonal'in varlığına son vermiştir.⁴³

Alman İşçi Dernekleri Kongresi, Gera Kongresi'nde Bebel'i başkan yaparak ilk kez kendi içlerinden bir kişiyi başlarına getirmiş oluyordular. Genel Alman İşçi Derneği'nden 63 Lassalle'cının istifası sonucunda, Liebknecht tüm işçi derneklerinin Enternasyonal'in çatısı altında birleştirilmesi için uygun zamanın geldiğini düşünüyordu. Bu birliği sağlamak için 7–9 Ağustos 1869'da Eisenach'ta toplanılmasına karar verildi. Toplanan kongre neticesinde Alman İşçi Dernekleri Kongresi'nin "Enternasyonal'e uyum programı aynen kabul edilirken, Enternasyonal ilkeler ile Lassalle'ın temel görüşlerinin birleşiminden "Sozialdemokratische Arbeiterpartei" (Sosyal Demokrat İşçi Partisi- SDAP) doğmuş oldu.⁴⁴ 1869 Eisenach Kongresi'nde, evrensel, eşitlikçi, doğrudan oy, baskıcı tüm yasaların kaldırılması, genel eşit halk eğitimi, normal günlük çalışma süresi, çocuk emeğinin kullanımının kaldırılması, her yerde üretici kooperatiflerin kullanılması amaçlanmıştır.⁴⁵ SDAP'nin en önemli özelliği demokratik ve anayasal yapıda olması ve birimlerin yerel bağımsızlığını içeren gevşek tarzda bir örgütlenme yapısını içermesiydi.⁴⁶

⁴³ A.g.e., s. 288-293.

⁴⁴ a.g.e., s. 304-305.

⁴⁵ Gay, a.g.e., s. 37.

⁴⁶ Lademacher, a.g.m., s. 406.

Özdalga'ya göre “ yeni partinin Marksist retorik ile sosyalizm, demokrasi ve ihtilal kavramlarını bir potada eritme çabaları, Lassalle'cilerden en önemli farklılığı olarak göze çarpıyordu.”⁴⁷ Aynı dönemde Bebel ve Liebknecht arasında da görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştı. 1869'da Liebknecht, “düşmanlarla müzakere yapmak, parlamenter olmak, parlamenter olmak uzlaşmaktır” derken; Bebel devrimci ayaklanma beklentisi içinde parlamenter faaliyet fırsatlarının değerlendirilmemesini sorumsuzluk olarak görmektedir.⁴⁸

Lassalleci Genel Alman İşçi Derneği üyeleri ile SDAP taraftarları arasında çatışmalar devam etmişti. Alman işçi sınıfının üzerinde devletin baskısının artması sonucunda, 1874'te Genel Alman İşçi Derneği kapatıldı. Lassalle'cılarla SDAP arasında birleşme için gerekli koşullar sağlanmaya çalışıldı.

İşçi derneklerinin tek çatı altında birleşmesi, 22-27 Mayıs 1875'te Gotha Kongresi'nde olmuştur. Ancak bu birleşme sonucu kabul edilen parti programı daha çok Lassalle'cilerin görüşleri doğrultusunda kaleme alınmıştır. Asıl istenen her iki tarafın da kabul edebileceği bir birleşmenin sağlanmasıydı. Sosyalizmin yasal yollardan yararlanarak kurulacağı ilan edilirken, demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, genel ve gizli oy, sendikal örgütlenmelerdeki sınırlandırmaların kaldırılması, adil vergilendirilme gibi somut istekler ortaya konulmaktadır. Marksist tarih ve toplumsal değişme anlayışına yer verilmezken, ne kapitalist toplumdaki sömürünün Marksist tahlili, ne devletin sınıf karakterine gönderme, ne de yaklaşan ihtilal ve proletarya diktatörlüğüne rastlanmamaktaydı. Gotha Programı'nın hazırlanması sırasında, Engels, Lassalle'ci bir sosyalizm anlayışı savunulacak olursa, partinin kesinlikle karşısında olacağını açıklamıştı. Ancak Engels'in ve Marx'ın göremediği şey Eisenach'cilerin birleşme eğilimde olmaları ve hatta Marx'ın gönderdiği eleştiri notlarının saklanmasıydı.⁴⁹

Ancak bu birleşme Lassalle'cilerden yana olarak büyük tavizlerin verilmesine yol açıyordu. Eisenach'cilerin Lassalle'cilerle birleşmek istemesinin nedenini, L. Vasin ve Yu. Vasin, bu birleşmenin yığınsal bir işçi partisi durumuna gelme iradesinden kaynaklandığını söyleyerek açıklar:

⁴⁷ Özdalga, a.g.e., s. 45.

⁴⁸ Haupt, a.g.m., s. 415.

⁴⁹ STMA, C. I, s. 311.

*“Bu yolda iki seçenekleri vardı. Bir tanesi, dolaysızca, kendiliğinden evrimleşen yığın ideolojisine yönelimdi- başlangıçta hızlı bir başarı vaat eden, kolay bir yol. Ama bunun anlamı partiyi yığın bilinci düzeyine adapte etmektir ve son çözümlemede onun öncü rolünün yitirilmesine ve oportünistçe zamana ayak uydurmaya yol açtı. Marks ve Engels Alman sosyal demokratlar kesinlikle bilimsel olan bir dünya görüşü uğrunda savaşımın zorlu yolu ve yığınların kendiliğinden sosyalizmin çekiciliğine kapılmasına yaslanarak, yığınlar arasında bu dünya görüşünün yılmadan propagandasının yapılması”.*⁵⁰

Gotha Programı okunduğunda ilk göze çarpan, Marx’çı ve Lassalle’cı görüşler arasında bir denge kurulmak istendiğidir. Programda emek bütün zenginliğin ve bütün kültürün kaynağı olarak görülür. *“Emeğin özgürleşmesi, işçi sınıfının işi olmalıdır ki, bu sınıfın karşısında, bütün öteki sınıflar tek bir gerici kitledir”* denmektedir. Ücretlerin tunç yasası aynen kabul edilmekte, işçi sınıfının ilk önce ulusal çerçevede özgürleşmesi için çalışılması önerilmektedir. Devlet yardımıyla üretici kooperatiflerin kurulması talep edilir. Sonrasında ise tüm yurttaşlar için genel, eşit, tek dereceli, gizli ve zorunlu oy hakkı, ücretsiz yargı, eşit temel ve zorunlu parasız eğitim, adil vergilendirme, normal çalışma iş günü, çocuk ve kadınların sağlığa ve ahlaka aykırı çalışmalarının yasaklanması vb. gibi taleplerde bulunulur.⁵¹

R.G.Peffer Marx’ın Gotha Programı’na yaptığı eleştirilerden birinde herkese aynı saat ücreti ödenmesi halinde, bazılarının diğerlerinden daha fazla kazanabileceklerini, çünkü diğerlerinden fiziksel veya zihinsel olarak daha çok saat çalışabileceklerini dile getirerek, komünizmin ilk evresi olarak *“bireysel yetenek eşitsizliği ve böylece doğal ayrıcalıklar olarak üretici kapasiteyi zımnen kabul ettiğini”* söyler.⁵²

Ücretlerin tunç yasasının da, Goethe’nin “büyük, sonsuz, tunç yasalar” rından sadece “tunç” sözcüğü dışında hiçbir şeyin Lassalle’a ait olmadığını dile getirirken⁵³, Engels’in Bebel’e 23 Kasım 1871’de yazdığı mektupta da belirttiği gibi, *“kapitalde bahsedildiği üzere, ücretleri düzenleyen yasaların çok karmaşık oldukları ve koşullara göre, bazen bir etkenin bazen de bir başkasının egemen duruma geldiğini, bu bakımdan*

⁵⁰ Vasina, Vasin, a.g.e., s. 23-24.

⁵¹ Gotha Programı için bkz. Vasina-Vasin, a.g.e. ve Karl Marx, Friedrich Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Çev. Barışta Erdost, Ankara: Sol Yayınları, 2002.

⁵² R.G.Peffer, *Marksizm, Ahlak ve Toplumsal Adalet*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 162.

⁵³ Marx-Engels, *Gotha...*, s. 34.

bir tunç yasasından söz edilmeyeceğini, tam tersine son derece esnek bir yasanın sözü konusu olduğunu” dile getirir.⁵⁴

Emekçi halkın demokratik denetimi altında, devlet yardımı ile üretici kooperatiflerinin kurulmasını, *“tüm emeğin sosyalist örgütlenmesi, toplumun devrimci sürecinden doğacağına, işçilerin değil devletin kurdurduğu üretici kooperatiflerine devlet yardımından doğuyor”* diyerek eleştirir.⁵⁵ Bunun yanında devlet eğitimi, normal iş gününün saptanması, çocuk işçiler konularında da eleştirilerini sürdürür.⁵⁶ Marx, tüm bu kenar notları ve görüşlerini belirttikten sonra *“dixi et salvavi animam meam”* (söyledim ve ruhumu kurtardım) diyerek eleştirilerini bitirir.

Gotha Programı'na yönelik Marx'ın eleştirilerini içeren kenar notlarının saklanması ve her iki grubun birleşme için çabalamaları sonucunda Gotha programı kabul edildi. Bu arada revizyonizmin kurucusu olarak kabul edilen Bernstein da, henüz yirmi beş yaşında olmasına karşın, Eisenach'cı delegelerden biri olarak sosyal demokrat siyasetteki ilk önemli katılımını gerçekleştiriyordu.⁵⁷

Marx ücretli emek sisteminin eleştirisinde bu sistemi bir kölelik sistemi olarak görürken, Peffer'e göre bu, sömürünün haksız ya da adaletsiz oluşunun, doğrudan doğruya, sömürülen emeğin hem zorunlu hem de karşılıksız olması olgusundan kaynaklanmaktadır.⁵⁸ Marx'ın değerlendirmesini Peffer, kendisinin tanımladığı üç ekonomik sömürü içinde tam sömürü içine alır ki *“her şey dikkate alındığında haksız olan sömürü: ağırlıklı bir başka ahlaki kaygının haklı kılmadığı (tam) sömürüdür.”⁵⁹*

Bismark yönetiminin baskılarının arttırması sonucunda, sosyalist işçi partisinin oy oranının 1884'te oy oranını yükseltmesi, burjuvaziye rahatsız etmiştir. Bundan rahatsız olan diğer bir kişi de Bismark'tı. Bismark'a 1878'de iki kez (11 Mart-24 Mayıs) suikast girişimlerinde bulunulması hükümete beklediği fırsatı vermiştir. 18 Ekim 1878'de *“Sozialistengesetz”* (Sosyalistlere Karşı Yasa) çıkarılmıştır. Bu yasayla, sosyal demokrat, sosyalist veya komünist amaçlı her türlü faaliyet yasaklanmıştır.⁶⁰ Kasım 1878'de Berlin'deki kuşatma sonucu, 78 sosyal demokrat sürülmüş, 47 sosyal demokrat

⁵⁴ A.g.e., s.52.

⁵⁵ a.g.e., s.36.

⁵⁶ a.g.e., s.42-43.

⁵⁷ Gay, a.g.e., s. 36.

⁵⁸ Peffer, a.g.e., s.150.

⁵⁹ A.g.e., s.150.

⁶⁰ *“II. Enternasyonal”*, STMA, İstanbul: İletişim Yayınları, C. II, t.y., s. 390.

derginin 45'i kapatılmıştı.⁶¹ Sosyal demokratlar bu tarihten itibaren faaliyetlerini yer altında sürdürmek zorunda kalmış, sürgüne gönderilenler ise gittikleri ülkelerde çalışmalarına ve mücadelelerine devam etmişlerdir. Bu mücadele II. Wilhelm'in 20 Mart 1890'da demir şansölye Bismarck'ı azletmesi ve 30 Eylül 1890'da Sosyalistlere Karşı Yasa'nın resmen kaldırılmasıyla son bulmuştur.⁶²

Tüm bu zaman zarfı içinde sosyal demokratlar yaptıkları yayınlarla varlıklarına devam etmişler ve taraftarlarının sayısını da arttırmayı başarmışlardır. Sosyal demokratların 1881'de oy oranında fazla bir kayıplarının olmaması da, cesaretlenmelerinde etkili olmuştur. Özellikle Sozialdemokrat ve Neue Zeit (Yeni Çağ) dergileri Sosyalistlere Karşı Yasa'nın uygulandığı dönemde, ideolojik ve siyasal anlamda Marksizme yaklaşmışlardır. Eduard Bernstein'in 1881'de, Sozialdemokrat'ın başına gelmesi ve dergiye Marx ve Engels'in katkılarıyla, Sosyalist İşçi Partisi ile işçiler arasında Marksizmin tanınması, benimsenmesi ve Lassalle'ci tezlerden uzaklaşılmasına yol açmıştır. Sonraki seçimlerde partinin oy oranları yükselmiştir.

I. Enternasyonal'in 1876'da resmen sona erdirilmesi sonrasında hemen 1877'de tekrar Enternasyonal'in kurulması için çalışmalar başlamış olsa da, ancak 1889'da Paris Kongresi'yle, II Enternasyonal tekrar faaliyete geçmiştir. I. Enternasyonal'den farkı işçi sınıfının yalnızca sendikal olarak değil, siyasal olarak da örgütlenip siyasal partiler tarafından temsil edilmeye başlamalarıdır.⁶³ James Joll'un ifadesiyle, "*Birinci Enternasyonal'in ölümünü hazırlayan çatışma ruhu ikincisinin doğumu çevresinde dolanmaya başlamıştır.*"⁶⁴

II. Enternasyonal, sınıfsız toplumun gelişmesi, üretim araçlarının kolektif tahsisi, eşit ve evrensel oy hakkı ve seçilmiş hükümet için mücadele etmiştir. Therborn'nun da belirttiği gibi, bu döneme kadar demokrasi ve sosyalizm işçi sınıfı hareketinin bilinçlenmesinde doğrudan ilişkili olmuştur. Demokrasi işçi sınıfını iktidara taşıyacak bir araç ve sosyalizmin gerçekleştirilmesinin güvencesi olarak görülmüştür. Demokrasi halk yönetimi olarak görülmüş sosyalizmde bu düşüncüyü üretim araçları açısından yorumlamıştır. Demokratik siyasal kurumlar başlangıcından itibaren Marksist sosyalist

⁶¹ Gay, a.g.e., s.41.

⁶² STMA, C. II, s.390

⁶³ A.g.e., s. 407

⁶⁴ James Joll, II. Enternasyonal: 1889-1914, Çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 2002, s. 35.

düşüncenin bir parçası olmuştur.⁶⁵ Ancak II. Enternasyonal'le birlikte demokrasi ve sosyalizm farklı kavramlar olarak görülmeye başlanmış bu da beraberinde ayrılımlara ve farklılaşmalara neden olmuştur.

Alman Sosyalist Partisi'nin ismi Erfurt Kongresi'yle Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) olurken parti içindeki Lassalle'cılar da tasfiye edilmiştir. 1891 yılında Sosyalist İşçi Partisi Erfurt Kongresini topluyordu. Erfurt'ta Marx ölmüş (1883), ancak Engels Marksist görüşe uygun bir parti programı oluşturulması için çabalamış ve başarılı olmuştur. Metnin kuramsal kısmını Karl Kautsky kaleme almıştır. İki bölümden oluşan programın ilk bölümünde genel tahliller ve öngörülere yer verilirken, ikinci kısmında, somut talepler dile getirilmiştir. İlham kaynağı olarak Komünist Manifesto'dan yararlanılırken, kapitalist toplumun evrimi ve kaçınılmaz çöküşü anlatılmış, işçi üretkenliğinin artışına paralel olarak tekelleşme yoğunlaşırken, sömürü, baskı, aşağılanmayla beraber mülk sahipleri ile mülksüzler arasında genişleyen uçurum ve sınıf çelişkilerinin keskinleşmesi, sosyalist üretim biçimine geçişi zorunlu hale getirecektir denilmiştir. İkinci kısımda ise genel talepler yer almaktadır.⁶⁶ Bu bir anlamda teoriyle pratik arasındaki farklılığı da ortaya koymuştur. Şöyle ki, ortodoks marksizmin savunuları üzerinden hareket edilirken koşulların belirtildiği şekilde olmadığı ortaya çıkmış, devrimci parti konumunda olan SPD'yi devrimi bekleyen bir parti konumuna getirmiştir. Bunun yanında üye sayılarındaki hızlı artış beraberinde parti içinde bürokratikleştirmeye neden olmuştur. Parti yönetimi ile parlamento grubu arasında farklılaşmalar başlamış, parlamento grubu reformcu politikalar geliştirme eğilimine girmiştir. Marksist teori ve pratik arasındaki bu kopukluk, XIX.yüzyılın sonunda SPD içinde yeni bir akımın çıkmasına neden olmuştur ki, bu akım, revizyonizmdir⁶⁷.

Program temelinde, kapitalist üretim biçiminin yıkılmaya ve yerini sosyalist üretim biçimine terk etmeye mahkum olduğunu söyleyen Marksist önermeye dayanırken, siyasal mücadeleyi işçi sınıfının yürütmesinin gereğini vurguluyor, proletaryanın rolünü bu mücadeleye önderlik etmek olarak tanımlıyordu. Ancak proletarya diktatörlüğünden burada da bahsedilmiyordu.

⁶⁵ Göran Therborn, *What Does The Ruling Class Do When It Rules? State Apparatus and State Power under Feudalism, Capitalism and Socialism*, 2.nd ed., London: LNB and Verso, 1980, p. 247-248.

⁶⁶ Özdalga, a.g.e., s.46.

⁶⁷ Dilan, a.g.e., s.134-136.

Erfurt Kongresi öncesinde Sosyalist İşçi Partisi'nin 1890 Hale kongresinde ismi tekrar değişecek ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne dönüşecektir. Ancak Erfurt programının en önemli göstergelerinden biri de parti içindeki bölünmeleri su üstüne çıkarmasıdır. Parti'de radikaller, merkez ve reformcu kanat olmak üzere üç kanat vardı. Bernstein reformcuların önde gelen ismiydi. Merkezi Kautsky ve radikalleri Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht temsil ediyordu. Bernstein, 1896 yılında Die Neue Zeit dergisinde "Sosyalizmin Sorunları" başlığıyla kaleme aldığı bir dizi makalede kendi düşüncelerini ve marksizmde yanlış gördüğü noktaları açıklarken, 1899'da yazdığı "Sosyalizmin Varsayımları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri" başlıklı makalesiyle reformcu düşüncelerini net bir şekilde ortaya koymuştur. Revizyonizmin temel ilkeleri de bu yazılarda belirtmiştir. Revizyonizm kavramı "öğretinin gözden geçirilerek güncelleştirilmesi" anlamında 1890'ların ortasında Eduard David tarafından parti literatürüne kazandırılmıştır.⁶⁸

1848-1891 arasında görülen sosyalizm, "insan ihtiyaçlarını tatmin etmek için şeylerin rasyonel yönetimi" şeklinde bir biçim almaktadır⁶⁹. Bernstein "sosyalizmin amacı hiçbir şey, hareket ise her şeydir" açıklaması üzerine diğer gruplar tarafından Bernstein'cular ya da revizyonistler, parti kongrelerinde dışlanmıştır. 1898 Stuttgart ve 1899 Hannover kongrelerinde Bebel, Bernstein'ı eleştiren altı saatlik konuşma yapmıştır. 1903 Dresden kongresiyle Bebel, revizyonistlerin burjuvaziyle ortak sorumluluk almayı ve işbirliğine girmeyi hedefleyen perspektifleri benimsemelerini eleştirmiş, iktidara gidecek her yolu mubah gören görüşler reddedilerek revizyonizm mahkum edilmiştir. Böylece öz olarak devrimci bir parti oldukları dile getirilmiş, burjuva partileriyle işbirliği yapılması reddedilmiştir. Dresden Kongresi'yle, parti merkezi ve radikaller revizyonistlere sert bir şekilde yüklenmişti. 288'e karşı 11 oyla alınan kararla, " *kongre, (...) sınıf mücadelesine dayanan taktiğimizi, (...) var olan düzene uyma politikası biçiminde değiştirmek yolundaki revizyonist çabaları kesinlikle reddeder (...) burjuva partilerine yanaşmayı kolaylaştırmak için, halen varolan ve durmadan büyüyen sınıf çelişkilerini köreltme çabalarını takbih eder*" denilmiştir.⁷⁰

⁶⁸ STMA, C. II, s. 411.

⁶⁹ Adam Przeworski, *Democracy and The Market : Political And Economic Reforms In Eastern Europe And Latin America*, Cambridge, New York : Cambridge University Press, 1991, p. 100.

⁷⁰ Özdalga, a.g.e., s. 73.

Tüm bu zaman boyunca parti mümkün olduğu kadar örgütlenme yoluna giderken, parti içinde sendikaların kitle grevleri yapması konusu ağırlık kazanmıştır. Özellikle radikal kanat geniş kitle grevlerinin yapılması ve bunun devrime giden yolda hızlandırıcı etkisi olacağını düşünmekteydi. Ancak bu durum sendikalar tarafında endişeyle karşılanmakta, o zamana kadar elde ettikleri hak ve kazanımları tehlikeye sokacağı kabul edilmekteydi. 1905 yılında Köln'de toplanan sendika genel kurulunda da bu tip bir olay sonucunda yok tüm örgütün yok olabileceği fikri ağır bastı. Kitle grevi reddedilirken, sendikaların günlük hayat içinde mücadele ederek güçlenmeye devam etmeleri kabul edildi. 1905 Jena Kongresi'nde Bebel uzlaşmacı tavrıyla sendika liderleri ve radikaller arasında partiden ayrılmaya kadar gidebilecek tartışmalarda dengeyi sağlamıştır. Ancak bu kongreyle birlikte radikaller ve sendikacılar arasındaki anlaşmazlık somut olarak görülmeye başlanmıştır. 1906'daki Mannheim kongresinde ise parti-sendika ilişkileri tartışılırken, radikal grubun sendikaları parti vesayeti altına girişimleri karşısında eşit ağırlık ilkesi kabul edilerek, anlaşmazlık konularında karşılıklı anlaşma yoluyla çözüm yolu seçilmiştir. Radikallere göre revizyonizmin sendikalarda canlanması, kitle grevlerinin sendikalar tarafından engellenerek partinin ihtilalci eğilimlerinin denetim altına alınması demektir.⁷¹

1904 Amsterdam Kongresi'yle bir yandan Enternasyonal'in devrimci özüne sadık kalınması, diğer taraftan da diğer üye ülkelerin partilerinin tüm fraksiyonlarını içerecek genişlikte bir birlik sağlanması hedefleniyordu. Amsterdam Kongresi'nin en önemli özelliği Enternasyonal içinde sağ ve sol görüşlerin olduğunun resmen tanınması idi. Bu tarihten itibaren reformist, ortodoks, radikal gibi farklılıklarla parti içinde bölünmeler başlayacaktır. 1907'de yapılan Stuttgart Kongresinde Alman ve Fransız sosyalistler arasında görüş farklılıklarının ortaya çıkmıştır. Bu arada ilk defa barış yanlısı tavra karşı savaş desteklenmektedir. Bebel, saldırgan savaş ve savunma savaşı arasındaki farkı vurgularken, Viktor Adler uluslararası sosyalizmin proletaryaya cesaret vererek savaşı durdurabileceğini söylese de kabul görmez⁷².

Bunun yanında 1910 Kopenhag Kongresi'yle, savaş karşısında alınacak tutum tartışılmış ve genel grevler üzerinde durulmuştur. 1912'de Basel'de toplanan kongrenin ardından II. Enternasyonal'in ne kadar cılızlaştığı ortaya çıkmıştır. 1914'te Viyana'da

⁷¹ a.g.e., s. 78.

⁷² Dilan, a.g.e., s. 144.

Kongresi'nin toplanılması düşünülse de I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine kongre toplanamamıştır. Enternasyonal uluslararası sosyalist hareket savaşı durdurmak için ortak direnişin çok uzağında kalmıştır. I. Dünya Savaşı sosyal demokrat enternasyonalizmin güçsüzlüğünü açığa çıkarırken, ulus-devletle sosyal demokrat partiler arasındaki bağların, enternasyonal-proleter uyumdan daha güçlü olduğunu göstermiştir. Friedrich Stampfer, bu gelişmeyi "*Almanya'da sosyal demokrasinin karakteri 14 Ağustos'ta değişmedi, yalnızca her şey görünür hale geldi*" diyerek açıklamıştır.⁷³

Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Almanya'da sıkı yönetim ilan edilmiş, barış döneminde yapılan sert muhalefet de yumuşamıştır. Savaş koşulları nedeniyle parti uzlaşma sürecine girerken, sendikalar da grevleri ertelemişlerdi. 1914 savaş kredileri oylanmasında SPD kredilere destek vermiştir. Radikal kanat bu oylamada olumsuz oy kullanmışsa da, radikallerin ileri gelenlerinden olan Liebknecht parti tarafından ihraç edilmemiştir. Hala ılımlı bir hava hüküm sürmektedir. Ancak 1916 yılında parti radikalleri, Spartakist Birlik'i kurarken, ilk kez SPD en sert önlemini alarak, Liebknecht'i partiden ihraç etmiştir. Radikaller tarafından SPD'ye sert eleştiriler gelmektedir. 1917 yılında Spartakistler ile parti grubu ayrı toplantılar yapmışlardır. Bunun yanında parti içinde radikal olmayıp da izlenen politikayı uygun bulmayan muhalifler de bulunmaktadır. 1917'de kurulan Bağımsız Sosyal Demokrat Parti içinde bu muhalifler de bulunmaktadır. Parti içinde yer alan kişiler arasında Bernstein ve Kautsky de vardı. Gerek radikaller gerekse Bernstein ve Kautsky'i bir arada tutan şey savaşa karşı tavır alışlarıydı. Savaşın sonucunda Almanya'nın kaybettiği anlaşılınca, 1918 Eylül'ünde, Spartakistler, radikal kanat olarak Almanya'da ihtilal için gerekli koşulların olgunlaştığına inanarak, Berlin'de ihtilal başlatmışlarsa da, Ocak 1919'da hükümet kuvvetleri tarafından dağıtılmışlardır. Luxemburg ve Liebknecht de öldürülmüştür.⁷⁴

Yaşanan süreç ve acılara bakıldığında, genel olarak Avrupa'da verilen mücadelelerin bir sonucu olarak birçok ülkede sosyalizm veya sosyal demokrasi anlamında gelişmeler yaşanmış, sosyal demokratlar seçimlerde başarı kazanmışlardır. Bu dönem aynı zamanda demokrasi konusunda önemli adımların atıldığı bir dönem

⁷³ Lademacher, a.g.m., s. 418.

⁷⁴ Özdalga, a.g.e., s. 84-87.

olmuştur.⁷⁵ Kuzey Avrupa ülkelerinde sosyal demokrasiye geçişi sağlayan, halk oylamaları ve işçi istekleri artarken⁷⁶, 1860'tan I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte olgunlaşan sosyalist partiler ve toplumsal hareketler bu dönemin umut ve dayanışmanın kurulduğu bir dönem olarak görülmesine neden olmuşlardır denilebilir.⁷⁷ Göran Therborn, bu döneme kadarki demokratikleşme tarihinde iki yetersizliğe dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, büyük burjuva devrimlerinden hiçbirisinin burjuva demokrasisini henüz tam olarak kuramamış olmalarıdır. İkincisi, bu devrimlerin, servet birikimi, okur-yazarlığın artması, kentleşme ile paralel bir biçimde gelişen, düzenli ve barışçı bir demokrasiyi yerleştirememiş oluşlarıdır.⁷⁸ Bu gelişmelerin gerçekleşmesi için sosyal demokrasinin egemen olacağı dönemleri beklemek gerekmiştir. Başka bir deyişle Therborn bize demokrasinin bugünkü gelişkin haline ulaşmasında sosyal demokrasinin oynadığı önemli rolü hatırlatmaktadır.

1.6. Fabianizm

Sosyal demokrasinin siyasal ve entelektüel kökenlerinden birini de Fabianizm oluşturur. Çağdaş sosyal demokrasinin marksizm gibi kısmen liberalizmden de esinlendiğini, ve bu anlamda melez bir siyasal akım olduğunu hatırlayacak olursak İngiliz siyasetini bir dönemde çok etkilemiş olan bu akımı da ele almamız gerekir. Peter Gay'e göre yüzeysel incelemelerde bile, Alman revizyonizmi ile Fabianizm'in kardeş oldukları ancak ikiz olmadıkları fark edilecektir.⁷⁹ Her iki doktrin de ayrı ülkelerde birbirinden birkaç yıl arayla oluşmuştur.

XIX. yüzyıl İngiltere'sinde, özgürlük düşüncesi hızla yayılıyor, 1688 Şanlı Devrim'inde (The Glorious Revolution) yükselen orta sınıfların zaferi kesinleşiyordu. 1846'da Corn Laws'ın kaldırılmasıyla, endüstriyel zenginliğin toprak mülkiyetine üstünlüğü açıklanıyordu. Bu gibi gelişmeler yaşanırken XIX. yüzyılda İngiltere'de sanayinin gelişmesine paralel olarak çalışan kesimde yaşam ve çalışma koşulları nedeniyle büyük hoşnutsuzluklar yaşanıyordu.

⁷⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Göran Therborn, *Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu*, Çev. Şirin Tekeli, Ankara: V Yayınları, 1989, s. 17-28.

⁷⁶ Alain Touraine, *Demokrasi Nedir?*, Çev. Olcay Kunal, İstanbul: YKY, 1997, s. 116.

⁷⁷ Geoff Eley, *Forging Democracy: The History Of the Left in Europe: 1850-2000*, New York: Oxford University Press, 2002, p. 491.

⁷⁸ Therborn, *a.g.e.*, s. 29-30.

⁷⁹ Gay, *a.g.e.*, s. 104.

E. J. Hobsbawm, İngiliz işçi sınıfı ve işçi hareketi değerlendirildiğinde, iki aşamadan bahseder. Bunlardan ilki Chartist dönemdeki (1837-1848) devrimci aşama ve ikincisi 1850'lerden 1870'e kadar gerçekleştirilen ılımlı reformlar aşamasıdır. İlk aşamada İngiliz işçi hareketi dünyadaki kitle örgütlerinin lideridir. Siyasal sınıf bilincinin oluşmasında, militanlaşma ve sosyalizmin erken biçimi olarak anti-kapitalist ideolojinin gelişmesinde etkili olmuştur. İkinci aşamada ise "trade unionism" adı altında ve ayrı bir sınıf olarak işçi sınıfının tanınmasında, sınıf bilincinin biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu aşamada aslında kapitalizmi yıkmaya umutlarından ve çabalarından vazgeçmiş, üyelerinin şartlarını iyileştirmeyi amaçladığından yalnızca sistemin varlığını kabul etmemiş aynı zamanda burjuva liberal teorileri de kabul etmiştir. Çok uzun sürmeden devrimciliği ve sosyalizmi görünmez hale gelmiştir.⁸⁰

İngiltere'de sosyalist hareketin gelişmesi, işçilerin sendikal örgütlemeleriyle başlamıştır. Hızlı sanayileşme sonucu ortaya çıkan sendikalar, bu hızlı örgütlenme sonucunda İşçi Partisi (Labour Party) doğmuştur. 1824 yılında çıkarılan örgütlenme kanunuyla değişik sanayi dallarındaki işçi örgütlenmesi hızlanmıştır. 1851 yılında Amalgamated Engineers (Birleşmiş Mühendisler) adı altında ilk ulusal birlik ortaya çıkmış, sonrasında Londra ve çevresindeki diğer birlikler bir araya gelerek "London Trade Council"i (Londra İşçi Konseyi) oluşturmuşlar ve nihayetinde 1868'de meslek sendikalarının resmi kongresi "Trade Union Congress" adını almıştır. 1880'ler ise bir dönüşüm sürecinin yaşandığı yıllardır. I. Enternasyonal'in etkisiyle sosyalist eğilimli siyasi gruplar kurulmaya başlanmıştır. 1881'de "Social-Democratic Federation" kurulmuş olup, Marksist eğilimlidir ve kurucusu da H. M. Hyndmann'dır.⁸¹

XIX. yüzyıl İngiltere'sinde karşımıza çıkan en önemli kavramlardan biri Fabianizm'dir. Fabianlar, isimlerini Roma İmparatorluğunda Hanibal'e karşı bekle ve gör politikası izleyen Romalı General Fabius'tan almışlardır.⁸² Fabian Derneği (Fabian Society), "Yeni Hayat'ın Dostları" (The Fellowship of the New Life) ismiyle adlandırılan derneğin bir yan kuruluşu olarak Londra'da kurulmuştur. İlk başlarda düşüncelerinde netlik bulunmamaktadır. Fabianlar arasında, Bernard Shaw, Sidney Webb, Sidney Oliver, Grahem Walles sayılabilir. Esin kaynakları arasında da John

⁸⁰ E.J.Hobsbawm, *Revolutionaries, Contemporary Essays*, New York: Pantheon Books., 1973, p. 96.

⁸¹ Dilan, a.g.e., s. 116-117.

⁸² Macridis, a.g.e., s.51.

Stuart Mill ve Jeremy Bentham gibi isimler sıralanabilir.⁸³ Orta sınıf ve iyi eğitilmiş kişilerden oluşan Fabian Derneği kurulduğu ilk yıllarda halka inememiş, dar bir aydın çevresiyle sınırlı kalmıştır. Nitekim 1888’lerde üye sayısı yüzü bile bulamamıştır.⁸⁴

Fabianlar, zamanı kollama taktiğiyle pragmatik bir reformculuğu bağdaştırmışlardır. Fabianlar, liberallerin artı değer kavramı yerine dengeli dağılım kavramını getirmişler, bunun da devlet aracılığıyla doğrudan halka aktarılması önerisini partiye kabul ettirmişlerdir. Bu aşamadan sonra devlet müdahalesinin etkin konuma getirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Diğer taraftan işçi sınıfının tarihsel belirleyici rolüne karşı çıkarken bunun yerine sosyal dönüşümün aşamalı sosyal reformlarla, zamanı en iyi şekilde kullanarak yapılması kabul edilmiştir. İşçi sınıfı Fabian entelektüelleri tarafından devrimci sınıf olarak görülmemektedir. Fabianlar, toplumdaki tüm değerlerin işçiler tarafından yaratıldığı ilkesine de karşı çıkmaktadırlar.⁸⁵ Sosyalizme devrimle geçilemeyeceğini, kitlelerin eğitilmesi yoluyla basamak basamak geçilebileceğini düşünmektedirler. Sosyalizme geçiş ancak toplumun büyük çoğunluğunun rızasıyla olabilecektir.

“Fabian Society” 1883’te Edward R. Pease tarafından kurulmuştur. Fabianların yayın organı Fabian Essays kurulduğunda işlediği ilk konu dikkat çekicidir. Bu konu genel refah ve mutluluğun güvence altına alınmasının bir tarz olarak rekabetçi sistem temelinde yeniden yapılandırılmasıydı. Kurulduktan kısa bir süre sonra 1889’da Avrupa’da ve İngiltere’de konuşulan en önemli konulardan biri Fabianlar olmuştur⁸⁶. Ancak tüm bu saptamalarla birlikte 1890’lara gelindiğinde İngiliz İşçi hareketinin deneyimlerinden diğer işçi hareketleri de yararlanmışlardır. 1890’larda gelişen işçi hareketinin en önemli özelliği militan kanatların başarısından çok, kendi aralarında sağlam ve kalıcı şekilde örgütlenmeleridir.⁸⁷

Macridis, Fabian Derneği’nin kurulmasında önemli gördüğü üç faktörü şöyle dile getirmektedir:

⁸³ Gay, a.g.e., s. 105

⁸⁴ Margeret Cole, *The Story of Fabian Socialism*, New York: John Willey and Sons Inc., 1964, p. 23.

⁸⁵ Dilan, a.g.e., s. 124

⁸⁶ George Bernard Shaw and et.al., *Fabian Essays*, Ed. By. Asa Briggs, London: George Allen&Unwin Ltd., 1962, p. 11.

⁸⁷ Hobsbawm, a.g.e., s.97.

*“Zamanla. yavaş yavaş gelişen sosyalizm; eğitim, elitlerin ve insanların sosyalizmi kapitalizme karşı ekonomik, ahlaki bir üst sistem olarak kabul etmeleri; parlamenter kurumlar ve demokratik bağlamda siyasal faaliyetler.”*⁸⁸

Macridis’e göre, İngiliz sosyalizmi, kar ve bencilliğin toplumdan dışlandığı, özgürlük ve insan onuru için çabalayan, eşitlikçi ve hümanist değerler ve ahlakla donanmış bir siyasal akımdı. Fabianlar, üretim araçlarının, devlet kontrollerinin, zenginliğin sınırlanmasında mümkün olduğunca eşitlikçi bir sosyalizasyonu desteklemişlerdir. Onlara göre, sosyalizm, geliştirilmiş, organize olmuş, düzenlenmiş bireycilik ve doğru düşüncedir.⁸⁹

Fabianların önde gelen temsilcilerinden birisi Robert Owen’dır. Owen’ın düşüncelerinde çelişkili öğeleri görmek mümkündür. E. P. Thompson;

*“Owen’cı sosyalizm her zaman, birbiriyle hiçbir zaman tam kaynaşmayan çelişkili öğeyi barındırmıştır: yarar ve iyi niyet ilkelerine göre ‘sürüp giden yeni sistemler’ tasarlayan aydınlanmanın insan sevgisi ve Owen’cı malzemedan kimi nosyonları seçip. kendi özel ihtiyaçlarını karşılamak üzere bunları uyarlayan ya da geliştirilen işçilerin deneyimleri”*⁹⁰ demektedir.

Fabianlar Jeremy Bentham’ın düşüncelerini tartışmasız bir şekilde kabul etmişlerdir. 1894’te Webb, çok edebi bir şekilde, “sosyalistler bu kuşağın Bentham’cılarıdır” demiştir. Bentham’cılar, toplumsal kurumlardaki reformların insanların kaderlerini daha iyiye götüreceğine inanıyorlardı. Fabianlar da bu görüşe katılıyorlardı. Ama, Benthamcılar, mülkiyet ilişkilerinin bozulmadan korunmasını istiyorlardı, kapitalistlerin aydınlanmış çıkarları zorunlu olarak toplumsal gelişmeyi getirecekti. Bu durumda Fabianlar kapitalistlerle işbirliği yapma düşüncesinden uzaklaşmaya başlıyorlardı.⁹¹

Onların görüşlerine göre *laissez-faire* kapitalizmi verimsiz ve adaletsizdi. Fried ve Sanders’e göre, Fabianların düşüncesi sınıf ayrımını reddediyordu, proletaryanın durumunu iyileştirmekten çok eşitlikçi bir orta sınıf toplumunu tercih ediyordu. Düşünce sistemleri eklektikti. Beklenmedik ölçüde başarılı olmalarının sebebi çok yetenekli konuşmacı ve yazarlardan oluşuyor olmalarıydı.⁹²

⁸⁸ Macridis, a.g.e., s. 51.

⁸⁹ a.g.e., s. 51-52.

⁹⁰ E.P. Thompson, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Birikim, 2004, s. 926.

⁹¹ Gay, a.g.e., s. 106.

⁹² Fried-Sanders, a.g.e., s. 390.

Fabianların diğere önemli bir özelliği ise proleter olmayan ancak radikal ve iyi eğitimli burjuvalar olmalarıydı. Fabianlar ilk önce hemen uygulanacak devrimlerle ilgilenmişlerdi. Marx'tan çok Mill'in sosyalizm anlayışına yakın olan Fabian Essays'i 1889'da yayımladılar. Kapitalistlerin artı-değer kavramına karşılık gelir kavramını ortaya attılar. Fabianlar, küçük ölçekli üreticilerin azaltılması, tekelin ve merkezileşmenin geliştirilmesiyle gerçekleşecek bir ekonomik gelişmeyi temel alıyorlardı. Giderek birkaç elde toplanan sermaye farkında olmaksızın sosyalizme geçişi sağlayacak sosyalleşmeyi hazırlıyordu. Sosyalizmin kaçınılmazlığı, Fabianların tartışmadığı bir konudur. Fabianlar sosyalizmi, tüm bu zaman boyunca biçimlenmesine yardım ettiği, artan demokratik baskı ve evrimin bir sonucu olarak görüyorlardı. Sosyalizm yolu, parlamenter demokrasi temelinde ekonomik planlama ve sosyal kontrolden geçiyordu.⁹³

Fabianlar sosyalizmin, devrimle değil ancak toplumun kendi gelişmesi içinde gerçekleşeceğine inandılar. Teoride ücretli emekle sermaye arasında sınıf mücadelesini reddeden Fabianizm ideolojik kaynaklarını, Bentham ve Mill'in yararcılığı, İngiliz pozitivizmi ve Jevons'in ekonomi politikğinden alıyordu. Teorisini yaptıkları evrimci sosyalizme anayasal değişiklikler ve belediyelerdeki üslerle ulaşılacağını düşünmüşlerdi. Fabianlar daha sonra "Labour Representation Committee"yi (İşçi Temsil Komitesi) kurmuşlar, bu komite de 1906 yılında İngiliz İşçi Partisine dönüşmüştür.⁹⁴

Bu konuda Toktamış Ateş'in Bülent Daver'in "Çağdaş Siyasal Doktrinler" adlı kitabından yaptığı alıntı bana anlamlı gözükmektedir:

"Fabiancılara göre sosyal çatışma işçi-işveren arasında değil, tüm toplumla mülkiyeti elinde bulunduran küçük azınlık arasındadır. Ekonomi alanındaki tüm değerler işçi sınıfı tarafından yaratılmamakta, bunlar toplumun doğal gelişiminin bir sonucu olarak yaratılmış olmaktadır. Toplumun doğal gelişimi olarak yaratılan değerler topluma geri verilmelidir. Bunların programına göre halk eğitimi yoluyla ve sosyalleştirme için en uygun görülen endüstri dallarından başlayarak (su, gaz, elektrik vb.) devlet faaliyetlerinin yavaş, yavaş arttırılması ve yayılmasıyla ulaşılacaktır."⁹⁵

Yine de, İngiltere de 1918'lere kadar tam anlamıyla sosyalizmden söz etmek mümkün değildir. Bunun nedeni İngiltere'nin coğrafi konumu itibarıyla kıta

⁹³ Vernon L. Lidtke, "Revisionism", *Marxism, Communism and Western Society, A Comparative Encyclopedia*, Ed. by C.D. Kernig, Vol.7, New York: Herder and Herder, 1973, p. 417.

⁹⁴ STMA, C. II, s. 413.

⁹⁵ Ateş, a.g.e., s. 100-101.

Avrupa'sından kopuk oluşu ve Fabianların kendiliğinden ve devam eden bir hareket olmalarıdır. Hasan Dilan'a göre, İngiliz sosyalizmi üç geleneksel özelliği içinde barındırır. Bunlar, kalabalıkları peşinden sürükleyen kitlesel hareket; İngiliz entelektüellerinin, karmaşık fikirleriyle, XIX.yüzyıl sonunda sosyal eşitsizliklere karşı çıkıp doktrinler üretmek istemeleri ve Hıristiyan sosyalizmin işçi hareketini etkilemesi olarak özetlenebilir.⁹⁶

1.7. Bernstein ve Revizyonizm

Eduard Bernstein'in önemi, Marksizm üzerine teorik ve pratik sorunları sıralamış ve kendi düşüncelerinde, marksizmde gördüğü eksik ve yanlış tarafları dile getirmiş olmasındadır. Bernstein'in kişisel tarihi Alman Sosyal Demokrat Partisi tarihiyle içi içe geçmiştir. XIX. yüzyılda, Bernstein'in marksizmin ilkeleri üzerine yaptığı özeleştirel, XX. yüzyıl sosyal demokrasi hareketinin temel yaklaşımlarını etkilerken, sosyal demokrat ideolojinin başlıca kaynaklarından biri olmasıdır.⁹⁷

Christian Gneuss'a göre, XIX. yüzyıldaki revizyonizm, konuşmalara dayanan, havada kalan bir yapı gösterirken, Bernstein'in kişisel düşüncelerinden soyutlanamayacak bir özellik gösterir.⁹⁸

XX. yüzyılda, Alman sosyal demokrasisinin önde gelen reformist teorisyenlerinden olan, revizyonizmin babası⁹⁹ Eduard Bernstein, 6 ocak 1850'de, Berlin'de doğdu. Doğumundan iki yıl önce Avrupa'da büyük liberal hareketler olmuş, birbirini takip eden devrimler yaşanmıştı. Berlin'de 1848 Mart devriminin başarısız olması üzerine, çok sayıdaki işçi başka şehirlere sürülmüştü. Aynı dönemde Komünist Manifesto yayınlanmıştı.¹⁰⁰

1850 yılında orta halli bir Yahudi ailesinin çocuğu olarak doğan Bernstein, on beş kardeşin yedincisi olarak ancak on altı yaşına kadar okula gidebilmiş, 1869'dan 1878'e yani Almanya'dan ayrılmak zorunda kalana dek, bankada yazman yardımcısı olarak çalışmıştır. Yirmi yaşlarındayken, sosyal demokrat fikirlerle tanışan Bernstein, kısa süre sonra Lassalle'cılara karşı, Marksizme daha yakın olan August Bebel ve

⁹⁶ Dilan, a.g.e., s.123.

⁹⁷ Cem, a.g.e., s. 63.

⁹⁸ Christian Gneuss, "The Precursor: Eduard Bernstein", *Revisionism, Essay On The History Of Marxist Ideas*, Ed. by. Leopold Labedz, London: George Allen and Unwin Ltd, 1962, p. 32.

⁹⁹ Özdalga, a.g.e., s. 53.

¹⁰⁰ Gay, a.g.e., s. 19-20.

Wilhelm Liebknecht'in yönetimindeki Eisenach sosyal demokratlarına katılmıştır. Alman Genel İşçi Derneği ve Sosyalist İşçi Partisinin 1875'te birleştiği Gotha Kongresinde, Eisenah'çıların delegelerinden biri olmuştur. Çok geçmeden Kral I. Wilhelm'e iki kez suikast girişiminde bulunulmasının ardından çıkarılan Sosyalistlere Karşı Yasa nedeniyle İsviçre'ye kaçmak zorunda kalmıştır. O zamana kadar tam olarak toplumsal görüşlerinin bilinçlendiği söylenemez. Burada özellikle Engels'in Anti-Dühring'ini okuyarak Marksist olmuştur. 1881 de Zürih'de çıkan parti yayın organı Sozialdemokrat'ın başyazarı olmuş, 1888'de gazeteyle birlikte Londra'ya taşınmıştır. Bu arada Bismarck'ın II. Wilhelm tarafından görevinden azledilmesinden sonra, sosyal demokratlar kendi ülkelerinde yayın yapabilme olanağına kavuşmuşlardır. Bernstein ise fazla sivrilmiş olması nedeniyle, 1901'e kadar Almanya'ya dönememiştir. Vorwärts'ın Londra muhabirliğini yapmaya ve Kautsky'nin Neue Zeit adlı dergisine makaleler göndermeye başlamıştır. Bu arada kaleme aldığı on yedinci yüzyıl İngiliz devrimi üzerine kitabı, marksçı materyalist tarih yaklaşımının parlak bir örneği olarak karşılanmıştır. Öyle ki bu zaman içinde Engels'le olan ilişkisini geliştirmiş, Engels'in 1895'te ölmesi üzerine mirasçılardan biri olmuştur.

Aynı dönemde bazı solcu çevrelerde Marx'a bazı eleştiriler yöneltiliyordu. Bernstein İngiliz Fabianları ve Fransız Jean Jaurès'ten etkilenmekle birlikte, yine de bir süre Marksist düşünceleri bu kişilere karşı savunmaya çalıştı. Ancak zaman içinde kuşkularının ağır basması üzerine, 1896'da Neue Zeit'te "Sosyalizmin Sorunları" başlığı altında bir dizi makale yayımladı. 1899'da, bu eleştirilerini, "Sosyalizmin Varsayımları ve Sosyal Demokratların Ödevleri" adlı kitabında topladı. Bernstein'ın görüşleri Sosyal Demokrat Parti üzerinde kısa sürede büyük tartışmalara ve tepkilere neden oldu. Özellikle Kautsky ve Rosa Luxemburg, Bernstein'a karşı sert tepki gösterdiler.¹⁰¹

Bu dönemde Bernstein, etkilendiği İngiliz Fabianları tarafından da eleştirilir. Özellikle İngiliz Marksistleri, Marksist devrim teorisini Fabian etkisi altında eleştirmeye başlayan Bernstein'ı şiddetle kınarlar¹⁰².

Bernstein, kitabının yayınlanmasından kısa bir süre sonra, 1901'de Almanya'ya dönmüştür. 1902 yılında Breslau'dan Reichtag üyeliğine seçilmiş, bunda sonra da Neue

¹⁰¹ Eduard Bernstein, Çev. Fazıl Sağlam, Der. Mete Tunçay, **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 3**, Ankara: Teori Yayınları, 1986, s. 169-170 .

¹⁰² Chushichi Tsuzuki, **H.M.Hyndman and British Socialism**, London: Oxford University Press, 1961, p. 122-123.

Zeit dergisinde değil, reformcuların dergisi olan Sozialistische Monatshefte’de yazmıştır. 1918 yılına kadar milletvekilliği süresince de yazmaya devam etmiştir. Marksizmi giderek daha açık bir dille eleştirmeye başlamıştı. I. Dünya savaşı Kautsky ile birlikte sosyal demokratlar içinde bir azınlık olarak savaş aleyhtarı tavır almıştır. Bağımsız Sosyal Demokrat Parti’ye katılmıştır. Savaş sonrasında SPD’nin yeni kurucularından biri olmuş ve parti programının yazılmasında katkıda bulunmuştur. 1920-28 yılları arasında parlamento üyeliğine devam etmiş, 1930 yılında Berlin’de seksen iki yaşında ölmüştür.¹⁰³

Peter Gay’e göre, Bernstein, 1640 ve 1650’lerin karmaşasının içinden yolunu, becerikliliği ve zekası sayesinde bulmuştur. O, Leveller hareketini yorumlarken, bu hareketi demokratik siyasal teorinin öncüsü olarak görmüştür. Ayrıca Diggers hareketi içinde yer alan Gerrard Winstanley’in modern sosyalizm tarihi içindeki rolünü vurgulaması da Gay tarafından Bernstein’in entelektüel derinliğinin kanıtı olarak görülür.¹⁰⁴

Bernstein’in en önemli özelliklerinden biri, tüm bu zaman zarfında, kişisel dürüstlük ve tutarlılığını sürdürebilmesi; bir diğeri de teorilerle varsayımları, güncel olaylarla yaşanan gerçekleri bağdaştırabilmesidir.¹⁰⁵ İlk olarak ve güçlü bir şekilde olmasını istediği şeylerden birisi, kapitalizmden sosyalizme barışçı geçiştir.¹⁰⁶

Chris J. Arthur, “*Marksist öğretinin daha da işlenip geliştirilmesine, onun eleştirisiyle başlanmalıdır*” diyen Bernstein’in haklı olabileceğini söylerken, revizyonizme ilke olarak karşı çıkılmayacağını, bunu belirtmenin bile gereksiz olduğunu vurgular. Asıl sorunun, Bernstein’in eleştirisini değerlendirmek ve bu eleştirinin siyasal sorunsalını teşhis etmek olduğunu belirtir. Bernstein, hareket noktası olarak çöküş teorisini temel alır ve Ortodoks Marksistleri en çok sınırlendiren, hareketin her şey, nihai amacın hiçbir şey olduğunu söyleyerek, marksizmden ayrılığını vurgular. Bunun yanında sosyalizmin ilkesi, demokrasi tanımı, sınıf diktatörlüğü ve sınıf yapısı kavramları, Bernstein için Ortodoks Marksistlerden farklı anlamlar taşımaktadır.¹⁰⁷

Şimdi asıl kaynak olarak Bernstein’in Evrimsel Sosyalizm kitabını temel alarak Bernstein’in görüşleri ve marksizmden farklılaştığı noktaları incelemeye başlayalım.

¹⁰³ Özdalga, a.g.e., s. 55.

¹⁰⁴ Gay, a.g.e., s. 70.

¹⁰⁵ Cem, a.g.e., s. 74.

¹⁰⁶ Gneuss, a.g.m., s. 35.

¹⁰⁷ Chris J. Arthur, “Bernstein: Sosyal Demokrasinin Öncüsü”, 11. Tez, no: 4, Ekim 1986, s. 61.

Bernstein'ın sosyalizm görüşü, amaçlar ile araçlar konusunda ortodoks marksist yaklaşımdan farklıdır. Her ne kadar Bernstein Marksizmden farklılığını anlatırken ve teorisini açıklamaya çalışırken, Marx ve Engels'e dayanmaya özen gösterirse de şöyle der:

*“ Marksist öğretinin daha da gelişmesi ve ayrıntılandırılması için, işe bu öğretiyi eleştirmekten başlamak gerekir. Bugünkü durumda, birisi Marx ve Engels'ten yola çıkarak istediği her şeyi ispatlayabilir”.*¹⁰⁸

Marksistlere göre sosyalizm, bugünün eylemi aracılığıyla gerçekleştirecek bir araçtır. Bernstein'a göre ise, sosyalizm, dolayimsız olarak eyleme yol gösteren bir ilktir. Sosyalizmin ilkesi işbirliğidir (kooperasyon). Sosyalizm, sendikalar, kooperatifler, bunun yanı sıra belediye işletmeleri ve hizmetler aracılığıyla adım adım kurulacaktır. Demokrasi halk yönetimi değildir, çünkü bu azınlık gruplarının bastırılması demektir. Sınıf yönetiminin yokluğunun, bütün karşısında hiçbir sınıfa siyasal bir ayrıcalık tanımayan bir toplumsal hal olduğunu söylerken, Marksistler sınıf yönetiminin yokluğunu ancak sınıfsız bir toplumun sonucu olabileceğini dile getirirler. Bernstein demokrasinin aslında sınıfları kaldırmasa bile, sınıf yönetimini kaldırdığını¹⁰⁹ söyler. Sınıf diktatörlüğü konusunda, sınıf diktatörlüğünün daha düşük bir uygarlık düzeyine ait olduğunu söylerken, bu aynı zamanda siyasal atavizme (ilkelciliğe) dönüştür. Bernstein'da, sınıf yapısı kavramının yerini sivil toplum alır.¹¹⁰ İşçi sınıfı, türdeş olmaması nedeniyle marksizmden kopmuştur. Sivil toplumun korunması ve geliştirilmesi gerekir. Sivil toplumun ahlakı kapitalizminkiyle bir tutulamaz. Sosyalizm liberalizmin gerçek mirasçısı olacaktır. Hiçbir liberal düşünce yoktur ki, sosyalizmin

¹⁰⁸ Eduard Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm: Bir Eleştiri Bir Onaylama*, Çev. B.A. Cerit ve E. Bülaycı, İstanbul: Kavram Yayınları, 1991, s. 44.

¹⁰⁹ Evrimsel Sosyalizm kitabında Bernstein şöyle yazar: “demokrasi ilke olarak sınıfların olmasa da sınıf yönetiminin ortadan kaldırılmasıdır. (...) Oy kullanma hakkı bireyleri sanal olarak toplumun ortağı yapar, bunun sonunda gerçek ortaklığa dönüşmesi gerekir. Sayıca az ve kültür olarak gelişmemiş bir çalışan sınıfın varlığı söz konusuysa, oy kullanma hakkı uzun bir süre için “kasabı” seçme özgürlüğü olarak işleyebilir, ancak işçilerin sayısının ve bilgisinin artması ile, halkın temsilcileri halkın efendileri olmaktan çıkıp halkın hizmetçilerine dönüşürler.” Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm...*, s.111

¹¹⁰ “...sınıfların diktatörlüğü” daha geri bir uygarlığa aittir ve olayın olabirliği bir yana, buna ancak bir geri dönüş, siyasi bir atavizm olarak bakmak mümkündür.(...) Kapitalist toplumdaki sosyalist topluma geçiş terimini özellikle seçtim, bugünlerde sık olarak kullanıldığı gibi ‘sivil toplum’dan sosyalist topluma geçiş terimini özellikle kullanmadım. Sivil sözünün kullanılması, daha da ileri bir atavizmdir ve her durumda muğlak bir ifade biçimidir.(...) Kimse uygar ve düzenli bir toplum biçimi olarak sivil toplumu yok etmeyi düşünmez. Tersine sosyal demokrasi onun dağılmasını ve bütün üyelerinin proletaryaya geçmesini istemez, daha çok işçileri, bir proleterin toplumsal konumundan yurttaş konumuna yükselterek yurttaşlığı evrensel kılmak ister. Sivil toplum yerine proleter toplum kurma isteği değil, kapitalist bir toplum düzeni yerine sosyalist bir toplum düzeni getirme isteği söz konusudur.” Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm...*, s.112-113.

fikir içeriğine sahip olmasın. Bernstein, sivil toplumun ilkelerini evrenselleştirerek, insanları bireyler olarak özgürleştireceğini ortaya koyan bir tahlil yapmaktadır.¹¹¹

Bernstein,

“nihai şeylere bir türlü inanmadığım için sosyalizmin bir nihai amacı olduğuna da inanamıyorum. Ama ben, toplumu, elinde toprağı bulunduran, ticari bir oligarşinin alanı olmaktan çıkartıp her kademesinde çalışanların ve üretenlerin çıkarları tarafından yönlendirilen gerçek bir demokrasiye dönüştürerek, adım adım özgürleşme çabası vermesi gereken, çalışan sınıfların ileriye doğru yürüyüşüne ve sosyalist harekete güçlü bir şekilde inanıyorum” demektedir.¹¹²

Bunun yanında toplumda yaşanan değişimin hiç de sanıldığı gibi çöküşe gitmediğini vurgularken, *“toplumun mevcut gelişiminin, mülk sahibi sınıfların sayılarında görelî ya da mutlak bir azalma getirdiğini varsaymanın tamamen yanlış olduğu anlaşılabilir. Bunların sayısı hem görelî olarak hem de mutlak olarak artmaktadır”*¹¹³ demektedir.

Bernstein’in 1899 Hannover Kongresi’ne katılmasının engellenmesi üzerine, kongreye gönderdiği mektupta, burjuva ekonomisinin kısa sürede çökeceği varsayımının ve sosyal demokrasinin büyük bir toplumsal faciayı göz önüne alarak taktikler geliştirilmesi önerisinin karşısında olduğunu belirtir. Her şeyden önce böyle bir zaman tahmininde bulunmak yanlıştır. Toplumsal evrim, tahmin edilenden çok daha büyük bir zaman süresini gerektiriyorsa, bu evrim öylesine biçimlere bürünecek ve o tür biçimlere doğru yol alacaktır ki, bunlar öngörülemeyen ve o zaman ön görülemeyecek biçimler olacaktır. Komünist Manifesto’da belirtildiği gibi, sınıflar arasındaki uçurumun artması sonucu evrim sürecini başlatacak olan çatışma yaşanmamış, artan üretim sonucunda kapitalistlerin sayısında bir azalma görülmediği gibi, her türden kapitalistin sayısı da artmıştır. Orta sınıflar sadece karakter değişimine uğramış, ancak toplum sahnesinden çekilmemişlerdir. Sendikal örgütlenmeler karşısında kapitalist burjuvazinin bazı önceliklerinden vazgeçmeye başladığı görülmektedir. Bernstein, sosyal demokrasinin gelişmesi için yasal araçların, yasa dışı araçlara ve şiddete dayanan devrime göre çok daha uygun olduğunu ve yavaş bir şekilde

¹¹¹ Arthur, a.g.m., s.62-64

¹¹² Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm...*, s. 20.

¹¹³ A.g.e., s. 59.

parlamentar etkinlik kapsamında propaganda yapılmasını savunur.¹¹⁴ Çöküş teorisi yerine, çalışan sınıfların siyasi olarak örgütlenerek, demokrasiden hareketle devleti reformlarla dönüştürmek amaçlanmalıdır.¹¹⁵ Sosyalizm, pragmatik reformlar çerçevesinde, ahlaki değerlerin rehberliğinde hayata geçirilmelidir.¹¹⁶ Böylece Bernstein, Kant'a başvurmuştur. Gelenek ve eleştiri üzerinden hareketle, Kant'a ayrıca önem vermiştir. Kant ve Cant arasında kelime oyunları yaparak bunu ifade etmeye çalışmıştır.¹¹⁷ Bernstein Evrimsel Sosyalizm kitabının son bölümünde, "Kant'a Karşı Cant" kısmında, Steven Lukes'in yorumuyla, "*yalnızca kurtuluşa bağlı bir ahlakın reddedilmesinin, Reich ahlakına geri dönülmesini de içerdiği*"¹¹⁸ görüşündedir.

Michael Löwy'e göre, "Bernstein, Marksizmi revizyonize ettikten sonra, kapitalizmin çelişkileri ve sınıf mücadelesinin nesnel ve maddi temelinin kalmamasının ardından etik olabilecek başka bir temel sorun aramaya başlamıştır. Bunlar sonsuz ahlaki ilkeler, hak ve adalettir. Kant'a karşı Cant'ta, "sosyal demokrat düşüncenin 'maddeciliğinin' ve 'ideali küçümseyişi' karşısına Kant'ı çıkarır. Bu değerler belirgin biçimde tarihsel ve toplumsal sınıfların üzerindedir. Aslında Bernstein için "Kant'ın yüksek etiği", "sonsuz ve evrensel biçimde insani eylemlerin temelinde" yer alır; burada

¹¹⁴ "Genel olarak devrim yolu (daima şiddet kullanan bir devrim anlamında) toplumsal ilerlemenin yoluna ayrıcalıklı azınlık tarafından konan engellerin kaldırılması açısından daha çabuk çalışır: yani onun güçlü olumsuz yönündedir. Kural olarak, anayasal hukuk bu bakımdan daha yavaştır. Onun yöntemi yasaklama değil, uzlaşma yöntemidir, kazanılmış hakların yoludur. Hukuk, insanların önyarguları ve kitlelerin sınırlı ufuklarının toplumsal ilerlemeye engel olduğu devrimci şemadan daha güçlüdür ve sürekli ekonomik düzenlemelerin yaratılması sorunu olduğu zaman daha önemli avantajlar sağlar, diğer bir deyişle olumlu sosyo-politik çalışmaya en uygun olanıdır. Yasamada, sakin zamanlarda akıl, duygulara ağır basar; bir devrim sırasında ise, duygu, akıldan önce gelir. Ancak duygunun eksik bir önder olduğu söylenebilir de, akli da yavaş bir dürtü olduğu bir gerçektir. Yasama sistematik bir güç olarak çalışırken, devrim ise temel bir güç olarak işler. Ulus, ayrıcalıklı azınlığın haklarının toplumsal ilerlemeye engel teşkil etmeyeceği bir duruma geldiğinde ve siyasi eylemin olumsuz görevleri olumlulardan daha az önemli olduğunda güç kullanarak devrime gitmek anlamsızlaşacaktır. Bir hükümet veya ayrıcalıklı bir azınlık düşürülebilir fakat bir ulus asla. İşçi sınıfının kendine ait çok güçlü ekonomik örgütleri yoksa ve yönetim yapılarında eğitim yoluyla bağımsız bir kafa yapısı elde edememişse, proletaryanın diktatörlüğü, klüp hatiplerinin ve yazarlarının diktatörlüğü anlamına gelir." Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm...*, s. 150-151.

¹¹⁵ Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm...*, s. 22-24.

¹¹⁶ Fried-Sanders, a.g.e., s. 424.

¹¹⁷ "Gelenek temelde tutucuyken, eleştiri daima yıkıcıdır. Bu yüzden eleştiri, önemli bir eylem anında geldiği zaman ne kadar haklı olursa olsun, kötülük olabilir ve dolayısıyla yapılmaması gerekebilir. (...) Gerçek bir ilerleme kaydetmeye çalışan bir parti için eleştiri gereklilikten; gelenek baskı yapan ve kısıtlayan bir yük olabilir. Fakat insanlar çok az durumda geleneksel varsayımlarında meydana gelen değişikliklerin önemini isteyerek ve tümüyle izaha çalışırlar. Genellikle, inkar edilemez olgularla işkili değişiklikleri dikkate almayı tercih ederler ve bunları olabildiği ölçüde, geleneksel sloganlarla uyuşturmaya çalışırlar. Buna hilekarlık adı verilir, bunun için sunulan özür ve açıklamalara da riyakarlık (cant) denir. 'Cant' sözcüğü İngilizcedir ve ilk defa XVI. Yüzyılda Puritanların bir dini şarkısını anlatmak için kullanıldığı söylenir. Daha genel anlamda gerçekle bağdaşmayan bir tutum takınarak konuşma, aptalca taklit etme demektir. Ya da doğru olmadığının bilincinde olarak, dini veya siyasi, gerek veya kuramsal bir nesneye ulaşmaya çabalamaktır. (...) Kuram veya çıkarla birleşmiş olan her ulusun, her sınıfın ve her grubun kendi 'cant'ı vardır." Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm...*, s. 141-142.

¹¹⁸ Steven Lukes, *Marksizm ve Ahlak*, Çev. Osman Akinhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998, s.186.

yükselen burjuvazinin sınıf çıkarları gibi bayağı ve kaba bir şeyin ifadesine varmak ona göre tam bir ahmaklıktır".¹¹⁹

Toparlayacak olursak, revizyonizmin orijinal görüşleri, ortodoks marksizmin kaçınılmaz çöküş teorisinin eleştirisini, iki sınıfın kapitalist toplumda kaçınılmaz olarak kutuplaşması ve proleterlerin giderek yoksullaşmasını, sınıf mücadelesi içinde proleterlerin taleplerinin artması sonucunda sosyalizme geçişin bir bölümü olan proletarya diktatörlüğünün eleştirisini yapar, sosyalizme evrimci bir yaklaşımla ve aşamalı olarak geçişi, şiddetten kaçınmayı ve az ya da çok devlete olumlu tutum takınılarak, parlamenter demokrasiye geçişi savunur. Genellikle reformist ve revizyonist terimi benzer anlamlarda kullanılsa da, tamamiyle farklı anlamlara gelir. Reformist eğilimler yani varolan sisteme şiddetsiz geçiş daha önce de sosyalist hareket içinde bulunuyordu. Ancak Bernstein'ın görüşüne göre, revizyonizm reformizmin uygulamalarını kabul ediyorsa da, bu tüm reformistlerin revizyonist prensipleri kabul ettiği anlamına gelmiyordu. Komünist taraf açısından bakıldığında da revizyonistler, sağcı sapmalarla eş tutuluyordu.¹²⁰

Bernstein'a göre, "*mücadele veren bir parti olarak Sosyal Demokrasi bir yandan belirli çıkar ve eğilimleri desteklerken, diğer yandan da kendisi tarafından belirlenmiş amaçlara ulaşmak için çalışmaktadır. Bu amaçların belirlenmesinde kullandığı bilim, sadece mantık ve deneye dayalı bir nesnel ispat üzerine kuruludur. Çünkü bu tür bir ispat yönteminde yoksun bir şey artık bilim değildir, sadece öznel etkenlere, isteğe ya da kaniya dayalıdır.*"¹²¹

Görüldüğü üzere, Bernstein'a göre bilimler saf ve uygulamalı bilimler olarak ikiye ayrılır. Saf bilimler evrensel geçerliliğe sahip ve kuramın istikrarlı unsurlarını oluşturur. "Saf bilimin" tek olgu ve durumlara uygulanması sonucunda uygulamalı bilimin ilkeleri elde edilir. Saf bilimin önermeleri de değişir. Ancak bu değişiklik bilgi ilerledikçe yeni bilimsel önermelerin türetilmesi ve eski önermelerin geçerlilik sınırlarının daralması şeklinde olur. Saf bilimin önermelerinden her birinin

¹¹⁹Michael Löwy, *Dünyayı Değiştirmek Üzerine Karl Marx'tan Walter Benjamin'e Siyaset Felsefesi Denemeleri*, Çev.Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999, s.128.

"...işçi sınıfı hareketine sızmaya çalışan ve Hegelci diyalektiğin bir sığınak sunduğu "cant" a karşı, aklın eleştirmeni, büyük Könisberg filozofunun ruhuna başvuruyorum. Bunu, sosyal demokrasinin göz önüne alına fikirleri, titizce eleştirip yargılayacak, açık materyalizmin nerede en yüce –ve böylece en yanlıtıcı- ideoloji olarak ortaya çıktığını gösterecek ve ideal olanın küçümsenmesinin, evrimin egemen güçleri haline gelinceye kadar maddi etmenleri bütütmenin kendinin kandırma olduğunu anlatacak bir Kant'a ihtiyacı olduğuna inandığım için yapıyorum. (Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm...*, s.153.)"

¹²⁰ Lidtke, a.g.m., s. 216.

¹²¹ Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm...*, s. 29.

anlaşıldığının kanıtlanması, o bilimi temelinden de bir parçasını götürür. Ancak uygulamalı bilim önermelerinden bir kısmının düşmesi, kalanların doğruluğu veya yanlışlığını etkilemezken, Marksizmin de bir bilim olduğunu kabul etmemiz gerekir. Onun da saf ve uygulamalı kısımları vardır. Öncelikle saf kısmının doğruluğunun irdelenmesi gerekir.¹²²

Yine Bernstein'a dönersek, *“burjuva toplumu ve onun evrimi üzerine Marksist tanımlamada koşullanmamış olan-yani geçerliliği ulusal ve yerel özelliklerden arınmış olan herşey, saf bilimin alanına dahil edilmelidir. Diğer yandan, geçici ve yerel özel olgulara, kurgulara ve bütün özel gelişme biçimlerine ilişkin her şey, uygulamalı bilimin alanına dahil olmalıdır.”*¹²³

Bernstein'a göre, saf bilimin tek bir önermesini bile sistemden çıkarsak, temelin bir parçası koparılmış olur. Ve binanın büyük bir bölümü desteksiz kalıp çöker. Ama uygulamalı bilimin önermelerinde bu durum böyle değildir. Bina temeline en ufak bir zarar vermeden bu önermeleri ekip çıkarabiliriz. Uygulamalı bilimin bir dizi önermesi, diğer bölümleri peşinden süremeden yıkılabilir.¹²⁴

Yorumlara göre, toplumsal gelişmenin özgün koşullarında incelenmesi, örneğin burjuva toplumunun evrimine ilişkin önermeler marksizmin uygulamalı kısmını oluştururken, tarihsel materyalizm ve artı değer kuramı onun saf kısmını oluşturur. Nitekim maddeci tarih görüşü tekçi bir görüştür ve “ilk tanımlamalara geri dönüş, bunlara dayalı tekçi (monist) yorum getirmek en büyük geri dönüş”¹²⁵ olacaktır. İktisadi kuvvetler gelişmenin tek belirleyicisi değil diğer ikisine, ideolojik ve siyasi kuvvete göre daha etkili bir unsurdur.

Özdalga'ya göre, Bernstein için Marx'ın artı değer kuramı yalnızca bir analiz aracıdır; gerçek ve toplumsal bir olguyu ifade etmemektedir. Marksizmin önermelerinin bir çoğunun yanlış çıkması Bernstein'ı eleştiriye yöneltmiştir.¹²⁶ Servetin giderek daha az sayıda kişi ve şirketin elinde yoğunlaşması, mülk sahiplerinin sayısının görece olarak azalması, küçük ve orta boy işletmelerin yok olması, sosyal sınıflar arasında kutuplaşmanın artması, sayısı çoğalan proletaryanın büyük bir yoksulluğa sürüklenmesi şeklindeki öngörüler gerçekleşmemiştir. Bernstein'a göre, sosyalizmin geleceği,

¹²² Özdalga, a.g.e., s. 56.

¹²³ Bernstein, a.g.e., s. 31.

¹²⁴ A.g.e., s. 31.

¹²⁵ a.g.e., s. 39.

¹²⁶ Özdalga, a.g.e., s. 56.

bunlardan hiç birine bağlı değildir. Bunun yanında kapitalizmin içsel çelişkilere sahip olması nedeniyle, zaman zaman olan bunalımların şiddetlerinin giderek artmasıyla yaşanacak evrensel bunalım sonucunda, kapitalist toplumun tek ve nihai bir ihtilalci darbeye çökeceği ve bunun sonunda sosyalist topluma geçileceğini de reddeder. Tam tersine yaşanan gelişmelerle birlikte, kapitalist ekonomi değişen koşullara uyum sağlama konusunda yetenekli olmaktadır. Kapitalizm kendi iç mekanizmaları sayesinde bunalımları atlatabilmektedir. Sanıldığı gibi kapitalizmin çökmesi çok yakın değildir. Bunun için de zaman tahminlerinde bulunmak yanlıştır. Bu görüşüyle de Bernstein, Marksizmin temel kabullerinden birine karşı çıkmaktadır. Şiddeti reddetmesi, kapitalizmin dayanıklılığını görmesi neticesinde Bernstein, barışçı, parlamenter, anlaşmaya dayalı çözüm arayışlarına yönelirken, bu amaçlara ulaşılmasında diğer toplumsal grupların ve toplumdaki ekonomik ve siyasal mekanizmaların evrimi sonucunda başarılı olunabileceğini düşünür.¹²⁷

Sosyalizmde, tarihsel materyalizmin iki ön koşulu, üretim araçlarının gelişip toplumsallaşması ve proletaryanın örgütlenerek iktidara hazırlanması süreçlerinde, henüz üretim araçlarının yeterince gelişmemiş ve toplumsallaşmamış; proletaryanın siyasi iktidarı ele geçirmesinde de bunun devrimle mi yoksa parlamenter yolları kullanarak mı olacağı netlik kazanmamıştır. Bernstein'a göre, şiddet yoluyla iktidara gelmek doğru değildir. Barışçı yöntemler kullanılarak iktidara sahip olunmalıydı. Proletarya diktatörlüğü, daha aşağı düzeydeki uygarlıklara aitti. Ona göre sosyal demokrasinin asıl amacı işçiyi bir proleter olarak, sahip olduğu toplumsal konumdan, eşit sivil haklara sahip yurttaş konumuna çıkarmak olmalıydı.¹²⁸

Bernstein şöyle yazar: *“Demokrasi, sosyalizmin yalnızca aracı değil, aynı zamanda özüdür.”*¹²⁹ Bir başka yerde de şöyle der: *“Demokrasinin sağlıklı gelişmesinde tekdüzeliğin zorlanması ve aşırı miktarda korumacılık ya da devlet desteği kadar zararlı bir şey olamaz.”*¹³⁰

Liberalizme karşı da daha ılımlı davranılmasını savunur. Sosyalizmin yalnız kronolojik olarak değil aynı zamanda, manevi değerler bakımından da liberalizmin mirasçısı olduğunun üstünde durur. Liberal örgütlenmenin yıkılması yerine

¹²⁷ Cem, a.g.e., s. 84.

¹²⁸ Özdalga, a.g.e., s. 59.

¹²⁹ Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm...*, s. 123.

¹³⁰ A.g.e., s. 116-117.

geliştirilmesine ihtiyaç vardır.¹³¹ Liberalizme savaş ilan edilirken ölçünün kaçırılmamasını tavsiye eder. Sosyalizmin, büyük bir tarihsel hareket olan liberalizmin yasal mirasçısı olduğu unutulmamalıdır.

Sosyal demokrasi, “artık eskimiş olan üsluptan kendini kurtaracak cesarete sahip olabilmeli ve gerçekte neyse öyle görünmeyi kabul etmelidir: demokratik, sosyalist bir reform partisi.”¹³² Demokratik ve sosyalist bir reform partisi olarak sosyal demokrat sendika ve kooperatifleri geliştirmelidir. Sendikalar ve kooperatifler demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak görülmelidir.

Ancak yine de Bernstein marksizmin bazı önermelerine karşı çıkarken bunlardan açıkça vazgeçilmesini söylemez, kendi düşüncelerini kanıtlamak için Marx ve Engels’ten alıntılar yapar. Bernstein böyle bir davranışla marksizmin yanlışlarını ortaya koymaktadır ve kendi bakış açısından çözüm yolları üretmektedir. Bu nedenle kendisine mirasın yönetimini bırakan Engels’e de bir anlamda sadakatsizlik yaptığı iddia edilebilir. Marksizmin Leninist yorumcuları ise revizyonizmi genellikle sapma, ihanet, döneklilik vb. kelimelerle eş anlamlı olarak kullanmaktadırlar.

1.8 Karl Kautsky

Deniz Kavukçuoğlu, Kautsky için:

“Marksizme kuramsal düzeyde ‘yaygınlaşabilirlik özelliğini’ kazandıran Friedrich Engels ise, Marksist kuramı parti yaşamının temeli olarak sosyalist programa uygulayan kişi de Karl Kautsky’dir”¹³³ der.

Karl Kautsky, 1854 yılında Prag’da doğmuştur. Avusturya işçi hareketinde, militan olarak çalıştıktan sonra sürüldüğü Zürih’de, Bernstein’la tanışmıştır. Bu arada Alman sosyal demokratların resmi yayın organı olan Sozial Demokrat’ta çalışmaya başlamıştır. Sonrasında İngiltere’ye geçmiş ve Engels’in çevresinde olmuştur. İki yıl da Engels’in sekreterliğini yapmıştır. Almanya’ya yerleştikten sonra, Sosyal Demokrat Parti’ye katılmış, Neue Zeit (Yeni Çağ) adlı dergiyi çıkarmaya başlamıştır. 1891 yılında Erfurt Kongresi’nin metninin hazırlanmasına yardım etmiş, metnin teorik kısmını yazmıştır. Kautsky, parti içinde taraf konumundadır. Bu konumunu şu şekilde açıklayabiliriz: genelde reformist olan radikaller ve revizyonistler arasında bir uzlaşma

¹³¹ Özdalga, a.g.e., s. 60.

¹³² Bernstein, a.g.e., s. 113.

¹³³ Deniz Kavukçuoğlu, Sosyal Demokraside Temel Eğilimler, İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1998, s. 37.

sağlanması için gösterilen bir orta yol taktiği. Merkezdeki büyük dogmacı¹³⁴ da denmektedir Kautsky'e. 1891 yılına gelindiğinde, Kautsky'nin parti içindeki en önemli kişilerden biri olduğu açıkça söylenebilir. Bu dönemde Kautsky, görüş ayrılıkları keskinleşen Bernstein ve revizyonist kanatla mücadeleye içinde olmuştur. 1905 sonrasında Rosa Luxemburg ve diğer radikaller karşısındaki tavrı da aynı olmuş, Luxemburg'un tezlerine cephe almıştır. I. Dünya Savaşı için yapılan oylamada hükümete destek veren çoğunluğun da, Liebknecht ve Luxemburg'un temsilcileri olduğu radikal kanadın da yanında yer almamıştır. 1916 sonrasında özellikle radikal kanadın Alman Sosyal Demokrat Partisi'nden bağımsız hareket etmeye başlaması ve sonrasında ilk kez Liebknecht'in partiden ihracı sonrasında, 1917 yılında radikal kanat tarafından yeni bir partinin, "Bağımsız Sosyal Demokrat Parti"nin, kurulmasında çalışmıştır. Bernstein'la birlikte parti kurucuları arasında yer almıştır.

Sonraki yıllarda Kautsky, özellikle Bolşevizme karşı aldığı tavırla ön plana çıkmıştır. Demokrasi sorununu öne çıkardığı dönemde "Terörizm ve Komünizm" ve "Proleter İhtilali ve Programı"nı yazmıştır. Bu yapıtlarında Bolşevizmin eleştirisi ve sosyal demokrat bir programın çizgileri üzerinde durur. Sonraki dönemde siyasetten uzak duran Kautsky, teorik yazılarla yetinmiştir. 1934'de Hollanda'ya geçmiş, 1938 yılında ölene kadar burada kalmıştır.

Kautsky'nin önemi, demokrasi tercihi ve şiddete karşı aldığı tavırla, sosyal demokrasi düşüncesinin diğer önemli tarafını oluşturmasından kaynaklanır. Lenin, sosyal demokrasiye getirdiği eleştirilerde ve "Proleter Devrimi ve Dönek Kautsky" adlı kitabında Kautsky'yi hedef almıştır.¹³⁵ Buna karşılık Kautsky, İsmail Cem'in Alain Bergounioux ve Bernard Manin'den yapmış olduğu alıntıda da belirtildiği gibi, *"Leninizme karşı muhalefetin en köklü ve etkili kavramsallaştırmasını temsil etmektedir. Bu muhalefet, ülkesine göre değişen karmaşık ya da açık ifadelerle, yumuşak ya da sert sözcüklerle, çağımızdaki tüm sosyal demokrat partilerin ortak özelliği olmuştur."*¹³⁶

Kautsky de Bernstein gibi, Marksist görüşün temel kabulleri üzerinde farklı düşüncelere sahiptir. İşçilerle ilgili olarak Kautsky, Marksist literatürde işçilerin mutlak yoksullaşması sonucunda sınıf çelişkilerinin artarak, proletarya diktatörlüğüne giden

¹³⁴ Özdalga, a.g.e., s. 65.

¹³⁵ Daha geniş bilgi için bkz. V.İ.Lenin, *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*, Çev. S.Kara, İ.Yarkın, İstanbul: İnter Yayınları, 1996, s.s. 137-148 .

¹³⁶ Cem, a.g.e., s. 95.

yolun açılacağı önermesine katılmamaktadır. Ancak Kautsky, işçi sınıfının kurtuluşunu sınıfın giderek yoksullaşmasıyla değil, yaşam koşullarının düzelmesi neticesinde olacağını savunur. Aynı Bernstein gibi, işçi sınıfının maddi ve manevi olarak yoksullaşmamakta, tam tersi bir şekilde yaşam koşullarının düzelmekte olduğunu söyler.¹³⁷ İşçilerin durumlarının iyileşmesi neticesinde, kapitalistlerle kendilerini ayıran uçurumu görmelerinin daha da kolaylaşacağını öne sürer. İşçi sınıfını üretim araçlarına sahip olmayanlar olarak tanımlarken bu sınıfın içine teknisyenler, memurlar, aydınlar ve benzer toplum katmanlarının da katılması gerektiğini belirtir.¹³⁸

Leninizmi bürokratikliği ve şiddet kullanması konusunda eleştirir. Aydınlar, tek tek bireyler olarak değil bir zümre olarak değerlendirilmelidir. Aydınlar özellikle işçilerin sahip olmadığı bazı bilgilere sahip olmalarından dolayı, iktidara geldikten sonra önemli olmaktadır. Yani bu aynı zamanda, işçi sınıfı içine aydınların tamamlayıcı unsur olarak sokulmasıdır. Ancak tüm bunlara rağmen devrimi yapacak olan işçi sınıfıdır. Sosyal demokrat parti de işçi sınıfı partisidir. Bunun yanında yapılmaması gereken bir şey varsa o da küçük işletmelerden tarım alanında mutlak kaçınılması gerekliliğidir.¹³⁹ Görüldüğü üzere Kautsky, Bernstein'dan farklı olarak işçi sınıfının bir sınıf olarak hareket etmesi gerektiği ve yalnızca işçi sınıfıyla devrimin yapılabileceğini düşünmektedir.

İşçi sınıfı iktidara şiddete başvurmaksızın gelmeyi hedeflemelidir. İşçi sınıfının demokrasi çerçevesinde iktidara gelmesinde burjuva devrimlerine ait niteliklerin ve bunların yarattığı terörün yeri yoktur.¹⁴⁰ Şiddete başvurulmasının sebebi, bilgisizlikten kaynaklanır. İşçiler kendilerini bilgilendirme ve geliştirme imkanlarına sahip olduklarında, zaman içinde azınlık olma durumlarından çıkacak ve demokrasi yoluyla iktidara geleceklerdir. Burada görülen, demokrasinin işçi sınıfının varlık nedeni olarak görülmesi ve iktidara gelene kadar ve sonrasında iktidarını devam ettirmesinde vazgeçilmez olmasıdır. Peki, parti iktidara geldiğinde şiddete ihtiyaç duyacak mıdır? Demokrasi kuralları çerçevesinde iktidara gelen işçi sınıfı şiddete de ihtiyaç duymayacaktır. Çünkü özgürlükler çerçevesinde, hedefin özgürlüğünün ve hareket

¹³⁷ "Eğer onun [Bernstein'ın] söylediği tek şey orta sınıfların ölüp gitmediği, yerlerini yeni bir sınıfın ve bağımsız zanaatçı ile küçük tacirlerin yerinin de aydınların almakta olduğu ile Bernstein'la aynı düşüncedeyiz." Karl Kautsky, *Seçilmiş Politik Yazılar*, çev. C.A.Kanat, İstanbul: Kavram Yayınları, 1990, s. 32.

¹³⁸ Cem, a.g.e., s.97 ve Kautsky, a.g.e., s. 33.

¹³⁹ Kautsky, a.g.e., s. 24.

¹⁴⁰ Cem, a.g.e., s. 101.

serbestisinin tanınması gerekir. Yani muhalif kesimi dışlayarak değil demokrasi kurallarına saygılı ve çoğunluk kararlarına uyumlu hale geleceklerdir. Ancak böyle bir kabul olmazsa, bu, yozlaşmayı da beraberinde getirecektir. Bu nedenle Bolşevikler'in muhalefeti dışlamasını eleştirirken, hangi şekilde olursa olsun her türlü muhalefetin bir gün karşı devrim olarak görülmesi neticesinde şiddetle bastırılması halinde daha sonra doğacak tüm muhalif hareketlerin de karşı-devrimcilik olarak görüleceğini ve bu şiddet sarmalının devam edeceğini düşünmüştür. Böylece Kautsky'nin istemediği olacak ve işçi sınıfı ve halk üzerinde terör sürekli hale gelecektir.¹⁴¹

Kautsky, parlamentoyu ve burjuva demokrasisini işçi sınıfını geliştirmesi ve şiddeti önlemesi gibi özellikleri nedeniyle benimserken, işçi sınıfı mevcut yapı içinde kendi partisini demokratik kurallar çerçevesinde parlamentoya göndermek yoluyla diğer egemen sınıflar tarafından aldatılmaktan kurtulacaktır. Bu da aslında sermaye sınıfının varlığının kabulü anlamına gelmektedir. Kautsky, tüm üretim araçlarının topluma mal edilmesi görüşündendir. Ama bu uzak bir amaçtır. Bunun yanında Kautsky, sosyalizmin aynı Bernstein gibi devrimci değil evrimci bir gelişme çizgisinin izleyeceğini düşünür. İşçi sınıfı belirli bir evrim çizgisi içinde demokrasi tercihiyle adım adım iktidara gelecek ve bu aşamaya kadar demokratik yollarla mücadele edecektir. Bilinçlenme düzeyi de bu evrim sürecini etkileyecektir.

Bernstein, sosyal demokrat partiyi halkın partisi olarak görürken, Kautsky için parti işçi sınıfı partisi olarak kalmalıdır. Bu yapılmazsa küçük burjuvazi köylülük etkisiyle yolunu kaybedebilir. Bernstein demokrasi düşüncesi liberal doktrin içinde sınırlı kalırken, Kautsky'nin işçi sınıfı demokrasisi, işçi sınıfının gelişimini yansıtan demokrasidir. Bernstein işçi sınıfının tek başına iktidara gelemeyeceğini bunun için de liberal ve radikal partilerle koalisyonlar kurabileceğini savunurken, Kautsky doğrudan iktidarı amaçlar, tek başına iktidar olmayı savunur. Bernstein, moral değerlere atıfta bulunurken, Kautsky üretim araçlarının toplumsallaşması görüşündedir. Bernstein iktidara öncelikle sendikalar sonra diğer partilerle gelmeyi seçerken paylaşılan iktidarı savunur, Kautsky öncelikle işçilerin iktidarını hedefler.¹⁴² Ancak gerek Bernstein gerekse Kautsky, her noktada uzlaşmalarına rağmen Marksizmi yorumlayarak ve

¹⁴¹ a.g.e., s. 104.

¹⁴² a.g.e., s.110-114.

yeni bakış açıları getirerek sosyal demokrasi düşüncesinin oluşmasında önemli rol oynamışlardır.¹⁴³

Kautsky'nin önem verdiği diğer bir konu ise, siyasal ve sosyal ihtilal ayrımıdır. 1902 yılında yapmış olduğu, "Die Soziale Revolution" (Toplumsal İhtilal) adlı kitabında, reform ve ihtilal kavramları üzerinde dururken, ihtilali siyasal ve sosyal ihtilal olarak ikiye ayırmıştır. "*Siyasi ihtilal, o zamana kadar ezilen ve artık yükselen yeni bir sınıfın iktidarı ele geçirmesidir.*"¹⁴⁴ Siyasi ihtilali, insanlar arasındaki işbirliği biçimlerinin, hukuki ve siyasal üst yapının köklü değişime uğraması, yani sosyal ihtilal izleyecektir. Ayrımı belirleyecek olan ise siyasal ihtilaldir. Siyasal iktidarın yeni bir sınıf tarafından fethi yani siyasal ihtilal için çalışan bütün sosyalistler, bunu hangi yoldan yaparlarsa yapsınlar ihtilalcilerdir. Ancak ihtilal denince akılda olan, şiddet yoluyla amaca ulaşma çabasıdır. Halbuki ihtilali reformdan ayıran, şiddet değil, siyasi iktidara yeni bir sınıfın gelmesidir. Siyasal ihtilal olmadan ve bunu amaçlamadan egemen sınıfların yaptığı değişiklikler ise sosyal reformasyonlardır. Sosyal reformasyon, ne kadar köklü ve kapsayıcı olursa olsun, bir siyasal ihtilal sonucu olmadığı ve iktidara gelen yeni bir sınıf tarafından yapılmadığı için, hiçbir zaman sosyal ihtilal yerine geçemez. Hukuk ve siyasal üst yapının herhangi bir yoldan dönüşüme uğraması geniş anlamda sosyal ihtilal, özel yol ve yöntemlerle (şiddet) olması ise dar anlamda sosyal ihtilaldir. Ancak partide siyasal ve sosyal ihtilalin barışçı yöntemlerle olabileceği gibi şiddet yoluyla da gelebileceği unutulmamalı, her duruma karşı hazırlıklı olunurken, ihtilalci karakter kaybedilmemelidir.¹⁴⁵

Tekrarlayacak olursak, II. Enternasyonalin ardından Kautsky'nin savunduğu en önemli görüşlerden biri, devletin ele geçirilmesi ve üretim araçlarının sosyalizasyonu için parlamenter demokrasiye olan inançtır. Devlet baskı altına alınmak yerine, demokratize edilmelidir. Paris Komünü gibi alternatif bir devlet görüşü de yoktur¹⁴⁶.

Haluk Özdalga'ya göre, Kautsky içindeki ikircikli yapı göz önüne alınmalıdır. Radikal ihtilalciler ile reformcular arasındaki görüş ayrılığının yalnızca aynı amaca farklı yöntemler kullanarak ulaşmak olarak görülmesi, basitleştirmedi. Ayrıca iktidara gelirken hem barışçı hem de ihtilalci yöntemlerin önerilmesi söz konusudur. Doğaldır

¹⁴³ Hasan Bülent Kahraman, *Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin*, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 1993, s. 89.

¹⁴⁴ Özdalga, a.g.e., s.67.

¹⁴⁵ a.g.e., s. 67-69.

¹⁴⁶ Darrow Schecter, *Radical Theories: Paths Beyond Marxism and Social Democracy*, Manchester: Manchester University Press, 1994, p. 23.

ki, ihtilal yapmaya hazırlanan parti ile demokratik yöntemlerle iktidara gelmeyi amaçlayan partilerin yapıları farklı olacaktır. Bu ikisi aynı anda nasıl olacaktır? İhtilalci partinin zamana zaman bir yöntem olarak demokratik yöntemleri kullanması yadırganmayabilir. Ancak sorun, demokratik yolları kullanan partinin nasıl olup da aynı manada ihtilalci bir niteliğe bürünebileceğidir.¹⁴⁷

Kautsky'in düşüncelerinin yansımaları Erfurt Programı'nda görmek mümkündür. Kavukçuoğlu'na göre, Erfurt programı, çağında devrimcilik ve evrimcilik düşüncelerini dengeleyen bir programdır. Bu program sayesinde Alman sosyal demokrat partisi içindeki çeşitli hizipler birleşebilmişlerdir. Marksizmin temel değerlerini revizyona uğratmayan, sınıf tahlili açısından Marksist kurama bağlı kalan bir program niteliğindedir.¹⁴⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere Kautsky'nin en önemli çabalarını hep reformcularla ihtilalciler arasında bir uzlaşma ve denge kurma arayışına dayandığını söyleyebiliriz.

Michael Löwy'e göre, Rosa Luxemburg için "ayartılma" sayılabilecek "iyimser kadercilik" Karl Kautsky'nin bütün dünya görüşünü oluşturur. Kautsky'nin düşüncesi, "ilerlemenin aydınlanmacı metafiziğinin, sosyal-Darwinci evrimciliğinin ve sahte ortodoks Marksist belirlenimciliğinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Kautsky için devrimci inisiyatif, "toplumun zorunlu dönüşümünü belirleyen bronz yasalar" lehine kaybolmaya yüz tutar. "The Road to Power"da (İktidar Yolu), proleter devriminin kaçınılmaz olduğunu savunurken, bunun, kapitalizmin durmaksızın gelişmesi kadar karşı konulamaz ve kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Yine The Road to Power'dan yaptığı alıntıda,

" Sosyalist parti devrimci bir partidir, devrim yapan bir parti değildir. Bu devrimi yaratma gücümüzün muhaliflerimizin onu önleme güçleri kadar az olduğunu biliyoruz. Bir devrimi kıskırtmak ya da ona götüreceği yol hazırlamak bizim işimiz değildir"¹⁴⁹ der.

Nitekim katı ve kaderci Marksizmi ve pasif radikalizmi nedeniyle Kautsky, Rosa Luxemburg tarafından 1909'daki yazılarında eleştirilmiştir. Radikal kanadın önemli temsilcilerinden Luxemburg, aynı zamanda, Bernstein'ı şiddetle eleştirenler arasındadır. Bernstein'ı, krediler konusunda eleştirir. Çünkü krediler, karteller vb. oluşumlar, kapitalizme uyum kazanılmasını değil tam tersine bunalımları derinleştiren ve

¹⁴⁷ Özdalga, a.g.e., s. 69-70.

¹⁴⁸ Kavukçuoğlu, a.g.e., s. 45.

¹⁴⁹ Löwy, a.g.e., s. 130.

dolayısıyla ihtilalci nitelikleri olan ögelerdir. Kapitalist uyum için ilk önce kartellerin ortadan kalkması gerekir. İşçi sendikalarıyla ilgili olarak ise sendikalar aracılığıyla toplu pazarlık gücünün artmadığı tam tersi daha da zor bir sürece girildiği görülür. Bunun için de kazanılan hakların savunulması için mücadele verilmelidir. Kapitalizme son vermek için uygun ekonomik koşulların oluşması beklense de bir başka yöntem olarak ihtilalle de kapitalizme son verilebilir. Önemli olan işçi sınıfına Leninizm'deki gibi dışarıdan bilinç taşınması değil, işçi sınıfının sosyalizm ve kapitalizm arasındaki çelişkilerin farkına vararak durumun düzeltilemeyeceğinin bilincine varması olacaktır. Bu da, işçi sınıfının kendi işi olacaktır.¹⁵⁰ Luxemburg'un özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Liebknecht'le birlikte aldığı tavır önemlidir. Luxemburg denince ilk gelen "Junius Broşürü" olarak bilinen manifestosudur. I. Dünya savaşı sırasında, savaş, militarizm, emperyalizm ve sömürüye kapitalist düzenin yıkılması ve sonrasında sosyalizmin kurulmasından önce son verilemeyeceği dile getirir. Bunun yanında, sosyal demokrat yöneticiler emperyalizmle işbirliği içinde olmakla ve davaya ihanet etmekle suçlanır. Mücadele sınıf mücadelesi altında olmalı ve mevcut durum proletaryanın ayaklanması için kullanılmalıydı.¹⁵¹

Luxemburg, 1917 yılında kurulan Bağımsız Sosyal Demokrat Parti içinde yer alırken, Spartakistlerin faaliyetleri içinde yer almış, Ocak 1919 da öldürülmüştür.

1.9. Jean Jaurès

Sosyal demokrasi düşüncesinin gelişmesinde önemli katkısı olan bir diğer isim de Jean Jaurès'tir. Jaurès ilk başlarda sosyalist düşünenin içinde yer almazken sonradan, özellikle Lucien Herr sayesinde sosyalist düşünceye yaklaşmıştır. Sonraki yıllarda ise kendini açıkça sosyalist olarak ilan etmiştir. Fransa'da artan işçi grevlerinin yönetilmesinde bulunmuştur. 1883'ten 1914 yılında öldürülene kadar milletvekilliği yapmıştır.¹⁵²

Jean Jaurès'in, sosyalist hareket içindeki yerini değerlendirmek için bulunduğu zamanı göz önüne almak gerekir. Üçüncü Cumhuriyet'e göz atarak Jaurès'in sosyal demokrasiyle olan ilişkisini de değerlendirmek gerekir. Hasan Dilan, Üçüncü

¹⁵⁰ Özdalga, a.g.e., s. 61-64.

¹⁵¹ A.g.e., s. 85.

¹⁵² STMA, C. II, s. 410.

Cumhuriyet Dönemi'ni ikiye ayırır. I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönem ve iki dünya savaşı arası dönem. İlk aşama 1870-1914 arasını kapsarken bunu da ikiye ayırır:

- 1871-1898 arası dönem Liberal Cumhuriyet Dönemi
- 1898-1914 arası dönem Radikal Cumhuriyet dönemi.

1914'e kadar olan dönem Üçüncü Cumhuriyet'in en karışık hem de en önemli sosyal gelişmelerinin yaşandığı dönemdir. Solda meydana gelen olaylar neticesinde ortaya çıkan boşluğun toparlanma süreci 1900'lere kadar sürmüştür. Liberal Cumhuriyet döneminde meclis kralcılar ve parlamenter monarşi taraftarlarından oluşmaktaydı. Bu dönemde 1871 yılında Paris Komünü'nün bastırılmasının ardından sol kesim büyük bir yenilgiye uğramış, kaçabilenler ise yurt dışına çıkmışlardı. Bu nedenle sağ için sol tehlikesi kalmamıştır. Rejim istikrarlı bir hale getirilmeye çalışılmıştır. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren ise, sol hareketin yeniden örgütlenmesiyle sağ ve sol şeklinde siyasal bölünme ve çatışma yeniden başlamıştır.

1898-1914 arası ise solun iktidarda olduğu Radikal Cumhuriyet döneminin yaşandığı dilimdir. Bu dönemde Jaurès, sosyalizmin gelişmesi için önce birliğin sağlanması, sonra Cumhuriyetin güçlenmesi ve korunması fikrini savunarak, solda bütünlük çağrısında bulunacaktır.¹⁵³

Jaurès için en önemli konuların başında birlik düşüncesi gelmektedir. Jaurès, Fransa içinde dağınık olan sosyalist hareketi bir çatı altında birleştirmek istemektedir. 1880'li yıllarda Fransa'da sol birçok gruba ayrılmıştır. Fransız sosyalizmde o dönemdeki önemli gruplar şunlardır: Millerand'ın liderliğinde olan reformistler, Jules Guesde'yi takip eden Guesdeciler, bu arada Guesde ve Paul Lafargue tarafından kurulmuş olan Fransız İşçi Partisi'nden 1882 yılında ayrılan Paul Brousse ve Benoit Malon tarafından yönetilen -işçi sınıfının kurtuluşunun reformlar yardımıyla yani ihtilalsiz gerçekleştirilmesinin "mümkün" olduğunu savunan- "possibilistler"¹⁵⁴, Blanquiciler¹⁵⁵, vs. sayılabilir.

¹⁵³ Dilan, a.g.e., s. 100-101.

¹⁵⁴ Max Beer, *Sosyalizm ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*, İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limitet Şirketi, 1969, s. 623.

¹⁵⁵ Blanquicilik: Louis Auguste Blanqui'nin düşüncelerini esas alan kişiler için kullanılmaktadır. Blanqui, ilk önce cumhuriyetçi sonrasında ise sosyalist düşüncesinin savunucusu olmuştur. Hayatı gizli dermek kurmak, sürekli mücadele etmekle geçmiş, birçok kez hapse girmiştir. Fransa'da 1848 Devrimi yıllarında devrim için çalışmıştır. İhtilal ve ayaklanma arasında ayırım yapmakta; İhtilali, iktidarı ele geçirmek ve işçi sınıfının hakimiyetini sağlamak amacıyla girişilecek saldırı hazırlığı olarak kabul ederken, ayaklanmanın siyasi olmaktan çok teknik bir iş olduğu görüşündedir. Bunun yanında "Profesyonel Devrimci" kavramını ortaya atan da Blanqui olmuştur. İhtilalci partilerin askeri tipte bir örgütlenmelerinin olması gerektiğine inanır. Blanqui'nin bu düşüncelerini paylaşımlara da Blanquist denilmiştir. Meydan Larousse, C. III, İstanbul: Sabah Yayıncılık, 1992, s. 257.

Jaurès, tarihsel gelişime inanmış bir idealist ve Marksist olarak, Almanya'da Bernstein'inkine benzer bir siyasal bakış açısını Fransız siyasetine uygulamak ister. Güçlü bir hatip olan Jaurès, aynı zamanda çok önemli eserler de bırakmıştır. Marksist-İdealist bir bakış açısıyla Fransız Devrimi'nin büyük tarihini yazmış, bu arada Avrupa'da döneminin en iyi sosyalist dergilerinden biri olan L'Humanité'yi kurmuş¹⁵⁶, 1889'da Dreyfus Olayı neticesinde "Les Prévues" (Ordunun Sahtekarlığının Kanıtları) adlı kitabını yazdı.

Jaurès Alman ve Fransız bireysel özgürlüğü arasında farklılıkları ortaya koymuştur. Jean Paul Thomas'ın Jaurès'le ilgili yorumlarına yer verirse, Almanların her bireysel iradeyi kutsal ve insani şeylerin düzenine bağlamak gibi bir alışkanlıkları vardır. Öyle ki, Almanlara göre siyasal özgürlük ancak devletin vatandaşla arasında kurduğu adil düzene göre değer kazanabilir. Jaurès, "*Alman dehası ve Fransız dehası arasındaki ayrımı getirir: bunlardan biri zıtların uzlaştırılmasına götürülür, öbürü ise ikisinden birinin ön plana çıkarılmasına. Almanlara göre bireyin özgürlüğü devlet tarafından sağlanmalı ve güvence altına alınmalıdır. Buna karşılık Fransızlar bireysel özgürlüğün karşısına kolektif gücü çıkarırlar.*" Bunun yanında "*gerçek ve tam özgürlüğü kişini bireyselliğinde, bireyin soyutlanmasında, sözde özgür iradede değil evrensellikte ve devlette gören*" Hegel'e saygı gösterilmesinde duyarlıdır. Alman diyalektik sosyalizmi ile Fransız ahlaksal sosyalizmi arasında uyum kurmaya çalışır. Gerçek sosyalizm Jaures'e göre, Lassalle ve Marx'ın sosyalizmidir. Doğrudan doğruya Hegel'den gelir. Hegel diyalektiği mutlak'ın ve ideanın daha eksiksiz bir dönemi içine çözümlenerek önceki dönemlerin çelişkilerini gösterir. Marx, ekonomi ve tarihin diyalektik yürüyüşünü sergileyerek, olayların sürecini, insanın beyninin aktarımının yerine koyar. Jaurès'in düşündüğü sosyalizm, Hegel örgenciliğinin, sivil toplum ve siyasal toplum ayrımını aşma konusunda Marksist iradenin, onları aşma amacıyla çatışmaları keskinleştiren ve belirsiz bildirilere meydan okuyan bir tarih anlayışının mirasıdır"¹⁵⁷ demektedir.

Jaurès, 1905 yılında Fransa içindeki dağınık yapıyı, liderliğindeki Fransız Sosyalist Partisi çatısında birleştirmiştir. Ancak sağlanmış olan bu birlik çok uzun süreli olmamıştır. Bunun nedenleri arasında, "Fransız entelektüel ve elitlerinin sosyalist

¹⁵⁶ Fried-Sanders, a.g.e., s. 404.

¹⁵⁷ Jean-Paul Thomas, "Sosyalizm", Çev. İsmail Yerguz, Siyaset Felsefesi Sözlüğü, Der. Philippe Raynaud, Stéphane Rials, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 822.

harekete karşı tavırları ve Jaurès'in Alman militarizmi ve genel olarak Alman kültürünün ilerici misyonunu görememiş olması sayılabilir. Barışın önündeki tek engelin Fransız militarizmi olduğunu düşünür. Sosyalizmin sömürgeciliğe karşı çıkmasını savunan Jaurès dünya barışına büyük önem verir. Sömürgecilik rekabetinin uluslar arası bir savaşa yol açmaması için bütün dünya sosyalistlerinin kendi ülkelerinin parlamentolarında insanca öneriler geliştirmelerinin savunur. Evrensel sosyalizmin benimseyebileceği pratik kuralları şöyle sıralar:

“ 1. Barış zararına ve taşkın isteklere karşı her an uyanık bulunmak, 2. Ezilen ırklara dinmeyen bir şefkat gösterme, hiç olmazsa aşırı zorlama ve sömürüye karşı onları korumak, yavaş yavaş tam bir bağımsızlığa doğru çağırmak, 3. Dünyadaki büyük tarihsel ya da ekonomik yolları kullanma konusunda -kendi eylem özgürlüklerine göre- bütün halklara güvenceler sağlamak.”¹⁵⁸

Jaurès, sürekli devrim teorisini kabul etmez. Geçici bile olsa darbe ve devrimi reddederken, seçim yolunun önemsenmesini ister. Fransız Devrimi'nin Sosyalist Tarihi ve Yeni Ordu kitaplarında, yeni bir sınıf mücadelesi anlayışını getirirken, galip-mağlup ilişkisi yerine, *“anlaşmazlığın bütün üreticileri çıkarı için, verimli bir biçimde kullanıldığı mücadele alanı olarak”* görürken, *“sosyal demokrasiyi canlı bir özgürlük ve sürekli bir araştırma ruhuyla savunur”*.¹⁵⁹

Jaurès, devrimle reformu, sosyalizm çerçevesinde birlikte ele alırken, devrimci bekleyişle birlikte günlük reformların da yapılmasını savunmuştur. Sosyalizmi sil baştan olarak kabul etmezken, 1793, 1848 ve 1871'i sosyal devrimlerin devamı olarak kabul etmektedir. Radikal cumhuriyetin güçlendirilmesinin sosyalizmin yararına olduğunu savunur¹⁶⁰

Jaurès, Fransız kültürünün tüm olanaklarının işçi sınıfına açılmasını ister. Jaurès için sosyalizm, Rousseau'daki gibi demokratik devletteki ahlaki gerçeklere dayandırılmıştır. İnsanlığın ahlaki gelişimi yavaş fakat değiştirilemezdi. Ekonomik adalet, öncelikle evrimsel ve sürekli siyasal araçlarla sağlanabilirdi. Jaurès, marksizm ve idealizm arasındaki anlaşmazlığı geleneksel orta sınıf düşüncesinde gördü. Her iki

¹⁵⁸ Jean Jaurès, *Demokrasi, Barış, Sosyalizm*, Çev. Asım Bezirci, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 1999, s. 93.

¹⁵⁹ STMA, C. II, s. 411

¹⁶⁰ Dilan, a.g.e., s.112.

düşünce de, en üst düzeyde insanlar arasında eşitliğe adanmış aynı ahlaki emirlerden geliyordu.¹⁶¹

1.10. İki Dünya Savaşı Arası Dönem ve Sosyal Demokrasi

19-20 yüzyıllardaki en önemli olaylarından birisi de milliyetçi akımların gelişmesidir. Öyle ki, Henri Lefebvre'nin ifadesiyle, “*yüzyılın başında Avrupalı olarak doğulurken; yüzyılın sonunda Fransız olarak ölüyor.*”¹⁶² Hayal edilmiş cemaatler olarak uluslar¹⁶³ ortaya çıkıyordu.

İki dünya savaşı arası dönemde sosyal demokrasi birçok sınavdan geçmek zorunda kalmıştır. Nitekim I. Dünya Savaşı'yla birlikte enternasyonalizm düşüncesi ağır bir darbe almıştır. Sosyalizmin geliştiği yıllarda diğer bir siyasi düşünce de ortaya çıkmaktadır. Bu da milliyetçiliktir. Sosyalizm, sosyal demokrasi ve milliyetçilik aynı yıllarda gelişme imkanına kavuşmuştur. Ancak milliyetçilik, ilk başlarda sosyalizm ve sosyal demokrasi taraftarlarınca önemsenmemiş, bu hafife alma milliyetçilik düşüncesinin hareket alanını genişletmiştir. Nitekim, faşizm ve nasyonal sosyalizm bu ortamdan en iyi şekilde yararlanmış ve hızla örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Burada söylenmesi gereken en önemli konuların başında ise faşizm ve nasyonal sosyalizmin, örgütlenmelerini sosyalist yapılardan örnek almaları gelmektedir. Faşizm ve nasyonal sosyalizmin ileri aşamalarda uyguladığı baskı ve politikalar neticesinde sosyal demokrasi, komünizm ve sosyalizm faaliyetleri yer atına itilmiştir. Sosyal demokrasinin bu dönemdeki aşamalarını incelemeyen önce İtalya'da faşizmin ve Almanya'da nasyonal sosyalizmin tarihine bakmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Çünkü, bu dönemde sosyal demokrat, komünist ve sosyalistlerin tavırları faşizmin ve nasyonal sosyalizmin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur.

I. Dünya Savaşı sonrasında özellikle 1920-30 arası dönemde aşırı sağ siyasi güçler hızlı bir şekilde gelişmişlerdir. Paul Hirst'in tanımıyla faşizm, kapitalizm ve komünizm arasında toplumsal savaşta kendini “üçüncü yol” olarak göstermiş ve gücünü çok önemli boyutlarda arttırmıştır. Faşizm solun yanında, Sovyetler Birliği'nin

¹⁶¹ Fried-Sanders, a.g.e., s. 404.

¹⁶² Henri Lefebvre, *Yaşamla Söyleşi, Sosyalizm, Günlük Yaşam ve Ütopya Üstüne*, Çev. Emirhan Oğuz, İstanbul: Belge Yayınları, 1995, s. 37.

¹⁶³ Benedict Anderson'a göre, ulus, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur - kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiştir. Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, 2. bs., İstanbul: Metis Yayınları, 1995, s. 20.

üstesinden gelme ve nihayetinde işsiz kitlelere yardım etme ve büyük kapitalist güçleri kontrol altına almayı amaçlıyordu. Merkezileşmiş ulus devlete çağrı yapıyordu. Ulusa eski ihtişamını kazandırmak, iç düşmanları ayıklamak ve otarşik ulusal ekonomileri yüceltmek amaçları arasındaydı¹⁶⁴.

İki dünya savaşı arası döneme bakıldığında, özellikle I. Dünya Savaşı'nın ardından yenilen devletlerde milliyetçi ve faşist eğilimlerin artmaya başladığı görülür. Gerek Almanya gerekse İtalya, bu eğilimlerin açık bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Faşistler ve nasyonal sosyalistler güçlerini artırırken, soldaki bölünmelerin de arttığı gözlenmektedir. Sol kanatta yer alan çeşitli partiler arasında çelişkiler ve anlaşma çözümlerinin yollarının tıkanması sonucu oluşan ortam, faşizmin ve nasyonal sosyalizmin gelişmesine, güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Komünist partilerle, sosyalist ya da sosyal demokrat yapıdaki diğer partilerin birbirleriyle sürtüşmelerinin arttığı, uzlaşma yollarının kapandığı bu dönemin II. Dünya Savaşı yıllarına dek sürmesi, solda birlikte mücadele verilmesini de güçleştirmiştir.

Peki, iki dünya savaşı arası dönemde hangi gelişmeler sonucunda, İtalya'da faşizm ve Almanya'da nasyonal sosyalizm gelişmiştir? Daha on yıllar öncesi sosyal demokratlar ya da komünist partiler lider konumundayken, hangi şartlar değişmiştir ki faşist ve nasyonal sosyalist karakterli partiler birinci parti konumuna gelebilmişlerdir?

Faşist hareketin kökenleri incelendiğinde, faşizmin, modern sınıf mücadelesi ve modern sanayi olmaksızın varlığını sağlayamayacağı görülür. Buna rağmen, kendinden önceki dönemlerde varlık göstermiş olan Bonapartizm ve Sezarizmin biçimleriyle benzer taraflarının olmasına rağmen, diğer hareketlerle faşizm arasında çok önemli ayrılıklar vardır. Diğer taraftan faşizm yalnızca ileri kapitalist ülkelerdeki gelişmenin ürünü olarak tanımlandığında, sanayi açısından gelişmemiş bazı ülkelerde oluşan faşizmi açıklamak zorlaşacaktır. Sanayinin gelişmesinde ülkeler arasındaki farklılıklar göz ardı edilmemelidir. Nitekim, İngiltere ve Amerika'daki gelişmeyle İtalya ve Almanya'daki sanayinin gelişmişlik düzeyleri farklıdır. Ancak Almanya ve İtalya'da I. Dünya Savaşından sonra gelişen faşizm için ortak olarak söylenebilecek olan, her iki

¹⁶⁴ Paul Hirst, *Associative Democracy: New Forms of Economic and Social Governance*, Amerst: The University of Massachusetts Press, 1994, p. 11.

ulusunda benzer deneyimleri yaşamış olmasıdır. Farklara rağmen savaş öncesi ve sonrasında yaşanan aşağılanma ve çekilen acılar benzerdir.¹⁶⁵

Faşizmi oluşturan terimlere bakıldığında, fascio, savaş sonrası dönemde İtalyan siyasetçileri tarafından kullanılan bir sözcüktür, Antik Roma'da sulh yargıçlarının rütbelerinin biçimlenmesinde kullanılan asa olan Fasces'den türetilmiştir. Fascio birçok farklı derneğin tanımlamasında kullanılsa da, siyasal ve ekonomik amaçlar etrafında birleşmiş örgüt adı şeklinde uyarlanmıştır. Diğer bir yan kullanım da cezalandırma gücünün sembolü olan fasces'le ilişkilendirilir.¹⁶⁶

Benito Mussolini'nin siyasal hayatının ilk evrelerinde bir sosyalist olarak karşımıza çıkması son derece ilginçtir. Reformist Sosyalist Parti içinde yer alan Mussolini, kısa süre içinde partide yükselmiş, bir süre sonra da partinin yayın organı olan Avanti'nin yöneticiliğine getirilmiştir. İtalya'da yaşanan eylemlerin arttığı bu dönemde Mussolini, parti yönetimi tarafından sendikal faaliyetlerinden dolayı uyarılmıştır. Temmuz 1914'te savaş karşıtı olarak kendini sergilerken aynı yılın ekim ayında, Avanti'de, İtilaf devletlerinin yanında savaşa girilmesi için çağrıda bulunmuştur. Öyle ki, "kesin tarafsızlıktan, aktif tarafsızlığa" derken sosyalizm, millet ve onun sorunlarına bağlı kalma zorunluluğundan bahsederken, devrimci sonuca bu şekilde ulaşılabileceğini söylüyordu. Bunun üzerine Kasım ayında partiden atılan Mussolini, Il Poppulo d'Italia gazetesini çıkarmaya başlayarak, daha önce savunduğu tüm tezlerin tersini savunmaya başlamıştır.¹⁶⁷ 21 Mart 1919'da Milano'da ilk faşist örgüt Fasci İtaliani di Conbiattamento'yu kurduktan kısa süre sonra etrafına yeni yandaşlar bulmaya başlamıştır. 23 Mart 1919'da Milano bir araya gelen, Mussolini'nin gazete çevresi, yeni terhis olmuş bir grup asker, bazı anarko-sendikalistler ve fütüristler Fasci di Italiani Conbiattamento adını olarak resmen faşist hareketi başlatmış oldular.¹⁶⁸ Görüldüğü üzere İtalya'da faşistlerin ilk oluşumları bir çok farklı gruptan insanın katılımıyla olmuştur. Bir anlamda kaybetmişlerin ittifakı olarak da adlandırılabilir.

Özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında, yenilen devletlerin, ağır anlaşma koşullarını yerine getirmek zorunda olmaları, halk üzerinde de olumsuz duyguların gelişmesini kolaylaştırıyordu. Bunun yanında savaş sonrasında ülkelerine geri dönen

¹⁶⁵ *European Socialism, A History of Ideas and Movement from The Industria Revolution to Hitler's Seizure of Power*, Ed. by. Carl Landauer, Greenwood Press Publishers, vol.I, 1976, p. 870.

¹⁶⁶ *European Socialism...*, s. 874-875.

¹⁶⁷ "İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket", *STMA*, C. III, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., s. 749-750.

¹⁶⁸ *A.g.e.*, s. 756.

askerler, gündelik hayata adapte olmakta, eski alışkanlıklarını terk etmekte güçlük çekmekteydiler. Faşist yapı onlar için biçilmiş bir kaftan gibiydi. Kendilerini ifade edebilecekleri ve eski alışkanlıklarını devam ettirebilecekleri bir siyasi yapıydı.

İlk başlarda çelişkili ve tutarsız bir görünüm sergileyen faşizm, Piazza san Sepolers Programı'nda "anti-sosyalist" ve "anti-demokratik" olarak tanımlanırken, amaç olarak emeğin davasını savunmak gösterilirken, anti-kapitalist temelli ve sol temaları da içinde barındıran bir ortam görünümündeydi. Ancak sokak hareketine dönüşmesinin ardından 1921'de kitle hareketi haline gelmiş, faşizm devletçilik yerine liberalizmi benimsemeye başlamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri taşraya dayanan hareketin henüz anti-sosyalist bir mücadele için yeterince güçlü olmamasıydı.¹⁶⁹

Mussolini'nin erken dönemde fark ettiği başka bir nokta da kilise ve hanedanlıkla bağlantılarının geliştirilmesi gerektiği idi. Nitekim, 1922'ye gelindiğinde bu aşama sağlanmış, meşhur Roma Üzerine Yürüyüş sırasında Kral, sıkıyönetim ilan etmezken, 30 Ekim 1922'de Mussolini'ye hükümeti kurma görevi verilmiştir. 1922 sonrasında faşist rejimin kurulması için gerekli adımlar atılmış, sırasıyla faşist devletin kurumlarının oluşturulmasına başlanmıştır. Diğer grupları sindirme politikaları başlamış, 1925'te muhalefet parti örgütleri dağıtılırken, parti içindeki masonlara da yol görünmüştür. Basına sansür uygulanırken, muhalif partiler kapatılmıştır. Bu süreç 1926'ya kadar sürerken, liberal politikalar da terkedilmiştir. 1939'a kadar faşist yapı gelişerek devam etmiştir.

Şimdi de bundan önceki bölümde sosyalizm, komünizm, sosyal demokrasi gibi bir çok siyasi yapının doğup gelişmesine kaynak olmuş Almanya'da 1910 ve 1920'li yıllarda nasyonal sosyalist düşüncenin nasıl olup da toplumun büyük oranda desteğini kazandığını inceleyelim.

Almanya'da, 1924 yılına gelindiğinde ilk kez SPD'nin yer almadığı bir burjuva hükümeti kurulmuştur. 1924-28 arası dönem, görece istikrarlı bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Bunun nedeni burjuvazinin iç çelişkilerinin hassas bir dengeye bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Ana çelişki, ihracata yönelik imalat sanayi ile, himayeci ağır sanayi ve tarımsal sanayi kesimi arasındaydı.¹⁷⁰ 1918-23 arası dönemde Alman

¹⁶⁹ a.g.e., s. 762.

¹⁷⁰ "Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket", STMA, C. III, s. 786

burjuvazisi en istikrarlı evresini yaşarken, sosyalist tarafta tam bir bunalım yaşamaktaydı.¹⁷¹ 1924-28 görece istikrar döneminde, KPD (Alman Komünist Partisi) politikası, SBKP içi mücadeleler ve Komintern eğilimlerinin türevi şeklinde şekillenmiştir. Özellikle 1924-25 döneminde, uzlaşmaz sol politikalar benimsenirken, 1928'e kadar Komintern'in yanı sıra istikrar için reel politikaya da önem verilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu dönemde Komintern doğrultusunda, önder kadrolar içinde bir çok kişi tasfiye edilmiştir.¹⁷² Tasfiyelerin en önemli nedenlerinden biri, SBKP ve Komintern'in 1925'te aşırı sol çizgisini terk ederek, Sovyetlerde "tek ülkede sosyalizm" ideolojisinin uygulamaya başlanması ve bunun uzantısı olarak "Yeni Ekonomik Plan"ın (NEP) uygulanması ve kapitalist dünyayla çatışmasız bir ilişkiye girmek istemesinde yattığı söylenebilir.¹⁷³

Başarısız Hamburg ayaklanmasının ardından KPD yasaklanmıştır. Komintern tarafından "*Alman sosyal demokrasisinin, faşizmin sosyalizm maskeli bir fraksiyonundan başka bir şey olmadığı*" vurgulanırken, esas mücadele hedefi olarak, SPD gösterilmiştir. Sol içindeki bölünmenin artması ve düşman olarak birbirlerini görmeleri ileride oluşacak olan Nasyonal Sosyalist partinin işlerini daha da kolaylaştırmıştır.

Nasyonal sosyalist hareket, 1924'e kadar hazırlık aşamasını yaşarken, 1925 sonrasında kitlesel bir hareket olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Nasyonal sosyalist hareketi cesaretlendiren en önemli olaylardan bir Münih'te 1918-19 yıllar arasında gerçekleştirilen, kısa süreli işçi konseyleri iktidarının bastırılışdır. Bu bastırılmanın ardından, milliyetçi ve militarist hareketler komünizme karşı mücadele etmek için militanlaşma yoluna gitmeye başlamışlardır.¹⁷⁴

I. Dünya Savaşı'nın ardından özellikle Münih ve Avusturya, Bohemya, Slovenya'dan beslenen Alman milliyetçiliği, kan ve toprak birliğine dayanan bir kader ortaklığı cemaati fikri "vötkisch"i (halkçı/ırkçı) benimserken, tüm Almanların tek bir devlet altında toplanmaları düşünülüyordu. Milliyetçi düşünceler, Almanların azınlıkta oldukları ağır sanayinin geliştiği bölgelerde, Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun sınır eyaletlerinde, küçük burjuvazi hareketleri içinde uygun bir gelişme zemini

¹⁷¹ A.g.e., s. 791

¹⁷² a.g.e., s. 789

¹⁷³ a.g.e., s. 792

¹⁷⁴ a.g.e., s. 793

bulmuştur. Özellikle I. Dünya savaşı sonrasında parçalanmış Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan gelen göçmenler, ırkçı düşüncelerini de beraberlerinde getirmişlerdi. Bunun yanında İtalya'da faşizmin gelişmesindeki önemli faktörlerden biri de, I. Dünya Savaşı sonrası yapılan anlaşmaların ağırlığı düşüncesi idi. Almanlar yapılan barış anlaşmasının ağır yükler getirmesini büyük haksızlık olarak görüyor ve bu durum milliyetçi düşüncelerin gelişmesini kolaylaştırıyordu. Ekonomik ve siyasal bunalım, konsey iktidarına karşı yükselen anti-komünist harekete karşı davranışları iyice saldırganlaştırmıştı. Bunun yanında savaş sonrasında kendilerini ülkelerini savunmaya adanmış subaylardan, sosyalistlerin ihanetine uğradıklarını düşünenlerinin sayısı da azımsanmayacak boyuttaydı. Hoşnutsuz olan diğer bir kesimi de bu subaylar oluşturmaktaydı. Gerek subaylar, gerekse Freikorps adı verilen gönüllü kıtalar ve Bavyera Konsey Hükümeti'ni devirme düşüncesiyle Berlin'den gönderilen ordu birlikleri için gerekli koşullar böylece sağlanmış oluyordu. Bu uygun ortam milliyetçiliğin gelişmesini kolaylaştırıyordu.¹⁷⁵

Peki nasyonal sosyalizm kavramı ilk kez nasıl ortaya çıkmıştır? “Nasyonal Sosyalizm” kavramı 1900'lerin başında, Bohemya ve Moravya'daki Alman küçük burjuva azınlığını anti-yahudi, anti-liberal, anti-kapitalist loncacı tarzda örgütlenme şeklini benimsemiş başka bir Alman İşçi Partisi'nin doktrini olarak ortaya çıkmıştır. Bu parti 1918 yılında Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (DNSAP) adını almıştır¹⁷⁶. (1920'de parti adını Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi “NSDAP” olarak değiştirecektir.) Prens Rudolf von Sebottendorff'un Ağustos 1918'de kurduğu “Thule Cemiyeti” Alman Nasyonal Sosyalist Partisi'nin temelini oluşturmuştur. Bu cemiyet, pek çok ırkçı grubun üstünde yer alan burjuva güç odağı olmuştur. Özellikle 1919'da Konsey hükümetini zayıflatmak, işçi hareketini bölmek amacıyla Anton Drexler ve 25 arkadaşıyla bir işçi partisi kurdurulmasıyla hareket başlamıştır. Bu partinin adı Alman İşçi Partisi'dir (DAP). Hitler'in yükselişi de bu DAP içinden olacaktır. 1919 yılında gittiği bir toplantıdan etkilenen Hitler, sonradan hitabet yeteneği sayesinde hızla yükselmiştir. Partinin propaganda amirliğine getirilmiştir¹⁷⁷.

¹⁷⁵ a.g.e., s. 793

¹⁷⁶ a.g.e., s. 794

¹⁷⁷ a.g.e., s. 794

Parti programında, Alman ırkının üstünlüğü, üretken olarak tanımlanan, sanayi sermayesi olumlanırken, enternasyonal (ve yahudi) mali sermaye ve faizciliğin reddine dayanan bir anti-komünist ve anti-marksist bir sosyalizm demagojisi yapılmaktadır¹⁷⁸.

1920'lerde DAP'ın aldığı oy sayısı yalnızca üç bindi. 1921 yılında Hitler parti başkanlığına getirilmemesi halinde partiden ayrılacağını söylemesi üzerine, tam yetkiyle donatılmış Führer (Önder) olarak parti başkanlığına getirilmiştir. Bunun yanında artık diğer bölgelerdeki faşist birliklerle etkileşim haline girilirken, başlangıçta jimnastik kulüpleri olarak görülen, sonran sokak vurucu gücü aline gelen SA'lar (Sturmabteilung-hücum birimi) oluşturulmuştur. Artık nasyonal sosyalist hareket için hızlı bir örgütlenme süreci başlayacaktır. Bu arada hareket Thule cemiyeti kanalıyla büyük burjuvazi tarafından da desteklenmeye başlanmıştır. Bu aşamanın ardından, Hitler orduyu yanına alması gerektiğini iyice anlamıştır¹⁷⁹.

8 Kasım 1923'te, Bavyera yöneticilerinin eğlenmek için gittikleri birahane başlatılan darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanırken, Hitler 1924 yılında "vatana ihanet" suçundan yargılanarak 5 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu tür olaylar Hitler'i meşruiyetçi bir çizgide hareket etmeye itmiştir¹⁸⁰. Hitler, kendine doğrudan bağlı birlikler olan SS'leri (Schutzstaffel-Koruma Bölüğü) kurdu. 1925 yılından itibaren sosyal demokrat veya komünist partiler örnek alınarak her alanda kitle örgütleri oluşturulurken, Gregor Strasser tarafından ortaya atılan "*milliyetçilik kapitalizmden, sosyalizm enternasyonalist marksizmden kurtarılmalı*" sloganıyla, orta sınıflara sınıfsız, özel mülkiyeti reddetmeyen, bir sosyalizm yorumu sunuldu. Özellikle işsiz gençlere parti içinde kimlik ve eylem imkanları sunularak, genç katılımlara önem verildi. Öyle ki, 1930'lara gelindiğinde, NSDAP üyelerinin % 40'ı otuz yaş altı gençlerden oluşuyordu. Bu arada 1928 yılında üye sayısı ise 110.000'e ulaşmıştı.¹⁸¹

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonucunda savaş tazminatı yükünün karşılanmayacak hale gelmesi, ekonomik daralma, toplumsal proleterleşme ve işsizlik anlamına gelirken, bu gelişmeler 1930 yılında SPD'nin hükümetten çekilmesine neden oldu. Katolik Merkez Partisini en muhafazakar üyelerinden biri olan Brüning Hükümet başkanı olarak atandı. Ekonomik bunalım ekonomi alanında kilitlenmeye neden

¹⁷⁸ a.g.e., s. 794

¹⁷⁹ a.g.e., s. 794

¹⁸⁰ a.g.e., s. 797

¹⁸¹ a.g.e., s. 797

olurken, parlamentoyu ikinci plana iten bir “başkanlar” rejimini savunan bir yapı oluşmaya başlamıştır¹⁸². Böylelikle uzun yıllardır hükümette yer alan SPD'nin dışlanması Nasyonal Sosyalistlerin hareketlerini kolaylaştırmış, burjuvaziyle ilişkilerini de güçlendirme imkanı yaratmıştır.

1929 bunalım dönemini çok iyi şekilde değerlendiren, NSDAP 1930 seçimlerinde ikinci parti konumuna yükselmiştir. Bundan sonra ise Ocak 1933'te başbakan olan Hitler¹⁸³, 14 Temmuz 1933'te NSDAP'ı Almanya'nın tek partisi ilan etmiştir. 1941'e gelindiğinde NSDAP'nin 8 milyon üyesi bulunmaktadır.

I. Dünya Savaşı sonrası sosyalist hareket, faşizm ve burjuva otoriter rejimler karşısında yenilgiler yaşayarak önemli oranda güç kaybetmiştir¹⁸⁴. İtalya'da faşizm, Almanya'da nazizm, Bulgaristan'da faşizm yaşanırken, bu üç ülkeyle birlikte Japonya'da komünizmle mücadele resmi ideoloji haline gelmişti.

Almanya I. Dünya Savaşında imzaladığı Versailles Anlaşması'nın getirdiği yüklerden kurtulmaya çalışmış, İngiltere ve Fransa ise dünyada yükselen anti-sovyetik hareketin ve bu harekete Almanya'nın katkısını göz önüne alarak Almanlara tavizler vermeye başlamışlardır.

Önce istikrar olarak adlandırılabilen olan 1920-29 döneminde, II. Enternasyonal partileriyle reformist sendikaların da güçlendiği görülür. Özellikle Hollanda ve Belçika başarılı örnekleri oluşturur¹⁸⁵. Fransa'da ise işçi hareketinde siyasal ve sendikal dünya arasında bölünmeler yaşanmış bu bölünmeler üye sayılarının azalmasına neden olmuştur. Esnek bir özellik göstererek Bolşevizme karşı çıkan, SFIO (Section Française de l'International Ouvrière/İşçi Enternasyonal Fransız Seksiyonu) Léon Blum'un başkanlığında güçlenmiştir.¹⁸⁶

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Almanya'da, KPD'nin SPD için sosyal faşistler terimini kullanırken SPD'ye yönelik çeşitli kampanyalar yürütüyordu.¹⁸⁷ KPD, bunu yaparken, faşist hareketin asli unsurlarına karşı ciddi bir strateji belirlememiştir. Sonrasında 1932'de ilk kez yükselen faşist harekete karşı, SPD ile ortak eylem çağrısında bulunmuş ama SPD bu çağrıya yanıt vermemiştir. 1934 yılına gelindiğinde

¹⁸² a.g.e., s. 803

¹⁸³ a.g.e., s. 816

¹⁸⁴ “II. Dünya Savaşı Öncesi Sosyalist Hareket”, STMA, C. III, s. 896

¹⁸⁵ A.g.e., s. 899.

¹⁸⁶ a.g.e., s. 906.

¹⁸⁷ a.g.e., s. 809.

ise bu kez iki örgütün yükselen faşizme ve nazizme karşı ortak hareket etme kararı aldıklarını görüyoruz.¹⁸⁸

Sosyalistler ve komünistler, sınıfsal çelişkilerin derinleştiği, proleterleşme sürecinin hızlandığı 1929-33 arası dönemi birbirlerini düşman kamplar olarak görerek yeterince değerlendirememişlerdir. Ocak 1933'te Hitler'in başbakanlığa atanmasının ardından, II. Enternasyonal partilerin liderlerine faşizme karşı mücadele çağrısında bulundu. II. Enternasyonal, tüm dünyadaki Enternasyonalistlerle işbirliği isterken, Komintern ulusal boyutta komünist ve sosyalist partiler arasında anti-faşist anlaşmalar yapılmasını yeterli görüyordu.¹⁸⁹ Ancak, İngiltere ve Fransa'nın Alman nasyonal sosyalist tehlikesine karşı yatıştırma ve yöneltme politikasının en somut örneği, Almanya tarafından bir bölümü işgal edilen Çekoslovakya'nın statüsünün onaylandığı 1938 Münih anlaşmasıdır.¹⁹⁰

1.11. Savaş ve Direniş

II. Dünya Savaşındaki direniş oluşturan gruplar arasında, savaş öncesi demokratik siyasal düzenin yeniden kurulmasını isteyen burjuvaziler, küçük burjuvazinin çeşitli kesimleri, sosyal demokratlar, komünistler ve radikal demokrat kesimler bulunmaktaydı.¹⁹¹

Komünistlerin direnişteki bulanıklığı, “emperyalist savaş” ile bu savaşı “bir toplumsal devrime dönüştürme” taktiği ile içinde bulunulan somut durum arasındaki uyumsuzluğa ve Komintern'in merkezi yapısının yarattığı sorunlara bağlanabilir.¹⁹² 1919'da kurulan Komintern (III.Enternasyonal) ile II. Enternasyonal karşılaştırıldığında ortaya oldukça dramatik bir tablo da çıkmaktadır. Şöyle ki, I. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da Komintern üyesi partiler her türlü yerel milliyetçiliğin reddi ve kendi devletlerindeki egemen sınıfların baskılarına karşı direnme konularında oldukça güçlenmiş olmalarına rağmen, Stalin'le birlikte “tek ülkede sosyalizm” düşüncesinde hareket edilmeye başlanmıştır. Perry Anderson'a göre, Sovyetler Birliği'nde hızla

¹⁸⁸ a.g.e., s. 906.

¹⁸⁹ a.g.e., s. 906.

¹⁹⁰ a.g.e., s. 913.

¹⁹¹ “Savaş ve Anti-faşist Direniş”, STMA, C. III, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., s. 924

¹⁹² A.g.e., s. 924

oluşturulan otokraziye özgü bir milliyetçilik biçimi belirginleşmiş ve parti kısa süre içinde Sovyet devletinin çıkarlarının emrine sokulmuştur.¹⁹³

Bunun sonucunda da, Nazi Almanya'sı tarafından işgal edilen Fransa, Belçika, Hollanda ve Norveç'in Komünist partileri kendi hükümetlerinin direnişini desteklememişler ve bu savaşın "*emperyalistler arası bir mücadele olduğunu ve dolayısıyla kitlelerin bir çıkarı olmadığını*" ileri sürmüşlerdir.¹⁹⁴. Bu tavrı Anderson, şu şekilde dile getirmektedir: "... herhalde çok az sayıda tavır alış bu kadar popülerlikten uzak ve siyasal açıdan yanlış olabilirdi. Bu partilerin duruşu aynı zamanda Üçüncü ve İkinci Enternasyonal arasındaki mesafeyi de gözler önüne seriyordu."¹⁹⁵

Bunların yanında Almanya'da II. Dünya Savaşı sırasında toplumsal olarak da birçok değişiklikler yaşanmış sınıfların tanımlanması da farklılıklar oluşmuştur.¹⁹⁶ 1941'den itibaren çeşitli gruplar arasında eylem birliğini sağlanmasının ardından, 1943'te Komintern'in lağvedilmesi, potansiyel komünist partilerin inisiyatifini artırırken direnişlerin de güçlenmesini getirmiştir. Komünist ve diğer sol partilere katılım artarken¹⁹⁷, savaş sonrasında çoğu Avrupa ülkesinde seçimleri sosyalist, komünist veya sosyal demokrat partiler kazandı. Bunun yanında tüm Avrupa'da insanları aktif direnişe çağıran yayınlar da artmaya başladı. Direnişler, sabotajlar, yer altı faaliyetleri, grev, gösteri, silahlı saldırılar örgütlenmeye başladı. Öyle ki 1943'te bütün Avrupa'da 825 tane silahlı saldırı olmuştur.¹⁹⁸ Tüm bu dönem içinde gözlenilecek olan sosyalist veya komünist partilerin kendi aralarındaki çatışmaları uzun süre devam ettirmiş olmalarıdır. Her ülke kendi içinde nazizm ve faşizme karşı mücadelesini örgütlemiştir.¹⁹⁹ Tarihi Stalingrad Savunması'na kadar ilerleyen Almanya bu tarihten itibaren güç kaybetmeye başlamış ve Amerika'nın da savaşa girmesiyle tamamiyle yenilgiye uğratılmıştır.

Bilindiği gibi I. Dünya Savaşı'nın ardından, sosyal demokrat nitelikteki partiler önemli başarılar kazanmış ama yukarıda da belirttiğim gibi yeni belirginleşen

¹⁹³Perry Anderson, "Enternasyonalizm", *New Left Review* 2002- Türkiye Seçkisi, Der. Osman Akmhay, İstanbul: Everest Yayınları, 2003, s.16.

¹⁹⁴ A.g.m., s.17.

¹⁹⁵ a.g.m., s.17.

¹⁹⁶ Daha geniş bilgi için bkz. René König, "West Germany", *Contemporary Europe, Class Status and Power*, Ed. by Margaret Scotford, Archer Salvador Ginar, New York: St. Martin's Press, 1971, p.p. 280-294.

¹⁹⁷ STMA, C. III, s. 925.

¹⁹⁸ A.g.e., s. 927.

¹⁹⁹ A.g.e., s. 925-936.

milliyetçiliğe önem verilmemişti. Nasyonal sosyalist ve faşist hareketlerin güçlenmesinde sosyal demokratların bu ihmalinin önemli payı olduğunu düşünüyorum.

1929 yılı öncesine kadar sosyal demokrat partiler, sosyalleştirme veya millileştirme politikalarını sürdürmüşlerdi. Sosyalleştirme ile, üretim araçlarının topluma mal edilmesi şeklinde işçi sınıfının ve toplumun kurtuluşunun sağlanabileceği düşüncesi egemendi. Böylelikle şiddete ve ihtilale gerek kalmaksızın toplumun yapısı değiştirilebilecekti. Ekonomik programlar sayesinde bunlar zaman içinde gerçekleştirilebilirdi. Bu dönemde ayrıca tartışılan bir diğer konu ise, üretim araçlarının mülkiyeti ile yönetimi arasında bir farklılığın olup olmayacağıdır. Bunlar birbirinden ayrılabilir mi? Bu düşünce klasik marksizmde mülk sahibinin mülkiyeti yöneteceği şeklinde iken, sosyal demokrat partilerde mülkiyet sahibi olmamalarına karşın işçilerin ve sendikaların, işletme yönetimine katılarak söz sahibi olmaları ve işletmenin yönetimini yönlendirmelerinin mümkün olacağı şekline dönüşmüştü.²⁰⁰ Bu düşünceler refah devleti projesinin alt yapısını oluşturdu.

1.12. “Refah Devleti”nden “Üçüncü Yol”a

Sosyal demokrasinin tarihinde yeni bir aşama II. Dünya Savaşı’ndan sonra başlamıştır. Bu dönemde, özetle devrimci bir parti ve siyaset görüşünden evrimci bir parti ve siyasi görüşe geçilmiş, demokrasiden yana tercih yapmış bir işçi sınıfının üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmak yerine bunu burjuvaziyle paylaşması öngörülmüş, uzlaşmacılık ve denge politikalarıyla çalışanların maddi ve entelektüel seviyelerinin arttırılmasına çalışılmıştır. İşçi sınıfı diğer sınıfların haklarına saygılı davranmaktadır. Ancak, nihai amaç olarak üretim araçlarının toplumsallaştırılması, karşıt olarak görülen sınıfın varlığının sona erdirilmesi ve millileştirmeyi tamamen dışlayan bazı sosyal demokrat partiler, sınıf gerçekliğini arkalarında bırakmaları bakımından temsil ettiklerini söyledikleri gücün öncelik ve çıkarlarıyla çelişki oluşturmaktaydılar. Bunun yanında demokrasi tercihi açısından işçi sınıfının ulusal bütüne entegrasyonu normal görünebilir. Bu entegrasyon devrimci bakış açısıyla ne kadar ters düşse de bugünkü sosyal demokrasi açısından normaldir. Böylece Keynezyen politika sayesinde, işçi hareketinin topluma entegre olması sorunu artık

²⁰⁰ Cem, a.g.e., s. 138-139.

tarihe karışacak; işçi hareketi bundan böyle kendi yararına olanın toplumun genel yararına olacağını savunacaktır.²⁰¹

Ancak 1929 Bunalımı ile birlikte sosyalleştirme görüşünü savunan sosyal demokrat partilerin bir kısmı her ne kadar sosyalleştirmeyi savunuyor görünseler de aslında liberal politikaları uygulamaya başlamışlardı. 1930'larla birlikte, sosyal demokrat partilerin yönetimde olduğu ülkelerde ekonomik uygulamaların farklılaştığı görülür. Kimisi sosyalleştirme politikalarından taviz vermezken, bazıları Henri de Man'ın geliştirdiği²⁰², üretim araçlarının sosyal mülkiyetinin sağlanmasını, bazıları planlama, diğer bazıları ise yapısal reformlarla devletin rolünün artırılmasını düşünmüşlerdir. Üçüncü bir grup ise Keynesçi çözümlere dayanarak refah devleti düşüncesinin gelişmesinde etkili olacaktır.²⁰³ En önemli unsur burada bizim için Keynesçi iktisat²⁰⁴ anlayışdır.

John Maynard Keynes tarafından geliştirilen iktisat teorisine göre, yatırımların oranda sosyalleşmesi işsizliği önemli oranda azaltacaktır. Eldeki kaynakların en verimli şekilde ve etkin kullanılması gerekmektedir. Bunun yanında tüketim de yaygınlaştırılmalıdır ki yatırım ve üretim için gerekli teşvik sağlanmış olsun. Zaten yeni yatırımların devlet eliyle yönlendirilmesi, devletin gerekli alt yapının sağlanması için girişimlerinin hızlandırmasını getirecek ve bir kez çark dönmeye başladığında ise bunun arkası gelecektir. Taleplerin artması ise yatırımları hızlandıracak devlet de bu yatırımları en akılcı şekilde kullanarak işsizliğin azalmasını beraberinde getirecektir. Ancak devletin yatırımlarının sosyalizasyonu "devlet sosyalizmi" anlamına gelmez. Bunun anlamı, üretim araçlarının mülkiyetinde bir değişiklik olmaması, ekonomik sistemin çalıştırılması işini devletin üstlenmiş olmasıdır.²⁰⁵ Bunun yanında devlet, bütçeyi düzenleyecek mali önlemler olarak, vergi politikaları uygulayarak yatırımları da yönlendirebilecektir. İsmail Cem'in Bergounioux ve Manin'den yaptığı alıntı ile

²⁰¹ a.g.e., s. 121-134.

²⁰² Plancılığı ilk kez Belçika partisinden Henri de Man açıklamıştı. Man, reformist yapıdaki sosyalizmi eleştirirken, sosyalizmin kültürel ve maddi açıdan burjuvalaşması neticesinde artık kapitalist toplumda yalnızca bir baskı grubuna dönüştüğünü düşünmekteydi. Sosyal demokrasinin içinde bulunduğu ekonomik krizden kurtulabilmesi için, bir model oluşturulmalıydı. İlk önce yapısal reformlar yapılarak devrim olgusu aşılmalıydı. Man'a göre plan "ekonominin örgütlenmesi" olarak anlaşılmalı ve bu örgütlenme toplum için ve karma ekonomi içinde olmalıydı. Millileştirme belirli alanları kapsayacaktı. Kriz dönemlerinde, üretim ve tüketim arasında bozulan denge her ikisinin de kapasitelerini artırarak atlatılabilecekti. Anlaşmazlıklar da karşılıklı görüşmeler sonucu çözülecekti. Bkz. Dilan, a.g.e., s. 157-159.

²⁰³ Cem, a.g.e., s. 141-142.

²⁰⁴ Daha geniş bilgi için bkz, Michael Stewart, *Keynes Devrimi*, Çev. Asım Baltacıgil, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları, 1980.

²⁰⁵ Dilan, a.g.e., s. 172.

aktarırsak; “sosyal demokrat partiler, bu önerileri kendi sol anlayışları doğrultusunda yorumlayıp yine kendi yönlerinde uygulamaya koymakta gecikmemişlerdir. Keynes’in “arttırdığı” yatırım kapasitesini, sosyal yatırımlar, sosyal güvenlik ve dayanışma doğrultusunda yönlendirmişlerdir. “Devletin ekonomiye katılımını, gelirin daha eşit paylaşımında, alt yapı yatırımları ve iş imkanlarının büyümesinde birer araca dönüştürerek, kitlelerin tüketimini vergi politikalarıyla yaygınlaştırarak, “refah devleti” modelini yaratmışlardır”.²⁰⁶ Sosyal demokrat ekonomi politikası ikili özelliğiyle öne çıkar. Bir taraftan liberal bir anlayışla ekonominin piyasa ile olan ilişkileri sürdürülürken, Keynezyen anlayışla ekonominin dengelenmesi ve yönlendirilmesinde önemli kararlar refah devleti adına alınmaktadır. Diğer bir ikilik ise şudur: üretim aşamasında yapılan müdahale sınırlı tutulurken, yatırım aşamasında değer paylaşımı belirlenen öncelikler doğrultusunda şekillendirilmektedir.²⁰⁷

Her ne kadar Keynezyen iktisat sosyal demokrat politikalara önemli kazançlar sağlamışsa da bu Keynezyen iktisadın da krize girmeyeceği anlamına gelmemiştir. İktisadın yanında sosyal sınıf gerçekliğinde ve kendini işçi sınıfını temsilcisi olarak gören sosyal demokrat partiler belirli bir süre sonra diğer sınıfları da kendi bünyelerine katılabileceklerini düşünmüşlerdir. Nitekim bu eğilim Alman Sosyal Demokratlarının 1959’daki Bad Godesberg Kongresi’nde somut ifadesini bulmuştur. Bu dönemde güç dengelerinin değişmesi, ABD önderliğinde Avrupa ülkelerinin yıkılan ekonomilerinin tekrar işler hale getirilmesi de amaçlanmıştır. Diğer tarafta ise Sovyetler Birliği bulunmaktaydı. Programla birlikte Alman Sosyal Demokrat Partisi sınıf partisi olarak temsilciliğini bir tarafa bırakarak, tüm toplumun partisi olarak kendini göstermiş, bu arada seçimlerde kararsız olan gruplara da bir kapı açmıştır. Nitekim 1969 yılında SPD’in seçimleri kazanmasında Bad Godesberg Programı’nın önemli katkısı olmuştur. Bu programda özgürlük, eşitlik, dayanışma temel alınırken yeni bir demokratik sosyalizm anlayışına yönelinmişti. Sosyal demokrasi, sürekli reformlarla toplumun değişimini sağlayacağını vurguladı. “Rekabet mümkün olduğu kadar, planlama da faydalı olduğu kadar kabul görmelidir” denerek, kapitalist sistemin yarattığı düzensizliklerin devlet müdahalesiyle, dengeleri kurmaya çalışarak ve gerçekçi bir

²⁰⁶ Cem, a.g.e., s. 149.

²⁰⁷ a.g.e., s. 177.

rekabet ortamında ortadan kaldırılması amaçlanır.²⁰⁸ Sosyal demokrat partiler, işçi, parti, sendika şeklindeki üçlü sac ayağına her zaman önem vermişlerdir. Çoğu zaman bir işçi sendikasına üye olan kişi aynı zamanda işçi partisinin de üyesi sayılmıştır. Sosyal demokrat işçi partisi bir anlamda sendikalı olan işçilerle özdeşleşmiştir. Nitekim işçi sınıfını temsil ettiklerini ileri süren sosyal demokrat partilere en önemli destek de bu sendika ve işçilerden gelmektedir.

Bu arada 1946 yılında, İngiltere’de toplanan sosyal demokrat partilerin ve grupların temsilcileri, tamamen bağımsız bir Enternasyonal’in oluşturulması düşüncesiyle bir araya gelmişlerdir. 1947 yılında Anvers’te COMISCO (Uluslararası Sosyalist Kongresi Komitesi) kurularak, 1951 yılına kadar faaliyet göstermiştir. 1951 yılında COMISCO ismi “Sosyalist Enternasyonal” olarak değiştirilmiş, Sosyalist Enternasyonal’in gerçek bir uluslararası kuruluş olacağı ve parti üyelerine yalnızca tavsiyelerde bulunacağı, bağlayıcı direktifler vermeyeceği belirtilerek, Frankfurt Deklarasyonu yayımlanmıştır.²⁰⁹

1970’ler dönemi incelendiğinde, Batı Avrupa, dünyadaki büyük ekonomik merkezlerden biriydi. Refah Devleti uygulamaları bu yıllara kadar özellikle İsveç ve Almanya’da büyük başarı kazanmıştı. Fakat, 70’li yılların ikinci yarısında tüm dünyayı etkileyen petrol krizi, birçok Avrupa ülkesini ekonomik bunalıma sokarken, o zamana kadar görmedikleri enflasyon ve işsizliğin görülmesine neden oldu. Ekonominin daralması, yatırımların azalmasını beraberinde getirdi. Bundan dolayı istihdam da gerilemişti. Böylece sosyal demokratlar için başka ülkelerde refah devletini kurmak ve kurulmuş olan yerlerde de bunu sürdürmek zorlaşmıştır. Özel sermayeden elde edilen gelirin toplanmasında ve bunların tüm toplum için kullanılmasında da doğal sınırlara ulaşılmıştı. Öyle ki, İsveç’te vergi toplamının, gelirin yüzde seksenini aşmaması için yasa çıkarılmıştır. Aşırı vergiler sermayenin daha çok üretmek ve yatırıma yönelmesi için büyük engel oluşturmuştur. Böylelikle de refah devletinin en önemli kaynağı olan vergi gelirlerinin son noktasına ulaşılmıştır. Mücadele/uzlaşma çizgisinde de bir gerileme söz konusudur.

1970’lerle birlikte ortaya çıkan “yeni sağ” akımlar, sosyal demokratları ve refah devletini ekonominin kötüye gidişinin asıl sorumlusu olarak göstermişler,

²⁰⁸ Dilan, a.g.e., s. 174-175.

²⁰⁹ a.g.e., s. 173-179.

mücadele/uzlaşmanın bir tarafı olmaktan çıkıp karşı-taraf olmaya yönelmişlerdir. Özellikle Margareth Thatcher ve Ronald Reagan'ın uyguladıkları politikalar bu dönemi en iyi şekilde yansıtmaktadır. Cem'e göre burjuvazi, uzlaşma zemininden uzaklaşırken aynı zamanda anti-demokratik özelliklere önem vererek bir tür "otoriter muhafazakarlığa" doğru yönelmiştir.²¹⁰ Diğer taraftan STMA'nde 1945-1970 dönemi tripartizm (üç ayaklılık; parti, sendika, devlet) terimiyle nitelendirilmektedir. Sosyal demokrat parti ve sendikalar arasındaki ilişkiler, sadece işçi sınıfının ekonomik çıkarlarının en üst seviyeye çıkarılması şeklinde bir işbirliğine indirgenerek, daha fazla bürokratikleşmeyi getirmiştir. İşçi sendikaları inisiyatifsizleşirken, işçi sınıfının da ekonomik olarak daha rahatlamış olması, ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde devletleştirme politikasının uygulanması, işçi sınıfını oluşturan alt-kültürlerin oluşumunu da gereksizleştirmiş oluyordu.²¹¹ 1980'lerde yaşanan bunalım karşısında, sorumluluğu üstlenen burjuva sağ partiler ve sosyal demokrat partilerin çoğu ABD/İngiltere kaynaklı Yeni Sağ'ın çözüm politikalarını uygulamaya yönelmişlerdir. Sosyal demokrat politikaların sürdürülmesi için gerekli olan büyümenin devam etmesi için bazı geçici önlemler alınırken, sosyal devlet harcamaları kısılmış, işsizliğin artmasına göz yumulmuştur. Sendikalarla sosyal demokrat parti arasındaki ilişkiler de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. İşçiler arasında da bölünmeler yaşanırken kimileri liberallere yaklaşmış, diğer bir kesim ise olaylar karşısında daha radikal olunmasının gerekliliğini savunmuştur.²¹² 1980'lerle birlikte sermaye sınıfının sosyal demokratlara yönelik tavırları daha da sertleşmiştir. Artık kaynak yaratılmasında ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Kaynak dağıtımını temel alan refah devletinde kaynağın dağıtılması için önce kaynak oluşturulmalıdır. Ancak bu sosyal demokrat tarihin içinde kendi çabalarıyla haklarını elde eden işçilerin haklarının geriletilmesi ile sağlanamaz.

İsmail Cem, Adam Przeworski'den yaptığı alıntıda, çok az istisna ile sosyal demokrat partilerin işçi hareketinin partileri olduğunu oysa artık sosyal demokratların iktidar olmak için çoğunluğun işçilerde olmadığı toplumlarda oy çoğunluğunu almak zorunda olduklarını belirtir.²¹³ Seçim dönemlerinde sosyal demokratların ihtiyacı olan orana ulaşabilmesi için diğer sınıflardan da oy alınması gerekmektedir. Tam olarak

²¹⁰ Cem, a.g.e., s. 221-222.

²¹¹ "Sosyal Demokrasi", STMA, C. V, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., s. 1583.

²¹² a.g.e., s. 1584.

²¹³ Cem, a.g.e., s. 225.

nereye oy vereceği bilinemeyen ortadaki kişilerin oylarına da ihtiyaç vardır. Ancak bu durum sosyal demokrat partinin tavizler vermesine neden olarak sınıf karakterinden uzaklaşması gibi bir tehlikeyi beraberinde getirmektedir. Sosyal demokrasinin temeli ve vazgeçilmezi olan işçi sınıfı da artık farklılaşmaktadır. İşçi kitlelerinin de 1970'ler itibariyle bölünmeye başlaması sosyal demokrasiyi etkilemiştir. İşçi-işsiz çelişkisi artarken, sendikalararası mücadeleler de artmıştır. Kaçak işçiler bu bölünmede önemli rol oynayan diğer bir unsur olmuşlardır. André Gorz'a göre klasik işçi sınıfının bütünlüğünü, merkeziliğini, gücünü yıpratarak gelişen yeni-proletarya "*işçi - olmayanların olmayan- sınıfı*"²¹⁴ dır. Bu sınıfın çoğunluğunu işsizler, basit yardımcılık, vekillik, geçici işçilik ve memurluk, yarım günlük ücretli işçilik gibi görevleri üstlenen statüsüz ve sınıfsızlar oluşturur.

Sosyalist Enternasyonal (SE), 1989 yılında Stockholm Kongresi'nde, Yeni Demokratik Düzen kavramı üzerinden hareketle, teknolojik gelişme ve sanayi üretiminin bilinçsizce gelişmesinin insana, topluma ve doğaya zarar verdiğini ilan etmiştir. Böylece "Risk Toplumu" ortaya çıkmıştır. Demokratik sosyalizmin temel değerlerine karşı mücadele, teknolojik gelişmelere yön verme ve "risk toplumu" baskısını azaltmak için öngörülen çıkış yolu Yeni Demokratik Düzen'dir.²¹⁵

Sosyal demokrasinin II. Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara kadar geçen süre içinde, kapitalizmi uysallaştırdığı söylenebilir. Ancak kapitalizmin uysallığı 1970'lerin ortalarında meydana gelen petrol kriziyle son bulacaktır. İşsizliğin artması beraberinde ekonomik liberalizmi tekrar gündeme getirmiştir. Keynezyen iktisadın bir tarafa bırakılması bunun yerine özel girişimin tam olarak özgür bırakılması görüşleri ağırlık kazanmaya başladı. Neo-liberal söylem de sosyal giderlerin ekonomide yarattığı yükün kaldırılmasını istiyordu. Ancak bizim için burada önemli olan sosyal demokratların da bu söylemlere katılmaları oldu. Tüm bu yaşananlar sonucunda Refah Devleti bir tıkanma içine girdi. Bu tıkanıklığın başlıca sebeplerini, Refah Devletinin topluma çok fazla yük getirmesi, uygulamaların yetersiz ve etkisiz kalması, toplumda beklentilerin yükselmesi ve çeşitlenmesi, bireyin çalışma isteğinin azalması, toplumdaki farklı kesimlerin siyasal beklentilerini azalması gibi nedenlere dayanmaktaydı.²¹⁶

²¹⁴ André Gorz, *Elveda Proletarya*, Çev. Hülya Tufan, İstanbul: Afa Yayınları, 1980, s. 74

²¹⁵ Dilan, A.g.e., s. 183-184.

²¹⁶ Meryem Koray, "Sosyal Refah Devleti: Kimi İçin 'Umut' Kimi İçin Kaygı Kaynağı", *Sosyal Demokrat Yaklaşımlar*, İstanbul: SODEV TÜSES Kardelen Ofset, 2003, s. 108-109.

İşte Refah Devletinin tıkanıklığının giderilmesi için 1980 sonrasında çözüm arayışları da artmıştır. Aydın Cıngı ve Yurdakul Fincancı 1980 sonrasında Avrupa’da liberalizmin “tek ve tartışılmaz gerçek” olarak kabul edildiğini ve nitekim 1992 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması’nın da bunu kanıtlayan belge olduğunu dile getirirlerken, artık sağın solu ehilleştirme sürecine girdiğini söylemektedirler.²¹⁷

Üçüncü Yol, 1990’lardan günümüze kadar sosyal demokratların kendi aralarında tartıştıkları önemli konulardan biri olmuştur. Üçüncü Yol ya da Almanya’da kullanılan tanımlamayla “Yeni Merkez” Haziran 1999’de Tony Blair ile Gerard Schröder’in ortak deklarasyonu ile ortaya konulmuştur. Aslında bu terim, 1920-1930’lu yıllarda Otto Bauer etrafında toplanmış olan Avusturyalı marksistler tarafından “ne Moskova yanlısı ne de burjuvazi ile barışık” olan bir siyasi tercihi tanımlamak için kullanılırken²¹⁸, Soğuk Savaş döneminde Amerikan liberalizmi ile Sovyet komünizmi arasında alternatif sosyal demokrasi için kullanılmıştır.²¹⁹ Üçüncü Yol’un teorisyeni olan Antony Giddens ise, bu terimi sosyal demokrasinin yeniden canlanması bağlamında kullanmıştır.²²⁰ Şu anda kullanılan Üçüncü Yol ise, sosyal demokrasinin günümüz gerçeklerine uyum sağlaması gerektiği düşüncesini temel almaktadır. Üçüncü Yol’un klasik sosyal demokrasiden ayrıldığı kadar yeni sağ politikalara yaklaşırken, temel savı bu iki ideoloji arasında, iki ideolojinin yanlışlarını ayıklayarak üçüncü bir alternatifi oluşturmak isteğidir. Bu bağlamda incelenmesi gereken, sosyal demokrasi ve yeni sağ ile benzeşen ve ayrılan noktalarıdır. Her şeyden önce, gerek sosyal demokrasi, gerek yeni sağ, Giddens’a göre iki kutuplu dünyanın ideolojileridir ve bu ideolojiler günümüz koşullarına uygun değildir.²²¹ Dünya büyük bir dönüşüm içerisindedir ve bu değişime uygun yeni bir ideolojik alternatif gereklidir. Giddens’a göre bu alternatif “Üçüncü Yol”dur.

Üçüncü Yol teorisyenlerince, sınıfi temel alan siyaset yapma biçimlerinin modası geçmiştir ve bireyin sadece haklarının değil sorumluluklarının da olduğunu vurgulayacak yeni bir siyaset anlayışına gereksinim vardır.²²² Değişen koşullara ayak

²¹⁷ Aydın Cıngı, Yurdakul Fincancı, 3. Yol Nereye?: Sosyal Demokraside Arayışlar, Kardelen Matbaası, İstanbul, 2000, s. 12.

²¹⁸ Cıngı-Fincancı, a.g.e., s. 50.

²¹⁹ Anthony Giddens, Üçüncü Yol ve Eleştirileri, Çev. Nihat Şad, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2001, s.1

²²⁰ Anthony Giddens, Üçüncü Yol, Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi, çev. Mehmet Özay, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2000, s. 9.

²²¹ A.g.e., s. 20-25.

²²² a.g.e., s. 49.

uydurmak için piyasa ekonomisi desteklenmelidir. Girişimcilik ve ahlak temel vurgu olurken, aslında eşitsizliğin karşısına çıkarılan düşünce, klasik solun ortaya koyduğu “eşitlik”ten ziyade sosyal adalettir. Bu kavram, devlet müdahalesinin meşruluk temelini oluşturur. Yeni karma ekonomi, eskisinin aksine, devlet mülkiyeti ile özel sektör arasındaki dengeye dayanmaz. Yeni karma ekonomi, düzenleme ve düzenleme dışı bırakma arasındaki ve toplumsal yaşama ilişkin ekonomik olan ve olmayan arasındaki dengeye dayanır.

Giddens’a göre devletin yapması gereken, doğrudan yardım yerine, dolaylı olarak “insan sermayesine” yatırım yapmaktır. Bu anlamda kullandığı kavram “sosyal yatırım devleti”²²³dir. Giddens’a göre demokrasinin krizi aslında demokrasinin yeterince demokratik olmamasından kaynaklanmaktadır²²⁴ ve bu nedenle demokrasiyi yok etmek değil tam tersine onu daha da güçlendirici yaklaşımlar sergilenmelidir. Bu amaçla hükümetler, yurttaşlarıyla doğrudan temasa geçmelidir. Sivil topluma ayrıca önem verilirken, hükümet ile sivil toplum arasında işbirliğini geliştirilmeli, yerel girişimler güçlendirilmeli, yerel kamusal alan korunmalı, topluluk temelli olarak suçların önlenmesi için mücadele edilmelidir. Demokrasi geleneği aileden başlamalıdır.²²⁵

Blair-Giddens ikilisinin Üçüncü Yol yaklaşımının birçok ülkedeki sol/sosyal demokrat entellektüeller tarafından eleştiriye tabi tutulduğunu belirtmeliyim. Bunlar arasında Jeff Faux, Elvin Ryan ve Philippe Corcuff sayılabilir. Ryan, Tony Blair’in Üçüncü Yol’la ilgili yazdığı kitabı küçümsemeyle karşılaşmıştır. Öncelikle Üçüncü Yol’un farklı ve hayata geçirilebilir bir siyasal konum olduğunu kabul eder ancak bunun yeni bir buluş olmadığını söyler.²²⁶ Ryan’a göre, bu yaklaşım bir yüzyıl önce Yeni Liberalizm olarak ortaya çıkmıştı. Üçüncü Yol, toplumsal ve ekonomik yaşam üzerinde aşırı bir devlet egemenliğinden uzak durmaya çalışır, ama piyasanın tümüyle kendi araçlarının sorumluluğuna bırakılamayacağını da kabul eder. Ancak bu politika, Ryan’a göre sorunlara yönelik etkili çözümler içermez: “Üçüncü Yol politikasının

²²³ a.g.e., s. 131-132.

²²⁴ a.g.e., s. 85.

²²⁵ a.g.e., s. 92-111.

²²⁶ Giddens, *Üçüncü Yol...*, s. 13-14. Üçüncü Yol’un özgün bir keşif olmadığı konusunda Gerassimos Moschonas da aynı fikirdedir. Gerassimos Moschonas’a göre, İngiltere’de Kinmock, Fransa’da Mitterand ve İspanya’da Gonzales’le başlayan sosyal demokrat yenilenme arayışı Giddens ve Blair ikilisi tarafından rasyonelleştirilerek dünyaya yeni bir politika gibi sunulmuştur. bkz. Gerassimos Moschonas, *In The Name of Social Democracy, The Great Transformation: 1945 to the Present*, Tr. by G. Elliott, London: Verso, 2002, s. 318 .

günümüzdeki versiyonu, ihtiyacımız olanın tam tersini yaparak dünya ekonomisinin çalkantılı yapısı karşısında piyasaya müdahaleyi azaltmaya çalışmaktadır; buna karşılık, suç ve eğitim alanlarında kabul edilemeyecek kadar otoriter bir görüşü benimsemiştir.”²²⁷

Jeff Faux ise, 1990’da yayınladığı “Lost On The Third Way” başlıklı makalesinde, Üçüncü Yol’un kuramsal açıdan biçimsiz bir cisim olduğunu savunmuş ve onu belirli bir yere giden otoyoldan çok siyasi bir park yeri gibi değerlendirmiştir. Ana eleştirisi Üçüncü Yol’un sistemli bir yaklaşım olmadığı, çok uluslu şirketler sektörünün dünya görüşünü ifade ettiğidir.²²⁸ Anlaşılacağı üzere Faux, Üçüncü Yol’u tutarlı bir siyasal akım olarak görmemekte onun sol ile sağ arasında solun sağa daha fazla yakınlaştırıldığı melez bir yaklaşım olduğunu düşünmektedir.

Üçüncü Yol’un Avrupa sosyal demokrasisinin sağa çekilmesi anlamına geldiğini düşünen bir başka siyaset bilimcisi Philippe Corcuff’tür. Corcuff, Giddens’in ortaya attığı küreselleşme, ekoloji, bireysellik ve demokrasi sorunlarını kabul eder, ancak Giddens’in önerilerinin ortaya atmış olduğu sorunları çözmek için tek alternatif olmadığını düşünür. Refah Devletinin günümüzde bürokratik, yabancılaştırıcı ve etkisiz kaldığı doğrudur. Ancak Giddens’in yaptığı gibi anti-kapitalist perspektifi terk etmek çözüm olmayacaktır. Üçüncü Yol’a Fransız solundan en ciddi eleştirilerden birini getiren Corcuff, sosyal demokrasinin krizine karşı başka yanıtlar da bulunabileceğini ifade eder. Bunun için anti-liberal ve anti-kapitalist bir perspektife dönmek gereklidir. Siyasal liberalizm geleneğinin getirilerini değerlendirmek ve ekonomik liberalizmin doğurduğu adaletsizlikleri yok etmeye çalışmak gerekir. Corcuff, kendi geliştirdiği “social démocratie libérale” (özgürlükçü sosyal demokrasi) hipotezi çerçevesinde bugünkü reel sosyal demokrasinin soluna doğru bir açılım önerir. Ancak bu açılım devletçi sol geleneğe karşıt olarak bireysellik sorununu dört elle kavrayacaktır. Piyasa mekanizmalarının bireyselliği ezmesine karşı çıkararak ticari çarka dahil olmayan insanların yaratıcı kapasitelerini güçlendirmek mümkündür. Alternatif Küreselleşme Hareketi, Corcuff’e göre sosyal demokrasinin gerek Üçüncü Yol’dan önce, gerekse de Üçüncü Yol dolayısıyla yaşadığı krizleri aşmak için bir seçenek olabilir. Kısaca Üçüncü Yol eleştirisinin temel çerçevesini özetlediğimiz Corcuff, konuya siyaset felsefesi

²²⁷ Giddens, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri...*, s. 12.

²²⁸ Jeff Faux, “Lost On The Third Way”, *Dissent*, vol. 46, no. 2, 1999, p.p. 67-76.’dan aktaran Giddens, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri...*, s. 7-9.

açısından bakmakta, sosyal demokrasinin köklü bir dönüşümün eşiğinde olduğunu haber vermektedir.²²⁹

Söz konusu köklü dönüşüm konusunda en kapsamlı çalışmalardan birini yapan Yunan siyaset bilimcisi Gerassimos Moschonas'a göre de, bugün sosyal demokrasi olarak bahsedebileceğimiz tek bir akım yoktur. Corcuff'ün felsefe ağırlıklı eleştirilerine karşılık Moschonas konuya ampirik siyaset bilimi ve sosyal demokrat teorinin gelişimi açısından yaklaşmaktadır. Moschonas'ın yapıtını kapsamlı bir şekilde ele almak gerektiğini düşünüyorum.

1.13. Gerassimos Moschonas ve Sosyal Demokrasi

Moschonas'a göre, sosyal demokrasi denince akla tek bir sosyal demokrasi gelmez, birbirinden ayrılan sosyal demokrasilerin olduğunu düşünmek gerekir.²³⁰ Sosyal demokrasi yaklaşımı, iki ana yaklaşımdan meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi "*gradualist*" ya da nisbi/göreceli yaklaşımdır. Gradualist yaklaşımda, daha doğrusu gradualist karakteri vurgulayan sosyal demokrasi akımında, sosyal demokrasinin kapitalist sosyo-ekonomik sistemdeki etkileyici yeri vurgulanır. Sosyal demokrat parti, merkez partisi haline gelmeksizin, sistemin merkezine kendisini yerleştirmeyi başarmış, yönetici grubun dışında kalan bir oluşumdur. Aşırı siyasi uçlar arasına girerek ılımlı bir bölge oluşturmuştur. Bir anlamda sosyal demokrasi reformizmle eş anlamlı hale gelmiştir.

Anthony Crosland'in sosyal demokrasi kavramsallaştırması [sosyal demokrasi= siyasal liberalizm+karma ekonomi+refah devleti+Keynezyen ekonomi politikası+ eşitlik vaadi] bu reformizm yaklaşımının klasik yorumu olarak görülebilir. Buradaki sosyal demokrasi, sosyal demokrat olsun ya da olmasın, kökeninde seçimle iktidara gelmek isteyen sosyalist akımın tüm partilerine işaret etmektedir. Sosyal demokrasi kesin olarak reformisttir. Anti-kapitalist temelden hareket edilmesine rağmen, uyguladığı yöntemler ve elde ettiği sonuçlar itibariyle, sosyal ve siyasal anlamda reforme edilmiş kapitalizmdir. Asıl sorun, sosyal demokrasinin reformist olup olmaması değil, ancak sosyal demokrat reformizm denilen şeyin var olup olmadığı, sosyal

²²⁹ Philippe Corcuff, " Alternatif Küreselleşme ve Özgürleşim: Özgürlükçü Sosyal Demokrasi Hipotezi", Çev. Lale Aslan- Pınar Güzelyörek, Konferans metni, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 30.04.2004

²³⁰ Moschonas, a.g.e., s. 15.

demokrat birikimin ne olduğudur. Burada şematik olarak ortaya koyulan kaba tanım, Moschonas'a göre, uygulamada fazla bir yarar sağlamayacak ölçüde geneldir. Bu genellik ve reformcu önlemlere yönelme, Avrupa sosyal demokrat/ sosyalist ailesi içindeki çeşitli partilerin tarihsel gelişme süreçlerinde yaşanan belirgin farkları gölgelemektedir.²³¹

Avrupa'daki reformizm deneyiminin evrenselliği, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreç göz önüne alındığında, sosyal demokrasi teriminin anlamını neredeyse belirsiz kılmıştır. Bu anlam genişlemesi karışıklık yaratmaktadır. Sosyal demokrasi adına seçilen yolların çokluğu da belirsizliklerin artmasında önemli rol oynamıştır. Karşıt bir yaklaşım olarak, sosyal demokrasinin belirli bir partizanlık ve işçi sınıfı hareketine indirgendiği "*sendikal sosyal demokrasi*" anlayışını görüyoruz. Michael Winock'a göre,

"tarihsel olarak sosyal demokrasi denildiğinde üç farklı türden kitlesel işçi sınıfı partileri kastedilmektedir.

- 1- *Sosyalizmin ve sendikacılığın bütünleşmesi veya iç içe geçmesi,*
- 2- *İşçi sınıfının, spor kulüpleri, kültürel gruplar, gençlik dernekleri, kooperatifler gibi kuruluşlar şeklinde örgütlenmiş, karmaşık bir yapısı olan alternatif toplum gruplarıyla bütünleşmesi,*
- 3- *sosyalist hareketin parlamenter demokrasiye de-facto (fiili) entegrasyonu."*²³²

Yukarıda bahsedilen üç madde üzerinde Avrupalı uzmanlar anlaşırken Moschonas bunlara iki madde daha ekler. Bunlar, finansman ve eylem açısından sosyal demokrat örgütlerin büyük gücü ve işçi sınıfının yegane temsilcisi olarak, örgütün egemen sınıflara uzun vadeli bir uzlaşma dayatabilme yeteneğidir.²³³

Sosyal demokrasiyi tanımlamakta kullanılan ikinci temel yaklaşım ise, Avrupa sosyalizminin gerçekliğini yansıtmakta belki de daha başarılıdır. Alain Bergounioux ve Bernard Manin'in belirtmiş oldukları gibi, ideolojik tutarlılık ve özel bir hareket tarzı sosyal demokrat partileri belirleyen özelliklerse, bunlar, temel olarak sosyal demokrasilerin yapısal özgünlüğünden kaynaklanmaktadır. Her sosyal demokrat partinin arzuladığı sosyal demokrat uzlaşma, her zaman her yerde reformist bir yaklaşımla sağlanamamıştır. Her ülkenin kendine özgü koşullarında bu uzlaşma eylem

²³¹ a.g.e., s. 5-16.

²³² a.g.e., s. 16.

²³³ a.g.e., s. 16.

alanında doğal bir süreç, teori alanında her zaman reformist bir ruh ve ideolojiyle sınırlı kalmayan bir kitle hareketi, güçlü bir işçi sendikası, çeşitli yan kuruluşlar ve seçmenlerin işbirliği ile ortaya çıkan bir mücadelenin ürünüdür.²³⁴

Bu parti biçimini Moschonas, seçmen kitlesi, işçi sendikası ve kitle partisi arasında bağlantıyla oluşturulmuş, omurga, iskelet ve sinir sistemi şeklindeki bir yapı olarak tanımlamakta ve bunlar arasındaki esnekliğin erken dönemde başarılı olduğunun altını çizmektedir. İşte bu bağlantı ideoloji ve programlardan çok daha fazla olarak, bir aşırıdan fazla bir süredir, sosyal demokrasinin dayanak noktalarını oluşturmuş ve sosyal demokrasi tarihte önemli bir aktör olarak yerini almıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere, sosyal demokrasi düşüncesinde asıl önemli olan kavram “birlik” düşüncesidir.

Karl Ove Moene ve Michael Wallerstein'a göre, *“sosyal demokrasi, makroekonomik istikrarsızlığı yok etmeye ve büyük ekonomik fedakarlıklar yapmaksızın, gelir eşitsizliği ve güvenlik eksikliğini azaltmaya çalışan, uyumlu politikalar ve kurumlar topluluğudur.”*²³⁵

Tarihsel sürece kısaca baktığımızda, I. Enternasyonal'de işçi sınıfı, ilk kez siyasal bir güç olarak ortaya çıkmış ve siyasal iktidarı ele geçirme talebinde bulunmuştur.²³⁶ Moschonas, I. Enternasyonal'in ardından kullanılan yöntemleri ve temel eğilimleri üç farklı yaklaşım olarak özetler. Bunlar ;

- 1- Marx'la bağlantılı ilk komünizm
- 2- Bakunin'den kaynaklanan kolektivizm
- 3- Küçük burjuvazinin ılımlı eğilimlerini ifade eden sosyalizmdir.²³⁷

II. Enternasyonal'de ise sosyal demokrasi düşüncesinin baskın bir hale geldiği görülür. Bir taraftan işçi sınıfının haklarının genişletilmesi talep edilirken, diğer taraftan da işçi sınıfının entelektüel olarak donatılması ve siyasal kaderini kendi ellerine alması gerektiğine inanılıyordu. Her tür dernek ve sendika çabalarıyla genel oyun kabul edildiği dönemde, doğrudan halk harekete geçirilmeye çalışılmakta, a) seçmen olsun olmasın halkı harekete geçirmek, b) seçmen olmak için halkı harekete geçirmek ve c) seçme hakkı kazandıktan sonra seçmen olarak halkı harekete geçirmek eğilimindeydiler. Anton Pelinka'nın yorumuyla, sosyalizm bu kuluçka dönemini

²³⁴ a.g.e., s. 17.

²³⁵ a.g.e., s. 17.

²³⁶ a.g.e., s. 18.

²³⁷ a.g.e., s. 18.

bitirdikten sonra, artık siyasal bir pratik, bir parti ve nihayet sosyal demokrasi haline gelmişti.²³⁸

Bu yüzyılda yaşanan dönüşüm şu şekilde tanımlanabilir: gelişmiş bir siyasal araç olarak oluşacak güçler üç amaç etrafında birleşmişti. Bunlar, kapitalist düzene muhalefet, siyasal demokrasinin genişlemesi talebi ve uluslararası dayanışmayı destekleme idi. Diğer bir amaç ise işçi sınıfının durumunun hemen iyileştirilmesiydi.

1914'ten sonra sosyal demokrasi, ortodoks, revizyonist ve devrimci (Leninist veya konsül-komünist) olarak üç kanada ayrılmıştı. İşçi sınıfının üç ayaklı örgütlenmesi sendika, parti ve her türden örgütlü gruplar şeklinde oluşmuştu. Bu yapının tipik örneği Alman Sosyal Demokrat Partisiydi -bu şekilde bu parti genellikle gerçek bir parti-toplum, alt-toplum ve karşıt-toplum olarak görülüyordu. İkinci olarak, kendi finansmanını sağlayan, profesyonel yönetim araçlarıyla geniş ve sağlam bir şekilde merkezileşmiş, bir *kitle partisi* ve bir *sınıf partisi* (grupun sosyal dayanışmasına dayanan) olmuştu. Terimin modern anlamda kullanılmasının iki nedeni ise bu yüzyılda

- eski işçi sınıfı partilerinin milliyetçilik tarafından kirletilmesi ve
- 1917 Ekim devrimidir.

Bu iki gelişme nedeniyledir ki, II. Enternasyonal I. Dünya Savaşı sırasında gücünün zirvesinde olmasına rağmen dağılmıştır. Sosyal demokratlar, savaş kredileri oylamalarında olumlu oy vererek büyük ulusal güçlerini kaybederek, birer kalıntıya dönmüşlerdir.²³⁹ Bu açık yenilgi, savaş karşısındaki hareketsizlik kalıcı bir iz bırakacaktı. 1914'ün kargaşası içinde savaş öncesi sosyal demokrasinin kariyeri son bulurken, bölünme ve daha önce görülmemiş ölçüde bir durgunluk ortaya çıktı. Bu, bir dönüm noktasıydı.

Ekim Devrimi, açığa çıkardığı radikal potansiyel temelinde bir dizi bölünmeye yol açtı ve komünist partiler kuruldu. Bu büyük bölünme 1919 civarında III. Enternasyonal'in kurulmasıyla başladı ve 1923'te, savaş öncesi revizyonist ve ortodoks eğilimleri bir araya getiren Sosyalist Enternasyonal'in kurulmasıyla kesinlik kazandı. Bu yeni bölünmenin getirisi ne olmuştur diye sorarsak, savaş öncesinde açıkça görülebilen "devrimci sol" ile "reformist sağ"ın kurumsallaşmalarıdır. Moschonas, Sosyalist ve Komünistleri modern çağın Habil ile Kabil'leri olarak görmektedir. Bu

²³⁸ a.g.e., s. 19.

²³⁹ a.g.e., s. 20.

süreçte sosyal demokrasi giderek reformizmle özdeşlendi, komünizmle rekabete başladı ve onun sağına yerleşti. Ekim Devrimi arifesinde sosyal demokrat etiketi de Lenin tarafından terk edildi; çünkü, kapitalist sosyo-ekonomik sistemle uzlaşmayı temsil ediyordu. Aynı dönemde parlamento dışı faaliyetlerde ayaklanma ve grevler birbirini izlemiştir. Sovyet rejimi demokrasiden uzaklaşmasına rağmen, sosyal demokratlar demokrasiye sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Parlamenter prosedürlere bağlılık, sosyal demokrasinin siyasal kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Toplumsal müttefik arayışı, sosyal demokrat partilerin sınıf karakterini yeniden tanımlamaya ve onların giderek artan ölçüde yeni toplumsal ortamlara girmelerine yol açtı.²⁴⁰

Stefano Bartolini'ye göre, seçim sosyalizmi (electoral socialism) başından beri politik-ideolojik motivasyonları dolayısıyla sosyalizmle az yada çok bağlantılanan, ancak örgüt yapıları işçiler kadar güçlü olmayan geniş müttefik gruplarla çevrelenmiştir. Seçimin ve parlamenter mantığın gücü artmış ve bu orta sınıflara açılmanın stratejik karakteri olmuştur.²⁴¹

Kapitalist düzenle fiili entegrasyon ilk aşama olarak görülmüştür. Marksizm sosyal demokrat program ve söylemde yaşamını sürdürse de, eylem pratiğinde yer almamıştır. Moschonas'a göre, iki Dünya Savaşı arası dönemde, sosyal demokratlar, anti-kapitalist programa sahip bir parti olarak kafası başka vücudu başka tarafa giden bir insan halini almışlardır.²⁴²

II. Dünya Savaşı sonrasında, sol partiler programatik ve doktriner radikallikten kurtulma sürecine girerken, kendilerini "tüm halkın partisi" olarak tanımlamışlardır. Anti-kapitalist düşünce varlığını nostaljik bir unsur olarak sürdürmüştür. Soğuk Savaş'la birlikte sosyal demokrasinin anti-kapitalist hedefi tamamiyle bulanıklaşırken, artık tam olarak reformizmle aynı anlama gelmeye başlamıştır. "Küçük adımlar" mantığı ve yumuşak değişim, geçmişin kahramanlık rüyasının yerini almıştır. Yeni doktrin ve uygulamalarda kabul edilen değişikliklere bakarsak, bunlar,

- a) *güç kazanma aracı olarak şiddet kullanma düşüncesinden kesin olarak vazgeçilmesi,*
- b) *sosyalizmin parlamenter demokrasi düşüncesinden ayrılmazlığının toplumsal ideal olarak kabulü,*

²⁴⁰ a.g.e., s. 20-21.

²⁴¹ a.g.e., s. 21.

²⁴² a.g.e., s. 21.

- c) sosyalizmin temel ilkelerinden olan üretim araçlarının kamusal mülkiyet düşüncesinin terk edilmesi,
- d) karma ekonominin kabul edilmesi ve
- e) komünizme muhalefet, 'Sovyet yayılcılığına' karşı Atlantik İttifakının kayıtsız şartsız desteklenmesi" olarak ortaya çıkar.²⁴³

Bu durum, kesin olarak Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin 1959'da gerçekleştirdiği Bad Godesberg Kongresi'nde kabul edilen programla simgesel ifadesini bulmuş oldu. Bu program devletin görevinin genişletilmesini içerdiğinden Keynesçiliğin etkisi altındaydı. Keynesçilik, İsveç ve Norveç dışındaki sosyal demokratların 1920 ve 1930'larda uygulamaya rağbet etmedikleri bir dizi önlemi içeriyordu. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bu önlemler, işçi sınıfının sektörel çıkarları (gelirin adil bölüşümü, tam istihdam, sendikacılığın rolünün güçlendirilmesi) ile ulusal çıkarlar (sürdürülebilir büyüme) arasında seçim sandığı düzeyinde bir örtüşmeyi mümkün kılıyordu. Bugünkü sosyal demokrasi güncel ve genel anlamıyla bu dönemde doğdu. Savaş sonrası sosyal demokrat sentezi oluşturan pragmatizm daha sonraki 1960-73 dönemi için bir kriter ve normal politikanın prototipini oluşturdu. Bu dönem sosyal demokrat uzlaşma dönemi idi. Farklı şekillerde algılansa ve isimlendirilse de 1960'ların sosyal demokrat partileri kısmen 1914 öncesinden kaynaklanan, kısmen de yeni olan bir dizi ortak özelliğe sahiptiler:

"Eylem ve finansman anlamında, çok güçlü bir aygıt tarafından çevrelenmiş, bir kitle organizasyonu ile donatılmışlardı.

- 1- *İşçi sınıfı sendikacılığının tarihten gelen gücüyle kurumsallaşmış ya da kurumsallaşmamış bir bağı sürdürüyorlardı.*
- 2- *Seçmen temeli bakımından sınıflar arası ideolojik görüntülerine rağmen, işçi sınıfı partisi olarak kalmayı sürdürüyorlardı. Esasında tam olarak sınıf partisi olmasalar da çok güçlü işçi sınıfı desteğine sahiptiler ve orta sınıflardan da (memurlar, yeni maaşlı kesim) önemli ölçüde destek alıyorlardı.*
- 3- *Siyaset ve seçim yelpazesinin sol tarafındaki güçlü egemenlikleri – solda başka ciddi rakibin yokluğu, sosyal demokrat partileri, efsanevi ılımluluklarına rağmen popüler sol kanat partileri yaptı. 'Çoğunluğun*

²⁴³ a.g.e., s. 21.

rahatlığı' göz önüne alındığından diğer reformist partiler gibi "ortalama seçmen kesimleri" tepki ve düşmanlığa teşvik etmediler.

4- *Bunlara ek olarak bu partiler hükümete gelmeyi amaçlayan çoğunluk konformizmine yakın meşru partilerdi. Ortalama seçmen bakımından Avrupa komünistleri gibi diğer reformist partilerin yaptığı tarzda düşmanlığı ve muhalefeti özendirmedikleri için meşruiyetleri kabul görüyordu.*

5- *Bu kimlik çizgilerinin sonucu sosyal demokrat uzlaşmaydı. Bu uzlaşmanın en belirgin ifadesi İsveç ve Avusturya'da olmuştur. Bu ülkelerde toplumsal çelişkiler düzenlenerek kurumsallaştırılmış. devletin, işverenlerin ve sendikaların iki ya da üç taraflı katılımlarıyla çözüm yoluna sokulmuştur.*²⁴⁴

Ancak dünyada bugün bile üzerinde kesin olarak anlaşılmış ortak bir sosyal demokrat parti modeli yoktur. Bunun başlıca nedenleri, sosyalizmin kendisinden kaynaklanan özellikler (işçi sendikasının yokluğu ya da güçsüzlüğü, orta sınıfın hakimiyeti vb.) ve hükümet uygulamalarından kaynaklanan özellikler (üçlü anlaşma yollarının uygulanma kabiliyeti) bağlamında anlaşılabilir diye düşünüyoruz.

Devrimci olmayan evrim düşüncesinin en önemli katkısı, "işçi sınıfının" modernliğin önde gelen siyasal/toplumsal aktörü olarak ortaya çıkmasıdır.²⁴⁵ İşçi sınıfının ilk dönemlerinde, sınıfın çoğunluğu sosyalist değerlere sahip değildi. Bu dönemdeki sosyalist partiler, esasen propaganda partileriydiler. Göran Therborn'a göre halk hareketi geleneği, siyasete reformcu bir içerik getirerek eğitime ve kollektif örgüt biçimlerine yönelişi sağladı. Sosyal demokrat hareket, işçi sınıfı kimliğinin oluşmasına yadsınamayacak katkılarda bulundu, ve kimliğini oluşturduğu bu topluluğunun meşru sözcülüğünü üstlendi. O güne kadar "eğitimsiz, asi, ve değersiz" bir kitle olarak görülen alt sınıf, tarihsel bir özne olmak üzere cesaretlendirilmiştir.²⁴⁶

Toplumsal aktör/özne yaklaşımı çerçevesinde yeni bir imgelem ve yaşam biçimi oluşturuldu. Ülkelere göre farklı özellikler göstermelerine rağmen değişik kültürel kodlarla, popüler bellekte ve halkın bilinçaltında yer etmiş kimi değerler sosyalist ideolojinin önemli vaatleriyle birleştirilerek bir sentez yaratıldı. İki dünya savaşı arası

²⁴⁴ a.g.e., s. 22.

²⁴⁵ a.g.e., s. 28.

²⁴⁶ Göran Therborn, "A Unique Chapter in The History of Democracy: The Social Democrats in Sweden", in Klaus Misgeld et.al., eds., **Creating Social Democracy: A Century of the Social Democratic Party in Sweden**, Pittsburg: Pennsylvania State University Press, 1992, p. 13'den alıntılan Moschonas, a.g.e., s. 28.

dönemde (özellikle güçlü bir Komünist Partiye sahip olmayan ülkelerde) sosyal demokrasiyi oluşturan “takım yıldız” (parti-sendika-örgüt ağı), taşradaki işçi sınıfı/halk çevresinde, ideolojik, örgütsel ve seçimsel bir ağ oluşturmuştu. İşçileri örgütleyen sendikaların kurulması, yönetici kesimin kurumlarına olan güvensizlik, “egemen güç olan halkın” bir sınıf olarak işçi sınıfı tarafından temsil edildiği düşüncesine katkıda bulunmuştur. Böylece sosyal demokrasi, dezavantajlı olan halk kesimi ve işçi sınıfı arasında cazip hale gelmiş, toplumda stratejik ve merkezi bir kutba dönüşmüştür²⁴⁷.

Esasen sosyal demokrasinin kristalize olmuş dört özelliği şu şekilde sıralanabilir;

- *işçi sınıfı partileri şeklindeki sosyal demokrat yapı (sendikalarla yakın ilişki içinde)*
- *hem daha sonra, hem de ilk özellikle eşzamanlı olan, işçi sınıfı hareketinin demokrasiyle karşılaşması (farklı ülkelerde farklı süreçler olarak yaşandı)*
- *işçi sınıfı partilerinin kapitalist sistemle bütünleşme eğilimleri*
- *kendini önceden işçi sınıfı partisi olarak görmüş olan sosyal demokrat partilerin artık tek bir sosyal sınıfın boyutlarının dışına çıkarak, ufuklarını daha büyük bir işçi sınıfı/halk topluluğuna doğru genişletmeleri.*²⁴⁸

Max Weber, güçlü bürokratik tipteki parti örgütlerini, modernliğin “paradigmatik kurumsal ifadeleri” olarak görür. Robert Michels’e göre ise, bürokratik gücün gerçek yüzü, oligarşiktir. Etkili işleyen bir yapı olarak bürokrasi, eşitlik adına yola çıksa da, eşitsizlikçi bir biçime sahiptir. Parti bürokrasisi böylece merkezi öneme ve görelî özerk bir kurumsal role kavuşur. Moschonas’ın deyişiyle “hizmetçiyken metres olur”²⁴⁹.

Bürokrasinin demokrasiyle çelişkili bir ilişkiye sahip olduğunu görüyoruz. Liberal veya tutucu, kimi zaman da sosyal demokrat bazı partilerin bürokratize olmamış yapıları, Güney Avrupa partilerinde görüldüğü gibi, yöneticileri büyük sermaye sahibi “baron”lardan oluştuğu için esasında geniş bir kölelik şeklindedir. Öte yandan aynı partiler üyeliği tabana yaydıkları ve parti içinde çabuk yükselmek olanağı sundukları için de demokratik bir üsluba da sahip olabilirler.²⁵⁰

²⁴⁷ Moschonas, a.g.e., s. 28.

²⁴⁸ a.g.e., s. 30.

²⁴⁹ a.g.e., s. 30.

²⁵⁰ a.g.e., s. 30.

Böylece bürokrasi, ya ayrıcalıklı bürokratik yöneticilerin yönettiği veya seçilmiş siyasal liderlerin yönettiği bir aygıt olur. Sosyal demokrat hareketin gerçek omurgasını oluşturan bürokrasinin iki temel işlevi vardır. İlki, partinin yönetici kadrolarını oluşturarak, parti aygıtının sürekli ve etkin şekilde çalışmasını sağlamaktır. İkinci işlev, parti liderliğiyle kitleler arasında yakın ilişki kurarak partinin işçi sınıfı ve müttefikleri tarafından oluşturulan toplumsal tabanı tarafından beslenmesine yönelik militan kitesinin eğitimi ve geliştirilmesidir. Bu bağlamda bürokrasinin, özellikle de temsili bürokrasinin esas rolü siyasaldır: *“partiyi özerkliği içinde toplumsal yerine yerleştirmek ve çevresini denetleme yeteneğini geliştirmek.”*²⁵¹

Sosyal demokrasinin en önemli özelliklerinden birini parti ve sendika arasındaki güçlü bağlar olarak ifade etmiştik. Fakat bugün itibariyle parti sendika ilişkisinin sosyal demokrat partilerin belirleyici niteliği olduğunu söylemek mümkün değildir. Sosyal demokrasi 1945’ten itibaren ciddi ve köklü bir dönüşüm yaşamıştır. Daha önce tarihsel olarak özetlediğimiz bu büyük dönüşümü şimdi de teorik düzeyde ele almaya çalışacağım.

Tarihsel dökümünü daha önce yaptığımız yeni süreçte sosyal demokrasi radikalizmden ılımlılığa doğru evrilmiştir. Muhalefetteki söylemiyle iktidardaki icraatı arasında bir denge tutturmaya çalışarak sorumlu siyaset anlayışını geliştirmiştir. Moschonas, bu denge yaklaşımını sosyal demokrasinin yeni kimliğinin belirleyici niteliklerinden biri olarak görür. Yazarın saptadığı diğer nitelikler ise, hareketin seçmen kitesini işçi sınıfı ve orta sınıf dışındaki katmanlara ulaşacak şekilde genişletmesi ve tüm bunlara rağmen, tüm bu çoğulluk içinde homojenliğini korumasıdır.²⁵² Bu üç niteliğin öne çıkması sosyal demokrasinin yeni kimliğinin geçici değil kalıcı olduğunu göstermektedir.

Değişim, ideolojik ve programatik düzeyde, sosyal demokrasinin, reformcu deneyimine ve bilgi birikimine yaslanarak Batı Avrupa kapitalizminin ve işçi sınıfının geçirdiği evrime yanıt vermesi şeklinde algılanabilir. Bu genel ifadenin dışında, çağdaş sosyal demokrasiyi belli bir örgütsel ve kültürel geleneğin içinden değerlendirdiğimizde, onun toplumsal sorunlara artık pragmatik çözümler önerdiğini ve bu düzeyde sıradanlaştığını ifade etmek gerekir. Moschonas bu süreci “sosyal

²⁵¹ a.g.e., s. 31.

²⁵² a.g.e., s. 232-233.

demokrasinin savunmaya geçmesi” olarak adlandırır.²⁵³ Gerçekten de, yeni sosyal demokrasi, özellikle Tony Blair’in temsil ettiği “Üçüncü Yol” yaklaşımı çerçevesinde, ileri kapitalizmin ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerini içselleştirmesi bakımından savaş sonrası dönemin sosyal demokrat modelinden kopuşu temsil etmektedir. 1980’lerde sosyal demokrat monetarizm olarak gündeme gelen bu akım 1990’larda da sürmüştür. Ancak, Moschonas’ın Gérard Grunberg’den aktardığı gibi, “üçüncü yol”un dünya sosyal demokrasisine egemen olduğunu söylemek yanıltıcı olacaktır. Bugün için dünya sosyal demokrat haritasına göz attığımızda ideoloji ve program düzeyinde bir çeşitlilik ve çoğulluk dikkati çekmektedir. Grunberg, özellikle Fransız, Alman ve İngiliz partilerinin bir çok bakımdan birbirlerinden farklı yollar izlediklerini, bu bakımdan “ulusal” niteliklerini sürdürdüklerini belirtmektedir.²⁵⁴

²⁵³ a.g.e., s. 317.

²⁵⁴ Gérard Grunberg, *Vers un Socialisme Européen?*, Hachette, Paris, 1997, s. 123’ten aktaran Moschonas, a.g.e., s. 318.

2. TÜRKİYE'DEKİ SÜREÇ

2.1. Sınıflar ve Tarih

Tezimin bu bölümünde Türkiye'de sosyal demokrasi sürecini incelemeye çalışacağım. Çalışmama Osmanlı döneminden itibaren yaşanan tarihsel süreç ve gelişmeleri inceleyerek başlayacağım.

İlk önce Türkiye'de sosyal demokrasi düşüncesinin oluşmasında hangi faktörler rol oynamıştır sorusuna cevap aramamız gerekiyor. Bu konuda, Osmanlı'da Tanzimat'la başlayan ve I. ve II. Meşrutiyet'le devam eden yenilik hareketleri, XIX. ve XX. yüzyıllarda Avrupa'yla ilişkilerin artması, Genç Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat ve Terakki Cemiyeti hareketlerinin mirası ile Batı'daki radikal felsefenin oynadığı rolü sayabiliriz.²⁵⁵

Sosyal demokrasinin ilk ortaya çıktığı dönemde sosyalizmden ayrılmadığını temel alarak, öncelikle Osmanlı'daki sosyalist hareketi incelemeye başlayacağım. Ancak burada Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sınıf kavramının Avrupa'daki sınıf kavramından farklı özellikler gösterdiğini belirtmek gerekiyor. Şöyle ki; XIX. yüzyılda Avrupa'da işçiler sınıf bilinciyle hareket ederlerken, Osmanlı İmparatorluğu'nda henüz böyle bir bilincin oluştuğunu söylemek doğru olmaz. Osmanlı'da toplum din farklılığı temelinde müslüman ve gayrimüslim olarak ayrılıyordu. Şerif Mardin "Sivil Toplum, Siyasal Kültür ve Sosyal Yapı: Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri" makalesinde dinsel farklılığın dışında Osmanlı'da sınıf kavramından ilk kez Koçu Bey'in bahsettiğini söyler. Koçu Bey'in ayrımını yaptığı sınıflar şöyledir: sıradan vatandaş (reaya), ulema ve askeri sınıf.²⁵⁶

Aslında Osmanlı'da sınıf kavramının belirginleşmesi Batılılaşma süreci içinde olmuştur. Batı düşünce ve tekniklerinin, Osmanlı toplumuna uyarlanması düşüncesi de Tanzimat öncesinde başlamıştır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun dış dünyaya karşı tutumunun değişmesi ve bazı yenilikler yapılması gerekliliği, Niyazi Berkes'e göre, yapılan iki barış anlaşması (1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça Anlaşmaları) sonucunda anlaşılmıştır. Böyle olunca, XVIII. yüzyılın başından itibaren yeni bir döneme

²⁵⁵ Mehmet Kabasakal, "Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Gelişimi ve CHP", Sosyal Demokrat Yaklaşımlar, Der. Aydın Cıngı, İstanbul: SODEV TÜSES Kardelen Ofset, 2003, s. 20.

²⁵⁶ Şerif Mardin, "Sivil Toplum, Siyasal Kültür ve Sosyal Yapı: Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri", Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, s. 78.

girildiğini kabul ederek, çağdaşlaşma sürecini de bu tarihten başlatmak mümkün görünmektedir.²⁵⁷

Bu süreçte Tanzimat dönemiyle birlikte batılılaşma çabaları, ilk olarak kendini askeri alanda göstermiştir. II. Mahmut ve III. Selim'in yaptığı değişikliklerle orduya modern bir görünüm kazandırmaya çalışılmıştır. Bu arada sanayiinin de güçlendirilmesi amacıyla girişimlerde bulunulmuştur. Batı'da gelişen kapitalizm karşısında, sanayi kuruluşlarının kurulmasına yönelik faaliyetlere hız verilmiştir. Tanzimat'la birlikte Osmanlı sanayiinde gelişmeler yaşanınca işçi sınıfı da görünür hale gelmeye başlamıştı. İşçi sınıfı olarak nitelendirebileceğimiz kesim zamanla kendi hakları için çeşitli girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Esnafın dışında ortaya çıkan bu sınıf çeşitli iş bırakma eylemlerine de yönelmiştir. Bu girişimler Türkiye'de modern anlamdaki ilk sınıf mücadelesine örnek gösterilebilir. Şöyle ki, işçiler geçici birliklerle, grev komiteleri ve derneklerle bir araya gelmeye başlamış ve bu arada grevler de yapmışlardır. İlk grev 1863 yılında Ereğli'de gerçekleşmiş, 1872 yılında Osmanlı Hükümeti tarafından çalıştırılan İngiliz işçileri tarafından yapılan eylem ise gazetelere yansımıştır.²⁵⁸

Tanzimat döneminde yaşanan gelişmeler ve yenilikler sadece askeri alanla sınırlı kalmamıştır. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay'ın belirttikleri gibi Tanzimat'la birlikte, "cemaatten ayrı olarak birey doğmuştur." Birey, bu görüntüsüyle dünyevi bir değerdir ve politik sürecin önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Bireyin politik sistemden hizmet beklemesi ve onun içinde faaliyet göstererek yönetenleri etkilemesi meşru birer beklenti ve faaliyettir.²⁵⁹ Birey, Batılılaşma düşüncesinin ana eksenini oluşturması bakımından Cumhuriyet döneminde de önemini sürdürmüştür.²⁶⁰

Tanzimat'la başlayan reform süreci I. Meşrutiyet'le devam etmiştir. Tebaadan yurttaşa geçişin yaşandığı aşama I. Meşrutiyet'le başlatılmaktadır. Osmanlı devletinde halk, padişahın kulu ve tebaası olarak görülürken, padişah bu tebaanın hamisidir. Tebaa

²⁵⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 1978, s. 36.

²⁵⁸ "Tanzimat ve Batılılaşma", *STMA*, C. VI, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., s. 1796-1797.

²⁵⁹ Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, "Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişim", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Der. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s. 16.

²⁶⁰ Mete Tunçay, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Siyasal Düşünce Akımları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 1924. Bununla birlikte Cemil Oktay Osmanlı'da dışa dönük, atılımcı ve dünyasıyla hesaplaşan bireyin oluşamadığını ve Cumhuriyet döneminde de özerk bireyin yadsındığını ifade eder. Bkz. Cemil Oktay, "Yargı Açısından Kuvvetler Ayrılığı ve Siyasal Kültür", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Der. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s. 350-351.

arasında eşitsizliklerin varlığı da yadırganmamaktaydı. Bu eşitsizlikler devlet hizmetine alınma, vergi ve kişisel statü konularında kendini gösteriyor, gayrimüslim tebaa bir tür ikinci sınıf uyruk sayılıyordu. Batılı vatandaşlık kavramı eşitlik ilkesine dayanırken, Osmanlı'da tebaa kavramının 1876 Kanun-i Esasi'nde de aynen korunması dikkat çekiyordu.²⁶¹

Bunun yanında XIX. yüzyıldaki Osmanlı sınıf yapısını Çağlar Keyder şöyle özetler:

*“İmparatorluğun gayrimüslim nüfusunun bir bölümü, köylü üreticiler ile yabancı sermaye arasındaki bağlantıyı kuran bir komprador sınıfına dönüşmüştü. Âyânın yenilgisiyle toprak sahibi bir oligarşinin doğması önlenmişti;bürokrasi ise merkezi otoritenin yeniden tesis edilmesi öncesindeki döneme göre daha etkindi. Bu yüzden, 19. yüzyıldaki sınıf yapısının, bağımsız köylü üreticiler ile bürokrat sınıftan oluşan klasik bir tarımsal imparatorluğun dünya ekonomisiyle bütünleşmesi sonucu ortaya çıktığı söylenebilir.”*²⁶²

XIX. yüzyılda, yeni gelişen gayrimüslim burjuvazi karşısında rakip işçi sınıfı oluşmadığından, yeni bir ulus devletin ortaya çıkarılması ve modernleştirilmesi girişimlerini yapan bürokrasi olmuştur. Güçlü bir askeri ve sivil bürokrasinin varlığı, özerk ve toplumsal tabana yayılmış toprak sahibi bir sınıfın ortaya çıkmasını engellemiştir. Küçük üreticilere kısa dönemde yüksek kazanç elde etme imkanını sağlayan bir iktisadi konjonktürde, tarımdaki mülkiyetin yaygınlığı bürokrasiye karşı popülist bir tepkinin doğmasına zemin hazırlamıştır.²⁶³

Keyder'in bu analizleri bize toplumsal muhalefetin kökenleri ve niteliği hakkında bazı ip uçları sunmaktadır. Osmanlı'nın özgün sosyo-ekonomik yapısı eğer siyasal süreci belirlemişse sosyal demokrat veya sosyalist hareketlerin doğasını da etkilemiştir diye düşünüyorum. Bilindiği gibi hak ve özgürlükleri garanti altına alan belgeler anayasalardır. Batı Avrupa'daki anayasalar toplumsal mutabakat sonucu oluşmuşlardır. Oysa, bizdeki ilk anayasa olan 1876 Anayasası, Taha Parla'nın deyimiyle bir “sultani ihsan”dır. Yani hazırlanışı bakımından toplumsal ve siyasal kaynaklara dayanmaz, yürütmenin yani padişahın nihai üstünlüğüne dayanır. Bu bağlamda toplumsal sınıfların örgütlü olarak siyasal alanda bir ağırlık gösteremediği bir

²⁶¹ Rona Aybay, “‘Teba-i Osmani’den ‘T.C. Yurttaşına’ Geçişin Neresindeyiz?’, 75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, Aralık 1998, s. 37-38.

²⁶² Çağlar Keyder, Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, Çev. Sabri Tekay, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989, s. 24-25

²⁶³ A.g.e., s. 9-10 .

çerçevelede kararların çoğu ya bizzat saray tarafından ya da bir bürokrat-aydın kümesinin zorlamasıyla yine saray tarafından alınırdu.²⁶⁴ Cemil Oktay da Osmanlı'daki monist iktidar yapısına dikkat çekerken sivil toplumun silikliği dolayısıyla hukukun hiçbir zaman toplumsal bir ürün haline gelemediğini belirtir.²⁶⁵

Osmanlı'da hak ve özgürlük mücadeleleri, hem Keyder'in hem de Parla'nın bahsettikleri gibi, bir sınıfsal mücadele olmamış çoğu zaman asker-sivil bürokrasi ile popülizmin etkisi altında kolaylıkla kalabilen halk kesimleri arasında cereyan etmiştir. Dolayısıyla "Jön Türklerin en derin özlemlerinin 'hürriyet' olmuş olduğu doğru değildir"²⁶⁶ diyen Şerif Mardin esasında özgürlük mücadelesi olarak gösterilen bir sürecin asker-sivil bürokrasi içindeki bir fraksiyonun diğeriyle mücadelesi olduğuna işaret eder.

Özellikle II. Meşrutiyet dönemi özgürlükler tartışması bakımından önemlidir. 1908'le birlikte yeni bir süreç başlamıştır. Aykut Kansu II. Meşrutiyet dönemini şöyle tanımlar:

"1908 Devrimi ile başlayıp on yıl süren bu dönem, Türkiye'nin son bir yüzyıllık siyasal, sosyal ve ekonomik tarihine bakıldığında, birbirine benzeyen iki uzun dönem arasına sıkışıp kalmış gözükür. 1908 Devrimi öncesi II. Abdülhamit'in büyük ölçüde kişisel iktidarına dayanan otuz küsur yıllık 'İstibdat Devri' ile yirmi beş küsur yıllık 'Atatürk Devri' arasındaki bu dönem, ne kendinden önceki, ne de kendinden sonraki döneme benzediği için, yaygın olarak kullana geldiğimiz tek boyutlu bir gelişme modeli çerçevesinde yorumlamakta güçlük çektiğimiz ve sonuç olarak 1918 sonrası değişimlere pek de uygun düşmediğinden, unutmayı tercih ettiğimiz bir dönem olageliyor."²⁶⁷

2.2. Türk Sosyalizmi

II. Meşrutiyet'in sağladığı görece özgürlük ortamında birçok dernek ve siyasi parti kurulmuş ve faaliyette bulunma imkanına kavuşmuştur. Bu dönemde ilk kez sosyal demokrat ve sosyalist adını taşıyan partiler de kurulmuştur. Osmanlı'da sosyalist

²⁶⁴ Taha Parla, *Demokrasi, Anayasalar, Partiler ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, İstanbul: Onur Yayınları, 1986, s. 70.

²⁶⁵ Oktay, a.g.m., s. 350.

²⁶⁶ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 219.

²⁶⁷ Aykut Kansu, "XX. Yüzyıl Başı Türk Düşünce Hayatında Liberalizm", *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, C. I, 5. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 277.

düşüncenin ortaya çıkmasında anılacak iki isim “İştirakçi Hilmi” ya da “Sosyalist Hilmi” adlarıyla da tanınan Hüseyin Hilmi ve Mustafa Suphi’dir.

Hüseyin Hilmi ve çevresindekiler II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında, 1910 yılında İştirak adlı dergiyi çıkarmaya başlamışlardır. Ancak dergi kısa sürede kapatılmış, kapatılan dergi farklı adlarla çıkartılmaya devam edilerek bir süre daha varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde Hüseyin Hilmi ve çevresindekilerin, sosyalizm anlamında çok bilgili oldukları söylenemezdi.²⁶⁸ Oya Baydar, bu dönemdeki Hüseyin Hilmi çevresini şöyle tanımlar:

*“Hüseyin Hilmi çevresinin yayın faaliyetlerinin birbiriyle kesişen iki ayrı çizgisi vardır. Yayınlar bir yandan, ilk sayılarda oldukça ilkel, çoğu zaman Marksizm’le hiçbir ilişkisi olmayan, genel ve yüzeyden ama giderek daha bir netleşen, bazı yazılarda bilimsel sosyalizme yaklaşan bir sosyalizm ve eşitlikçilik propagandasını sürdürürken; öte yandan ve ağırlıklı olarak, İttihat ve Terakki’nin baskılarına, keyfiliğine karşı kararlı ve etkili bir özgürlük mücadelesi vermişlerdir”.*²⁶⁹

Hüseyin Hilmi siyasi faaliyetlerine de hız vermiş, 1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fırkası’nı kurmuştur. Fırka 1913’e kadar faaliyet göstermiştir. Mahmut Şevket Paşa’ya düzenlenen suikast girişimi ardından sürgüne gönderilen Hilmi, mütareke sonrasında İstanbul’a geri dönmüş ve Şubat 1919’da Türkiye Sosyalist Fırkası’nı (TSF) kurmuştur. Bu arada İttihat ve Terakki’nin yönetimden uzak olması ve Hilmi’nin Hürriyet ve İtilaf’çılarla ilişkilerinin ilerletmesi firkanın kuruluşunu kolaylaştırmıştır. Sosyalizm hakkındaki düşünceleri 1910’lu yıllara göre netleşen Hilmi, 1920 sonrasında çalışmalarını artırmış ve 1921 yılı 1 Mayıs kutlamalarında, fırka üyeleriyle birlikte yerini almıştır. Ancak 1921’den sonra TSF’nin örgütlediği grevlerdeki başarısızlık sebebiyle firkadan ayrılmalar yaşanmış, bu arada işçilere yönelik bir çok fırka kurulmaya başlanmıştır. 1922 sonrası maddi sıkıntılar da yaşayan Hilmi 1923’te vurularak öldürülmüştür.²⁷⁰

Türkiye sol ve sosyalist tarihi açısından önemli olan diğer bir kişi ise Mustafa Suphi’dir. Mustafa Suphi denince ilk akla gelen Türkiye Komünist Partisi’nin (TKP) kurucusu olduğudur. Mustafa Suphi’nin ilk dönemleri incelendiğinde sosyalizmden çok

²⁶⁸ Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar: 1908-1925*, 3. bs., İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1978, s. 43-46.

²⁶⁹ Oya Baydar, “‘İştirakçi’ Hilmi”, *STMA*, C: VI, s. 1822

²⁷⁰ a.g.m., s. 1823.

halkçılıkla iç içe geçmiş bir Türkçülüğün ağır bastığı görülür. Kemal Ümitli STMA'nde,

“... hem örgütsel, hem de düşünsel planda sosyalizmin uzağında olan Mustafa Suphi'nin İttihat ve Terakki yönetimine olan muhalefeti sınıfsal bir öfkeden kaynaklanmıyordu. Bununla birlikte, daha sonra 'yenilik' adına halkı ezen burjuva karakterli bir despotizme düşmanlık olarak netleşen tavır, çıkış noktasında da içinden geldiği ihtilalci geleneğe ve ilerici fikirlere karşı çıkıştan değil, bir tür halkçılıkla iç içe evrilen Türkçülüğün besleniyordu”²⁷¹ demektedir.

Mustafa Suphi de aynı Hüseyin Hilmi gibi Mustafa Şevket Paşa'ya suikast girişimi sonrasında Sinop'a sürülenler arasındadır. Sinop'tan Rusya'ya geçmiş, 1914-1917 yılları arasında savaş esiri olduğu dönemde Bolşevizmle tanışmıştır. Ancak Mustafa Suphi'nin bu dönemdeki faaliyetleri hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. 1917 Ekim Devrimi sonrasında sosyalizm düşüncesinin yayılması için çeşitli yayın faaliyetlerinde bulunmuş, Yeni Dünya dergisini çıkarmıştır. Bunun yanında özellikle Rusya'daki Müslüman halkları arasında parti örgütlenmesini geliştirmek ve Sovyet yönetimini yerleştirmek için faaliyetlerde bulunmuştur. Nitekim Kasım 1918'de Moskova'da yapılan Müslüman Komünistler Kongresi'ne katılarak, Tüm Rusya Müslüman İşçileri Merkez Komitesi'ne seçilmiştir. Mart 1919'da III. Enternasyonalin I. Kongresi'ne Türkiye delegesi olarak katılmıştır. 1919'da Anadolu ile bağlarını geliştirmeye başlayan Mustafa Suphi, çeşitli yerlerde parti örgütlenmesi için çalışmalarda bulunmuştur. 1920 yılında hareketin merkezini Bakü'ye taşımış, Türkiye'de Karadeniz kıyı kentlerinde çalışmalarına başlamıştır. Aynı dönemde Anadolu'da Kurtuluş Savaşı devam etmekteydi. Mustafa Suphi 1920 yılında Mustafa Kemal'e anti-emperyalist mücadelede destek vereceklerini belirten bir mektup yazmıştır. Bu arada 10 Eylül 1920'de, Bakü'de, Anadolu'nun çeşitli kentlerinden ve İstanbul'dan gelen delegelerle TKP'nin kuruluş Kongresi olan “Birinci ve Umumi Türk Komünistleri Kongresi” toplanmıştır. Kongre'de, İstanbul'daki Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dağınmış olarak bulunan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası gibi oluşumların bir parti çatısı altında toplanması için zemin hazırlanmıştır. Parti başkanlığına Mustafa Suphi ve genel sekreterliğine Ethem Nejat seçilirken, Anadolu'da faaliyet gösterme kararı alınmıştır. Suphi ve arkadaşları 1921

²⁷¹ Kemal Ümitli, “Ekim Devrimi Okulunda Yetişen Komünist: Mustafa Suphi”, STMA, C. VI, s. 1870.

yılında Anadolu'ya geçmelerinin ardından, istenmeyen kişiler olarak görülmüşler ve kısa süre sonra Trabzon'dan Baku'ya gönderilmek üzere bir takaya bindirilmişler, ancak 28 Ocak'ı 29'una bağlayan gece, arkalarından gelerek yetişen Yahya Kaptan'ın adamları tarafından öldürülmüşlerdir.²⁷²

Gerek Hüseyin Hilmi gerekse Mustafa Suphi Türkiye'de sosyalizm ve sosyal demokrasi için verilebilecek ilk örnekler olmuşlardır. Hüseyin Hilmi'nin sosyalizm anlayışı daha çok sendikalist ve eşitlikçi bir temel üzerinde yoğunlaşmış çok da net değilken, Mustafa Suphi'yi komünizmin anti-emperyalist mücadele saflarında yer alan inançlı bir komünist olarak görmekteyiz. Gerek Hüseyin Hilmi'nin gerekse Mustafa Suphi'nin yaşadığı dönemde istedikleri başarıyı kazanamamalarının bir nedeni Kurtuluş Savaşı, diğeri ise Osmanlı'daki sanayileşmenin geç olması sebebiyle henüz Batıda olduğu gibi işçi sınıfının bilinçli, eylemci ve dayanışmacı bir karakter taşıması²⁷³ olarak görülebilir.

II. Meşrutiyetin sağladığı özgürlük ortamında, işçi sınıfında bir hareketlilik gözlenmekteydi. 1908 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğunda, işçi grevlerinin sayısı artmış, 8 Ekim 1908'de, "Tatil-i Eşgal Kanun-u Muvakkati" adlı grev yasağı kanunu çıkarılmıştır. Ayrıca bu düzenleme grevcilere ağır para ve hapis cezaları da getirilmiştir.²⁷⁴ Aynı dönemde işçileri temsil eden firkalar da kurulmaya başlanmıştır. 1908-13 arasında ise işçi örgütlenmeleri ve sendikal faaliyetler artarak devam etmiştir.

Hüseyin Hilmi tarafından 1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı kurulmuştur. Ancak kurulan fırka 1913 yılında kapatılmıştır. Osmanlı parlamentosu içinde fırkanın bir grubu bulunmamaktaydı. Osmanlı sosyalist fırkası dönemine göre hızlı yayılamamış, Hüseyin Hilmi'nin yurt dışı çalışmaları da istenilen sonuca ulaşamamıştır.²⁷⁵ Bu dönemde işçi sınıfını temsilen, 1912 yılında Dr. Hasan Rıza Bey "Osmanlı İşçi ve Çiftçi Fırkası"nı kurmak istediye de fırkanın kurulmasına izin verilmemiştir.

1918 yılında Dr. Hasan Rıza "Sosyal Demokrat Fırka"yı kurmuştur. Fırka hümanizm ve sosyalizmi bir araya getiren, işçi sınıfına yönelik söylemlerde bulunan ve

²⁷² a.g.m., s. 1871.

²⁷³ Alparslan Işıklı, "Türkiye'de İşçi Hareketinin Batı İşçi Hareketi karşısında Özgünlüğü", 11. Tez, no: 5, Şubat 1987, s. 11-13.

²⁷⁴ "Meşrutiyet, Emperyalizm ve İşçi Hareketi", STMA, C. VI, s. 1838.

²⁷⁵ Daha geniş ilgi için bkz, Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler: 1859-1952, İstanbul: Arba Yayınları, 1995, s. 303-314.

kendinin II. Enternasyonel'e bağılı gören bir parti olmuştur.²⁷⁶ Sosyal Demokrat Fırka, 1919 seçimlerinden önce Milli Ahrar Fırkası'yla birleşeceği söylentilerini, "sosyalistler, milliyetçilik prensiplerini takip edenlerle birleşemez" gerekçesiyle yalanmıştır. Kadronun işçi sınıfıyla ciddi bağlar kuramaması nedeniyle fırka, 1922 yılında dağılmıştır.

Hüseyin Hilmi'nin 1919'da kurduğu "Türkiye Sosyalist Fırkası" 1923'de kapanmıştır. Hüseyin Hilmi, parti programında sosyalizmden bahsederken, işçi birlikleri ve sendikaları örgütlenme yoluna gitmiştir. Partinin şubeleri birer sendika niteliğinde faaliyet göstermiştir. TSF, 1919 yılında kurulan Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın (TİÇSF) aynı yıl yaptığı ortak hareket etme önerisini kabul etmemiştir. TİÇSF, İstanbul'daki komünist çevrelerce kurulmuştu. Kurucuları arasında Şefik Hüsnü, Mehmet Vehbi, Ethem Nejat sayılabilir. Fırkanın asıl hedefi, işçilerle bağlar kurarak, işçi birliklerinde etkin olmaktı. TİÇSF, ileride Türkiye Komünist Parti'yi (TKP) meydana getiren kollardan birini oluşturacaktır. Fırka 1924'te feshedilmiştir.

1920'lerde kurulan en önemli parti ise Türkiye Komünist Partisi'dir (TKP). Türkiye solunun anlaşılması için TKP'nin bilinmesi gerekmektedir. J. M. Landau'ya göre, sayıca küçük olmasına karşın TKP Türk aydınlarının siyasal ve sosyo/ekonomik tavırları üzerinde büyük etki yaratmıştır.²⁷⁷

TKP'nin doğuşu ve gelişmesini, Sovyet Devrimi, III. Enternasyonal ve Kurtuluş Savaşı koşullarından bağımsız olarak değerlendiremez. TKP'yi üç kolun birleşimi olarak görebiliriz. Bunlar 1917 Devrimi'nde yer almış ve sonrasında ülkeye dönen komünist fikirleri benimsemiş kişiler (Mustafa Suphi vd.); Mütareke sonrası Avrupa'dan dönen aydın ve gençlerin İstanbul'daki küçük çevre ve aydınlarla ilişkiye geçerek oluşturdukları İstanbul TKP (Şefik Hüsnü liderliğindeki Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası ve Aydınlık çevresi); Milli Mücadele ve ilk Meclis içindeki bazı sol eğilimli çevrelerin Anadolu'da 1917 Devrimi'ne ilgi ve yakınlık duyan komünizan unsurlarla oluşturdukları Anadolu veya Ankara TKP.²⁷⁸

Eylül 1920'de Baku'de Mustafa Suphi tarafından TKP resmen kurulmuş sayılmasına rağmen Anadolu ve İstanbul'daki komünist çevrelerin dağınık olduğu

²⁷⁶ STMA, C. 6, s. 1867

²⁷⁷ Prof. Jacob M.Landau, *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*, Çev. Erdinç Baykal, 2. bs., Ankara: Turhan Kitabevi, 1979, s. 138.

²⁷⁸ "Kurtuluş Savaşı'nda Sosyalist Hareket", STMA, C. VI, s. 1869.

görülür. Nitekim TKP'nin kuruluş kongresinde dağınık halde bulunan çevrelerin bir araya getirilmesi amaçlanıyordu. TKP İstanbul kanadını yurt dışında eğitim gördükten sonra ülkeye dönmüş aydınlar ve gençler oluşturuyordu. 1919 yılından itibaren faaliyetlerini hızlandıran İstanbul TKP Şefik Hüsnü'nün liderliğinde bir parça toparlanmıştı. İstanbul TKP, 22 Eylül 1919'da TİÇSF'ni kurmuş, 1919 seçimlerinde başarısız olunması üzerine bazı firka kurucuları Anadolu'ya geçmişlerdir.

Öncelikle Eskişehir ve Ankara'da örgütlenen Anadolu TKP, Mustafa Suphi kanadının Anadolu örgütlenmesini temsil eder. Anadolu'daki örgütlenme, döneminin koşullarından etkilenirken kimi yerde Yeşil Ordu örgütlenmesiyle yerde iç içe yürümüştür. Haziran 1920'de parti nizamnamesiyle, sosyalizmi temin için Türkiye'de bir Komünist, yani Bolşevik Partisi teşekkül etmiştir deniliyordu.²⁷⁹ Anadolu ya da Ankara TKP'si ile İstanbul TKP'si arasında farklılıklar gözlenmekteydi. TKP Bakü'de 1920 yılında resmen kurulmuş olmasına rağmen, ülke içinde TKP'nin kollarını oluşturan Anadolu veya Ankara TKP'si ve sonrasında devamı niteliğinde olan Halk İştirakiyun Fırkası Ulusal Kurtuluş Savaşı karşısında daha sol bir konumdadır. 1923'e kadar da İstanbul TKP ile Anadolu TKP'nin ilişki içine girdiğini gösteren veri yoktur. Bakü'de TKP'nin kuruluşu ilan edilirken Anadolu'ya geçiş kararı da alınmıştı. Ancak Kurtuluş Savaşı devam ederken, Anadolu'da bir başka karışıklığın daha çıkması ihtimali Mustafa Kemal'i endişelendirmiştir. Nitekim Anadolu'ya geçen Mustafa Suphi ve arkadaşları 1921'de öldürülmüşlerdir. Bu dönemle birlikte Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kuruluşunu izleyen dönemde sol ve komünist fikirlere yönelik baskılar başlamıştır. Anadolu TKP'nin devamı niteliğinde olan THİF²⁸⁰ program ve tüzüğü 7 Aralık 1920'de kabul edilmesinin ardından 7 Ocak 1920'de THİF çevreleri ve parti yöneticileri kovuşturmaya uğramışlar ve tutuklanmışlardır. THİF 1922'de tekrar canlandıysa da 1924'te sona ermiştir.²⁸¹ Sol üzerine uygulanan baskılar SSCB ile geliştirilen iyi ilişkiler sonucunda yumuşamış, böylece komünist ve sol çevre tekrar örgütlenme imkanı bulmuştur. İstanbul TKP ve eski TİÇSF çevresi 1921 yazından itibaren Aydınlık Dergisi'yle tekrar ortaya çıkmışlardı. Mart 1922'den itibaren THİF da

²⁷⁹ STMA, C. VI, s. 1873

²⁸⁰ Mete Tunçay, "Cumhuriyet Öncesinde Sosyalist Düşünce", Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, 5. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 304.

²⁸¹ A.g.m., s. 306-307.

çalışmalarına hız vermiştir. 1923'e kadar yine İstanbul ve Anadolu TKP'si birbirinden uzak kalmış, 1920'de alınan örgütleri birleştirme kararı ancak 1923'te hayata geçmiştir.

1923 yılında Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun çıkarılması ardından Aydınlık'a yazdığı yazıda dönemin TKP düşüncesini özetleyen Şefik Hüsnü, "Sosyalizm Cereyanları ve Türkiye" başlıklı yazısında, Türkiye'de sosyalizm ve komünizm akımlarının olduğunu, Avrupa'daki sosyalizm ve komünizm çatışmalarının Türkiye'de söz konusu olmadığını söyler. Endüstrinin gelişme düzeyi çok düşük, sermaye hemen hemen tümüyle yabancıların elindedir ve ülkede sınıf çatışması keskinlikten çok uzaktır. Bu nedenlerden dolayı toplumsal devrime ulaşmak isteyen iki akıma bölünmek yanlıştır. Tunçay'ın yorumuyla; *"bizde, sınıflar ve bir sınıf mücadelesi vardır. Fakat kapitalist burjuvazinin sayısal zayıflığı, işçi ve köylülerinse ezici çoğunluğu nedeniyle, bu mücadele çoğunca yabancı kapitalistler ve onların (yerli eşraf ve zenginlerden oluşan) uydularına karşı bir milli mücadele biçimini almaktadır. İktidarın milli hakimiyete dayanan şimdiki halk hükümeti, bir iş ve işçi hükümeti olmalıdır. Ancak böyle bir yönetim altında endüstrimiz geliştikten sonradır ki, sosyalizm yönünde daha ileri adımlar atılması beklenebilir. TKP'nin 1925'ten önceki görüşünü yansıtan bu çözümlemenin ilginçliği, Ankara Hükümeti'nin, mücadele edilmesi gereken bir burjuva hükümeti değil, aşığı sınıfların ortaklığına çok açık, bir çeşit halk hükümeti²⁸²"* olarak görülmesidir.

Takrir-i Sükun döneminde, sol ve sosyalist düşünce ve eylem bastırılırken, birçok kişinin tutuklanması sonucunda sol faaliyetler gizli olarak yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde TKP'de anlayış değişikliği söz konusu olmuştu. Şöyle ki; *"(...) yasa-dışı TKP'ye "Menşevik" denilen bir anlayış egemen olmuştu. Ancak, bununla kastedilen, sosyalizmden önce bir burjuva kapitalizmi evresinin yaşamanın zorunlu olduğu yolunda kuramsal bir eğilim değil, böyle bir düşünceyle temellendirilerek "noktalama sistemi" denilen gevşek bir örgütlenme modeliydi."*²⁸³

Dönemin değerlendirmesi yapıldığında, Cumhuriyet'in kurulması öncesi ve bunu izleyen birkaç yıl içinde sol, hem III. Enternasyonal'den hem de Kurtuluş Savaşı'nın yarattığı koşullardan etkilenmiştir. Sol örgütlerin 1923 yılına kadar bir araya getirilememesi bu örgütler arasındaki görüş farklılıklarının da bir kanıtı olabilir. İşçi

²⁸² Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'a Kadar), Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. VII, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 1950.

²⁸³ A.g.m., s. 1953.

sınıfı yine bu dönemde zayıftır. Bir taraftan Kurtuluş Savaşı'nın devam etmesi diğer taraftan milliyetçilik akımlarının yükselmesin nedeniyle etnik gruplarda yer alan solcular, sol kanatta yer alan fırka veya partiler, anti-emperyalist nitelik taşıyan Ulusal Kurtuluş Savaşı'na sahip çıkmışlardır.

Mete Tunçay'ın bu dönem için yaptığı değerlendirmeye yer verirsek;

“solun gerek evrensel değerlerle gerekse varlık ve bilgi konularıyla ilgili felsefi sorunları üstünde pek az durulmuştur. Hatta materyalist olması gereken bu akım, halkçı (popülist) kaygılarla, birçok örnekte dinle uzlaşmalar aramıştır. Marksistlerimizin bile, felsefi değerlerle alışverişlerinin sınırlı kalması sosyalizm idealine araçsal (instrumentalist) ölçülerle yaklaşması, bir milli demokratik devimcilik anlayışıyla, otoriter çağdaşlaşmacı iktidarların yabancı şirketleri milli (devlet)leştirilmeleri gibi hareketlerin desteklemelerine yol açmıştır. İleriki yıllarda Komünern politikalarına ayak uydurmaları, Tükiyeli Solcuların özgün düşünceler üretmek yerine hazır klişe şablonları benimsemeleri sonucu verecektir. Yine de, 1920'li yılların başlarında ortaya koydukları Marksist çözümler, ülke sorunlarının kavranmasına önemli katkılar getirmiştir.”²⁸⁴

2.3. CHF/CHP

Türkiye'de sosyal demokrasi açısından en önemli parti ise kuşkusuz Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Bu yüzden Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişim sürecini, CHP'de yaşanan gelişim ve değişim süreçlerinden ayırmak mümkün görünmemektedir.

Sosyal demokrasi ülkelere göre farklılık gösterirken ülkemiz açısından, yaşanan süreç Avrupa'daki gelişim ve değişim sürecinden çok farklıdır ve önemli eksiklikler bulunmaktadır. Özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda başlayan yenileşme hareketiyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nda özgürlüklerin en çok yaşanabildiği dönem II. Meşrutiyet Dönemi olmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi'nin çok partili siyasal hayatı içinde, yukarıda aktardığımız üzere, kendini sol, sosyal demokrat ve sosyalist olarak niteleyen çeşitli fırkalar ortaya çıkmıştı.

CHP'nin kökenini oluşturması bakımından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden bahsetmek durumundayız. İlk defa 1889 yılında gizli olarak Askeri Tıbbiye'de “ İttihadi Osmani” adıyla kurulan cemiyet, üye sayısını artırmak amacıyla faaliyet göstermiştir.

²⁸⁴ Mete Tunçay, “Cumhuriyet Öncesinde Sosyalist...”, s. 309.

Özellikle askerler arasında çok çabuk yayılmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri de, dönem gençlerinin yurt dışına eğitim için gönderilmeleridir. Bu gençler edindikleri pozitivist düşüncelerle yetişirken, imparatorluktaki olumsuz gelişmeleri ve çöküşe gidildiğini gördükleri için cemiyetin yayılması çok hızlı olmuştur. 1918'e kadar sürecek dönemde İTC ülke yönetimine damgası vurmuştur. Ancak I. Dünya Savaşı'na katılım İTC'nin sonunu hazırlamıştı. Mondros Mütarekesi sonucunda ülke işgale uğramıştır.²⁸⁵ İşgal dönemi sırasında Kurtuluş Savaşı içinde bir çok İTC mensubu Mustafa Kemal'in yanında yer almıştır. Nitekim Mustafa Kemal de eski bir İTC üyesidir.

Kurtuluş Savaşı'nı önceleyen dönemde Anadolu'nun birçok yerinde direniş örgütleri kurulmuştur. Birbirinden bağımsız ve kopuk olan yerel direniş örgütleri 4 Eylül 1919 yılında Sivas Kongresi'nde "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" (ARMHC) adı altında birleştirilmiştir. Kongre ulusal kongre niteliğinde olması nedeniyle, CHP açısından da önem taşımaktadır. Nitekim CHP Sivas Kongresi'ni CHP'in ilk kongresi sayacaktır.²⁸⁶ CHP'nin ilk kongresi kabul edilen, Sivas Kongresi için Hikmet Bila şöyle yazar:

"...CHP'nin I. kurultayı olarak kabul edilen Sivas Kongresi, anti-emperyalist mücadeleyi ülke boyutlarına ulaştıran bir kongre olmuştur. CHP'yi "devlet kuran parti" kişiliğine de bu kongre kavuşturmuştur. Ancak, geçen yıllarda, CHP içinde sayısız çatışmaya yol açacak çelişki de, ilk kez, bu kongrede güçlü bir şekilde kendini göstermiştir."²⁸⁷

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılması aslında ileride kurulacak yönetim şeklinin de ipucunu vermektedir. Ancak aynı dönemde Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti'nde muhalefet olmadığı söylenemez. Nitekim II. Grup olarak nitelendirilen grup da muhalif gruptur.

Aralık 1922'de ilk kez halkçılık ilkesine dayalı bir firkanın kurulacağından bahsedilir. Şubat 1923'te Mustafa Kemal, yaptığı konuşmalarda bütün halkı kapsamak üzere kurulacak olan bir Halk Fırkası'nın işaretlerini vermektedir. Mehmet Kabasakal,

²⁸⁵Kabasakal, a.g.m., s. 22-23.

²⁸⁶Kabasakal, a.g.m., s. 23-24., Fahri Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Mevkii*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1965, s. 68. Nitekim Mustafa Kemal 1927 yılındaki II. Kurultay ve 1931 yılında yapılan III. Kurultay'ı açarken bu durumu önemle vurgulamıştır.

²⁸⁷ Hikmet Bila, *CHP 1919-1999*, İstanbul: Doğan Kitapçılık AŞ, 1999, s. 21.

Şerafettin Turan'ın Cumhuriyet Halk Partisi kitabından yaptığı alıntıda da bu durumun açık ifadesi görülür:

*“Bu ulusun siyasal partilerden çok canı yanmıştır. Şunu söyleyeyim bir başka ülkelerde partiler kesinlikle ekonomik amaçlar üzerine kurulmuştur ve kurulmaktadır. O ülkelerde çeşitli sınıflar vardır. Bir sınıfın çıkarını korumak için kurulan siyasal partiye karşılık başka bir parti kurulur. Bu pek doğaldır. Sözde bizim ülkemizde ayrı ayrı sınıflar varmış gibi kurulan siyasal partiler yüzünden tanık olduğumuz sonuçlar bilinir. Oysa Halk Fırkası dediğimiz zaman, bunun içinde bir kesim değil, bütün ulus dahildir”.*²⁸⁸

Bu anlayış aynı zamanda Halk Fırkası ve CHP'nin bugünlere kadar benimsediği halkçılığın da açık ifadesi niteliğindedir. Anlaşılacağı üzere dünya üzerinde sınıflar kabul edilirken, o dönemde Türkiye'de sınıfların olmadığı da açıkça ifade edilmektedir. Oysa ki bu durum, yani sosyal demokrasinin gelişmesi için gerekli olan sınıf kavramının yokluğu bir anlamda Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında sosyal demokrasinin var olamayacağını da kanıtı gibidir. Nitekim 1960'lı yıllara kadar kabul edilen halkçılık ilkesinin bu dönemde değişmeye başlaması ve ortanın solu şeklinde ifadeler yer verilmesi terminolojik tercihin ötesinde bir anlam ifade eder. Çünkü sosyal demokrasi, sınıfların varlığını kabul ederken, bu sınıfların demokratik yolları kullanarak birbirleriyle mücadele edeceklerini de kabul etmektedir.²⁸⁹

Nisan 1923'te yayınlanan 9 Umde'de Halk Fırkası'nın temel dayanaklarından bahsedilmektedir. 23 Nisan 1923'te Halk Fırkası resmen kurulmuş, 10 Kasım 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935 yılında toplanan 4. Kurultay'da ise Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır.²⁹⁰

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren önemini koruyan halkçılık anlayışı II. Meşrutiyet'le birlikte ülkemize girmişti. Halkçılık, XIX. yüzyılın son çeyreğinde, Rusya'da gelişen Narodnik hareketi ve Fransa'da ortaya çıkan dayanışmacılık akımlarından etkilenmiştir.²⁹¹ Hasan Bülent Kahraman, Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki halkçılık anlayışı için, *“imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz” özdeyişi ile dışa vurulan dayanışmacılık (solidarizm), iktisadi alanda da sınıf gerçeğinin*

²⁸⁸ Kabasakal, a.g.m., s. 24.

²⁸⁹ A.g.m., s. 25.

²⁹⁰ a.g.m., s. 26.

²⁹¹ İlhan Tekeli, “Türkiye'de Halkçılık”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. VII, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 1929.

*yadsındığı korporatist ideolojiyle beslenmiştir*²⁹²”. Bu aynı zamanda parlamenter sistemin de ilk yarasını almasına neden olmuştur. Çünkü sınıf gerçeğinin yadsınarak sadece meslek esaslı bir temsilin düşünülmesi ve seçimlere gerek bile duymadan meslek gruplarını temsil eden bir parlamentonun işletilebileceğinin öne sürülmesi anlamına da gelmektedir.²⁹³ CHP solidarist korporatist ideolojiye uzun süre bağlı kalmıştır.²⁹⁴ Bu dönemde halkçılık iki aşamalıdır. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin ilk yıllarını kapsayan birinci aşamada “hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir” ve halkın kendi kaderini kendi tayin etmesi anlayışından hareket edilmiştir. 1930’lardaki ikinci aşamada ise halkçılık “ halka rağmen halk için” formülüyle ifade edilmiştir.²⁹⁵

XIX. yüzyıldan itibaren Batılılaşma çerçevesinde hedefler belirlenmiş ve bu hedefler zaman içinde Batıya rağmen Batılılaşma şeklini almıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi devleti kuran parti olarak CHP’nin devletle özdeşleştirilmesi ve cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bütüncül ve yaptırımcı bir resmi ideoloji olarak “Atatürkçülük” ve bu ideolojinin doktrini olarak Kemalizm karşımıza çıkar. Altı Ok’la ifade edilen CHP ilkeleri sonraki süreçte devletin kurumsallaşması ardından da muhafaza edilmeye çalışılacaktır.²⁹⁶

Ayrıca Mehmet Türkay’a göre, 1920’lerden itibaren egemen olan ideoloji doğrudan kapitalizmin meşruiyetini sağlamaya yönelik bir içerik taşıırken, egemen ideoloji kapitalizmle uyum için bazı değişiklikler yapmıştır.²⁹⁷ Nitekim devletçilik anlayışının çeşitli dönemlerinde bunları görmek mümkündür.

Öte yandan Kahraman, CHP’nin kuruluşunu beş süreç içinde değerlendirmektedir. Bunlar sırasıyla ulusal kurtuluş savaşıyla birlikte gelişen milliyetçilik fikrinin kurulması, 1920’lerden itibaren halkçılık programının uygulanmaya başlaması, CHP’nin ideolojik iskeletinin oluşturulması, I. Meclis, 9 Umde’nin Nisan 1923’te kabulü ve son aşama olarak CHP’nin kurulmasıdır.²⁹⁸

²⁹² Kahraman, a.g.e., s. 67.

²⁹³ A.g.e., s. 68.

²⁹⁴ Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İstanbul: İletişim yayınları, 1989, s. 120-121.

²⁹⁵ Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, 6. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 137-138.

²⁹⁶ Ahmet İnsel, “Türkiye’de Resmi İdeoloji Yaptırımcı ve Bütüncüdür”, *Birikim*, no: 105-106, Ocak-Şubat 1998, s. 21.

²⁹⁷ Mehmet Türkay, “Türkiye’de Egemen İdeoloji –Resmi İdeoloji İlişkisine Bir Yaklaşım”, *Birikim*, no: 105-106, Ocak-Şubat 1998, s. 52.

²⁹⁸ Hasan Bülent Kahraman, *The Making and The Crises of Turkish Social Democracy: Roots, Discourses and Strategies*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 1999, s. 14.

CHP için incelenebilecek diğer bir dönem ise tek parti iktidarının yaşandığı 1945 yılına kadar olan süreçtir. Bu dönemde, CHP bir taraftan cumhuriyetin devamı niteliğinde toplumsal hayatta köklü değişiklikler yapmaya devam etmektedir. 1945 yılında çok partili hayata geçişe kadar egemen parti konumunda olan CHP, askeri bürokrasi temelinden oluşmuş, bir elitist yapı özelliğini göstermektedir. Bu arada CHP'nin 6 Ok'uyla birlikte devletin yapısı da şekillenmektedir. Taha Parla, bu dönemin temel belirleyicileri olarak, şef ve alt-şeflerin bulunduğu bir piramitsel ve organizmacı devlet ve toplum modeli, çağın siyasal ideolojisi olarak da 6 Ok'un gösterilebileceğini söyler²⁹⁹.

Tek parti döneminde bir taraftan ulusal burjuvazi yaratılmaya çalışılırken, 6 Ok kabul edilerek benimsenen halkçılık temelinde toplumun farklı sınıflardan oluşmadığı, halkın bir bütün olduğu vurgulanmaktadır. Devletçilik ilkesiyle de siyasal gelişmelerin ekonomik gelişmelerle desteklenmesi gerektiği öngörülüyordu. Nitekim 1929 Ekonomik Bunalımı'nın da etkisiyle 1931'de devletçilik ilkesi parti programına girmiştir. Korkut Boratav Türkiye'de Devletçilik adlı kitabında, "*XX. yüzyıl şartlarında az gelişmiş bir ülkede 'milli kapitalist sanayileşme' yolunun imkan ve sınırlarına ışık tutan*" bir deneme olması dolayısıyla devletçiliğin önemli olduğunu vurgular.³⁰⁰ Cumhuriyet Türkiye'sinde devletçilik, kapitalist sermaye birikiminin özel bir yolu olarak ortaya çıkmış, o zamana kadarki liberal yöntemlere bir tepki niteliği taşımıştır.³⁰¹

Devletçilik anlayışı İzmir İktisat Kongresi'nde benimsenen liberal görüş temelinde dayanırken uygulamada klasik liberalizmden farklılıklar olduğu görülür. Nitekim, Cumhuriyet liberalizmi, "devletin özel girişimleri geliştirmekle görevlendirildiği bir ekonomik tedbirler dizisidir."³⁰² Ancak uygulanan politikalar sonucunda yerel burjuvazi yaratılmaya çalışılırken, Teşvik-i Sanayi Kanunu'yla yeni zenginler oluşturulmuş, ancak bu eşitsiz bir şekilde meydana gelmiştir. Neticede 1923-30'lu yıllar arasında işçi hakları ve sendikal faaliyetler kısıtlanırken, bölgesel ağalıkların ortaya çıkmasına neden olunmuştur.³⁰³

²⁹⁹ Taha Parla, *Demokrasi Anayasalar Partiler ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, İstanbul: Onur Yayınları, 1986, s. 143.

³⁰⁰ Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara: Savaş Yayınları, 1982, s. IX

³⁰¹ A.g.e., s. 2.

³⁰² Bila, a.g.e., s. 57.

³⁰³ Bila, a.g.e., s. 60.

CHP 1924 yılından itibaren tüm yurttaki örgütlenme girişimlerine başlamıştır. Halk Fırkası'na üye kayıtları da tüm ülkede yapılmaktadır. Tek partili siyasi süreçte ise iki kesinti olmuştur. Bunlardan ilki Meclis'teki muhaliflerin 17 Kasım 1924'te kurdukları Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF)³⁰⁴ dır. Fırka kurulduysa da ömrü çok uzun süreli olmamış, Şeyh Said İsyanı sonucu kurulan İstiklal Mahkemeleri'nde yapılan yargılamalarda Fırka üyesi kişilerin ayaklanmaya yardımda buldukları gerekçeleriyle parti 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır. TpCF yapı itibarıyla muhafazakar nitelikte bir partidir. Kuvvetler birliği yerine kuvvetler ayrılığı savunulmakta, devlet başkanının tarafsızlığı, liberal ekonomi, milli ve dini geleneklere sadakat savunulmaktadır.³⁰⁵

Ancak, Feroz Ahmad'a göre "*Terakkiperver Cumhuriyetçilere, Kemal'in radikalizmi yumuşatacak, güçlü bir muhalefet haline gelme fırsatını*"³⁰⁶ vermediğini söyler. Bunun yanında Atatürk Nutuk'ta, TpCF için kendisini ilerici ve cumhuriyetçi olarak nitelendiren bir partinin din bayrağı altında türlü faaliyetlerde bulunmasının kabul edilemeyeceği ve parti yönetiminin İzmir suikastından habersiz olamayacaklarını ifade edecektir.³⁰⁷

Sonrasında ise, 1930 yılında "yapay" bir girişim olarak nitelendirilen Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) Atatürk tarafından Fethi Okyar'a aşağı yukarı diktatörlük gibi görünen manzaranın değiştirilmesi için kurdurulmuş³⁰⁸, ancak devrimlere karşı olan kişilerin parti içinde toplanmalarından sonra 17 Kasım 1930'da kapatılmıştır. Serbest Fırka deneyimiyle iki partili sisteminin kabulü, siyasal gerilimi yatıştırırken, acil olarak ihtiyaç duyulan mali ve ekonomik reformları kolaylaştıracak bir uzlaşma ortamı sağlanacağı ve bu arada yurt dışında ülkenin otoriter imajını düzelterek dış kredi ve yatırımların sağlanacağı düşünülmüştü.³⁰⁹ Serbest Fırka'nın siyasal hayatı kısa sürse de halk tarafından sıcak karşılanması sorun oluşturmuş, partinin kısa sürede popülerleşmesi CHF'yi sıkıntıya düşürmüştür. Bu da CHF'nin uyuşukluk halinden kıpırdanmasına yol

³⁰⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Ömür Sezgin-Gencay Şaylan, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. VIII, s.s. 2043-2051.

³⁰⁵ Giritlioğlu, a.g.e., s. 61-67.

³⁰⁶ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995, s. 86.

³⁰⁷ Der. Ord.Prof.Dr.Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Söylev*, C. I-II, 8. bs., İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1981, s. 454.

³⁰⁸ daha geniş bilgi için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması: 1923-31*, Ankara: Yurt Yayınları, 1981, s. 245-262.

³⁰⁹ Ahmad, a.g.e., s. 88.

açar.³¹⁰ CHF, SCF³¹¹ deneyimi sonucunda ortaya çıkan eksiklikleri gidermek için çalışmalara başlamıştır. Cumhuriyet ideallerinin öğretilmesi için çalışmalar yapılmış ilk önce Türk Ocakları kurulmuş, bunun ardından 1932 yılında ise halk evleri açılmıştır.

Hatırlanacağı üzere, 1 Nisan 1923 tarihinde, seçimlerin yenilenmesi kararından önce bizzat Mustafa Kemal tarafından Halk Fırkası düşüncesi ortaya atılmıştı, fakat resmen bir fırka kurulmamıştı. CHF'nin uzun zaman bir programı dahi hazırlanamadı. Ancak 1931 tarihinde partinin kesin bir programı olmuştur. 1923 yılında 9 madde halinde bir seçim beyannamesi bulunmaktadır ki bu 9 Umde olarak adlandırılan beyanname idi. Bu beyanname 1931 yılında parti programı olarak kabul edilmiştir.³¹² Bu arada, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk maddesinde, Türkiye devletinin bir cumhuriyet olarak kabul edilmesinin ardından ikinci maddesinde, "Türkiye Devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve devrimcidir."³¹³ denilirken aynı anayasanın 5. maddesine göre kuvvetler birliği de kabul edilmiş oluyordu.

1927 yılında yapılan kurultay da, savaş sonrası yılların dökümünün yapılarak, izlenen ekonomik ve sosyal politikaların sistemleştirilmeye çalışılması nedeniyle önemlidir. Bu kurultayda Atatürk Nutuk'u okumuş, CHP Nizamnamesi ve Genel Başkanlık Bildirisi kurultaya damgasını vurmuştur. Ayrıca kurultayda kabul edilen esaslar içinde tüzüğün program olarak nitelendirilen kısmında yer alan "umumi esaslar" kısmı 1923 tüzüğünde değiştirilebilirken 1927'de bu hükümlerin değiştirilemeyeceği ve Mustafa Kemal'in başkanlığı ve yetkilerinin değişmez olarak kabul edildiği de görülür.³¹⁴ 1935 yılında ise parti-devlet özdeşliği sağlanırken, anayasaya 6 ok dahil edilmiştir.³¹⁵

CHP'nin devletçiliği kapitalizm ve sosyalizm politikalarından farklı bir özellik taşımaktadır. Bir anlamda bu "üçüncü yol" olarak uygulanan bir devletçilik anlayışıdır. Bilindiği gibi, Batı'da yaşanan tarihi süreç farklı olmuştur, feodalizm ve kapitalizm aşamaları yaşandıktan sonra "refah devleti" sisteminin kurulabilmesi sağlanmıştır.

³¹⁰ Giritlioğlu, a.g.e., s. 87. Aynı zamanda bkz. Stanford J.Shaw- Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, İstanbul: E Yayınları, 1983, s. 447-448.

³¹¹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz, Tevfik Çavdar, "Serbest Fırka", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. VIII, s. 2052-2059 .

³¹² Giritlioğlu, a.g.e., s. 30-31. ayrıca belirtilen kitapta 9 Umde'nin metni de bulunmaktadır.

³¹³ Suna Kili- A.Şefer Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifak'tan Günümüze*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s. 111.

³¹⁴ Bila, a.g.e., s. 54-55.

³¹⁵ Tunaya, a.g.e., s. 570

Ancak burada bahsettiğimiz Türkiye devletçiliği kendine has bir devletçilik olarak klasik liberalizmden de refah devleti uygulamalarından da önemli farklılıklar gösterir.³¹⁶

Esat Öz, 1920'lerde ağır basan "otoriter-tek parti sistemi" görüntüsüne 1930'lu yıllarda "totaliter unsurlar"ın da eklendiğinin söylenebileceğini yazar.³¹⁷ 1945 yılına kadar devam eden tek parti sistemi içinde, CHP'nin elitist bir yapıda olması giderek halktan uzaklaşmasını da getirecektir. Nitekim bunun en güzel kanıtı da, 1945 sonrasında çok partili hayata geçilmesinden dört yıl sonra yeni kurulan bir parti olmasına karşın Demokrat Parti seçimleri kazanmasıdır. Seçim yenilgisinin ardından CHP kendi içinde bir sorgulama süreci içine girecektir. Çok partili hayata geçişle birlikte bir çok siyasi partinin siyasal yaşama katıldığı görülür. Bu dönem çoğulculuk açısından II. Meşrutiyet dönemine benzetilebilir.

2.4. Çok Partili Yaşam, Türkiye İşçi Partisi ve "Orta'nın Solu"

1940 yılından sonra CHP'nin devletçilik anlayışında farklılaşma olduğu görülür. CHP devletçi-seçkinci taraftan destek bulurken, Demokrat parti destek kitlesini gelenekçi-liberal yapıdan almıştır. CHP'nin oluşturduğu devletçi-seçkinci cephe bürokrat sınıfın egemenliğini yeniden üretirken, gelinen nokta iddia edildiği gibi sınıfsız bir toplum oluşturmanın uzağında kalmış tam tersine CHP liderliğinde bir sermaye sınıfının oluşmasına neden olmuştur.³¹⁸

Çok partili yaşama geçişte hem uluslararası hem de iç etmenlerin rolü vardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında faşist devletlerin yenilgisinin ardından doğu-batı blokları şeklinde kutuplaşmış bir yapıda demokrasinin göstergesi olarak çok partili hayat önem kazanmıştır. Ancak Türkiye'de çok partili yaşama geçişte sadece dış faktörün etkili olduğunu söylemek de abartı olacaktır. Nitekim, Ahmet Kotil diğer faktörleri şu şekilde sıralanmaktadır:

"1. Kurtuluş Savaşı'nın dayandığı uluslararası düzeydeki ikileşmenin fiilen ortadan kalkması (tek parti sistemini bir ölçüde bu ikileşme yaratmıştı); 2) küçük mülkiyetin yaygınlığı ve durumun çoğulcu sistem için elverişli bir toplumsal zemin

³¹⁶ Sibel Avcı, "Türkiye'de Sosyal Demokrat Partilerin Gelişimi ve Tabanı", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994, s. 32-33.

³¹⁷ Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992, s. 221.

³¹⁸ Avcı, a.g.e., s. 38.

oluşturması; 3) bürokratik elitin bilinçli Batılılaşma politikası, daha önceki çok partili sisteme geçiş denemelerinin de kanıtlandığı gibi bürokratik elitin Batının siyasi rejimini (çoğulculuk) Türkiye'ye getirmek istemesi, bunu Batılılaşma politikasının bir aşaması olarak görmesi; 4) heterojen bir burjuvazinin varlığı ; 5) burjuvazinin tek parti sisteminin hakimi bürokratik elit karşısında, bürokratik elit uyguladığı sermaye birikimi politikası sayesinde güç kazanması (özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında) ve dolayısıyla bürokratik elite karşı çoğulculuğun protagonisti olması.³¹⁹

1950'li yıllarda Demokrat Parti sermaye sınıfına geniş haklar tanıırken işçi sınıfına aynı şekilde davranmamıştır. İşçi sınıfı göz ardı edilmiştir. CHP de bu dönemde farklılaşma yoluna gitmiştir. Burada Sibel Avcı şöyle bir ayırım yapmaktadır: “CHP bürokrat sınıfı oluştururken Demokrat Parti sermaye sınıfını oluşturmuştur.”³²⁰

Bu dönemden itibaren CHP'nin sosyal politikalarında değişimler göze çarpar. İşçi, köylü sorunları, grev hakkı gibi demokratik taleplerin ön plana çıkarıldığı bir parti karşımızdadır. Nitekim 1953 programında ilk kez ekonomik ve sosyal sorunlara ağırlık verilmiş, 1954'teki petrol kanununa karşı aktif muhalefet yapılmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen halka yaklaşma gayretleri içinde olan CHP 1954 seçimlerinde de umduğunu bulamamış ve bunun üstüne yeniden kendini sorgulama sürecine girmiştir.³²¹

1960 darbesinin ardından anayasada geniş haklar tanınması demokratik hak ve özgürlüklerin gelişmesi için uygun bir ortam oluşmuştur. 1960'lı yıllarla birlikte CHP işçi sınıfını göz önünde bulundurmuş, politikalarını hazırlarken özen göstermiştir. Taner Timur, 1945-60 arası dönemi kısaca şu şekilde değerlendirir:

“Çok partili rejim kısmen kuruluş biçiminin etkisiyle, işleyişi itibariyle de bir Batılı demokrasi olamamıştır. Fikir özgürlüğünün çok kısıntılı olması, politikada demagoji payını arttırmış, partiler aynı programları savunur hale gelmişler ve Türkiye gibi temel sorunları askıda kalmış bir ülkenin sorunlarına köktenci bir biçimde eğilmek tehlikeli bir girişim sayılmıştır. 1946-60 döneminde iki ana siyasi partinin yöneticileri, Osmanlı reformistleri gibi, iktidarda iken yaptıklarına muhalefette iken karşı çıkmışlar, siyasi hayatı kişisel kavgalarla yozlaştırmış ve çıkmaza sürüklemişlerdir.”³²²

³¹⁹ Ahmet Kotil, “Dünyada ve Türkiye’de Siyasal Partiler”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. VIII, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 2008.

³²⁰ Avcı, A.g.e., s. 39.

³²¹ a.g.e., s. 40.

³²² Taner Timur, “Osmanlı Mirası”, Geçiş Sürecinde Türkiye, Der. İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, İstanbul: Belge Yayınları, 1987, s. 31.

CHP'nin halkçılık anlayışı 1960'lı yılların başında değişikliğe uğramıştır. Nitekim, bunun ilk göstergeleri daha 1959'da kabul edilerek 1961 Anayasası'nın özünü oluşturan İlk Hedefler Beyannamesi'dir. Bu beyannameyle emek en önemli değer kaynağı olarak görülürken emeğin istismarına karşı çıkılarak işçi sınıfıyla siyasal ve programatik bir oluşturmaya çalışılmıştır.³²³ Ancak, işçi sınıfının resmen parti programlarına girmesi Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşunu beklemek gerekecektir.

İşçi sınıfı telaffuz edilmese de, CHP'de ortanın solu'nun kimlik olarak benimsemesinin nedenlerini Hikmet Bila şöyle özetler:

“ Yoksul kesimlerin ekonomi, sosyal hak ve taleplerinin artması, CHP tabanının bu genel eğilime paralel olarak köklü taleplerde bulunması, Amerika'ya (Batı'ya) duyulan güvenin sarsılması .”³²⁴

Orta'nın Solu kavramı ilk kullanılmaya başlandığında İsmet İnönü tarafından pek vurgulanmazken sonrasında üzerine basılarak CHP'nin Ortanın solunda bir parti olduğu belirtilecektir ve bu ifade partinin 1965 seçim bildirgesine girecektir. Ancak ortanın solu üzerinden propaganda yapılırsa da sosyalist bir parti olunmadığının altı önemle çiziliyordu. Ortanın soluyla CHP'nin aşırı sağ veya aşırı sol oluşumlara karşı olduğu vurgulanıyordu. Ortanın soluyla Batı tipi sosyal demokrasilerin temelinde bulunan hak ve taleplere ilk kez önem verilmekteydi. Sosyal devlet anlayışının gereği olan, kooperatifçilik, sağlık sigortası, gelişmemiş bölgelere yatırım yapılması gibi ilerici ve refah devletini amaçlayan konular programda olmasına rağmen yine de 1965 seçimlerinde de istenilen başarıya ulaşılamamıştır.

CHP'nin “ortanın solu” kavramı parti içinde de bölünmeye neden olmuş, nitekim 1965 seçim yenilgisi nedeniyle sorumlu tutulmuştur. 1965 seçimlerinin ardından “ortanın solu” kavramının tanıtılması için yoğun bir çalışma başlatılmıştır. İşçi sınıfının varlığı kabul edilmektedir. Bunun yanında birçok alanda sosyal devlet anlayışına yakın istekler ve yapılmak istenenlere programda yer verilmiştir.³²⁵

CHP'nin “ortanın solu” kavramını getirmesindeki en önemli etkenlerden biri 1961'te kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP)'dir. 1960'lı yıllara kadar ağır bir baskı altında tutulan sosyalizm, 1961 Anayasası'nın sağladığı serbestlikle örgütlenme imkanına

³²³ “Sosyal Demokrasinin Yükselişi”, STMA, C. VII, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., s. 2200

³²⁴ Bila, a.g.e., s. 285.

³²⁵ Neşe Erdilek, “ Hükümetler ve Programları”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s.1003-1005.

kavuşmuş, bu dönem cumhuriyet tarihi boyunca solun en serbest hareket ettiği dönem olmuştur.³²⁶ 13 Şubat 1961 tarihinde kurulan partiyi, Mehmet Ali Aybar, aşağıdan yukarı kurulan ilk parti olarak görür.³²⁷ Aybar'a göre, TİP, öteki partilere benzemeyen bir partidir. Öteki partileri "beyler" kurarken, TİP'i "bey" takımının sömürdüğü, horlayıp baskı altına aldığı, işçi sınıfından olan işçiler kurmuştur.³²⁸

TİP'in en önemli özelliklerinden biri gerek kuruluş aşamasında gerekse kapatılışına kadar geçen süre zarfında kendisini bir sınıf partisi olarak tanımlamasıdır. Emekten yana bir parti olan TİP, demokratik yöntemlerle sosyalizme geçmeyi hedeflemiştir. TİP'i Sadun Emrealp şöyle tanımlamaktadır; "Moskova çizgisindeki partilerden çok Batı Avrupa sosyalizmini çağrıştıracak bir yapılanma içerisinde 1961 yılında kurulan Türkiye İşçi Partisi, kitle politikalarına toplumsal sınıflar açısından yaklaşarak, anayasal bir çerçevede sosyalizme dönüştürülmesi tasarımının Türkiye'de öncülüğünü üstlenmiştir"³²⁹

Parti tüzüğünde aşağıdan yukarı bir şekilde halk hareketiyle sosyalist düzenin oluşturulacağından bahsedilirken, Türkiye'nin, emekçi halk yığınlarının insanca yaşama kavuşmadan kalkınamayacağı ve çağdaşlaşamayacağı dile getirilir. Tüzüğün 3. maddesinde amaç şu şekilde ifadesini bulur:

*"Ve insanın insan tarafından sömürülmesi sistemine son verip, Türkiye'yi halkın artık yurt işlerinde gerçekten söz ve karar sahibi olan ve kardeşçe dayanışarak, işbirliği ederek, hürriyet ve eşitlik içinde, her bakımdan insanca, dopdolu yaşayan, medeniyeti ve kültürü ileri, tam bağımsız, insanlığın hizmetinde, barışçı, tam demokratik bir ülke haline getirmektir."*³³⁰

TİP, Türkiye'deki çeşitli ve birbirinden farklı muhalif yapıları (sendikacılar, işçiler, aydınlar, sosyalist gençler, Doğulular vb) içinde barındırırken, bu yapıları ortak bir platformda bir araya getirebilmeyi başarmıştır. Parlamento'da ilk TİP'li, 1963 yılında, Millet Partisi listesinden senatör seçilerek TİP'e geçen Niyazi Ağırnaslı olmuştur. 1964 yılında I. Büyük Kongresini yapan parti, "işçi/aydın" ayrımı yapan 53. maddeyi benimsemiş bu madde partiden ileriki süreçte ayrılımların ve ihraçların sebebi

³²⁶ Murat Belge, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'tan Sonra)", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. VII, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 1955

³²⁷ Mehmet Ali Aybar, Neden Sosyalizm, İstanbul: BDS, 1987, s. 61.

³²⁸ Mehmet Ali Aybar, TİP (Türkiye İşçi Partisi) Tarihi 1, İstanbul: BDS, 1988, s. 255.

³²⁹ Sadun Emrealp, Sosyal Demokrasiden Sosyal Demokrasiye, İstanbul: Afa Yayınları, s. 177. aktaran Avcı, A.g.e., s. 51.

³³⁰ Aybar, Neden Sosyalizm, s. 61

olmuştur. 1965 yılındaki seçimlerde büyük bir başarı göstererek 15 milletvekilini meclise sokmuştur. Mecliste olduğu süre içinde TİP etkin bir muhalefet sergiledi. Parti, ülkedeki işçi sınıfının sayısının önemli boyutlarda olduğunu görüyor ve bu kitlelerin oylarıyla iktidara gelinebileceğini düşünüyordu. Partinin genel başkanı olan Mehmet Ali Aybar tezlerinde, tam bağımsız, demokratik sosyalist Türkiye'yi hedefliyordu. Aybar, Türkiye'deki bürokrasinin Avrupa'daki gibi bir "ara tabaka" değil egemen bir sınıf olduğunu, "ceberrut tepeden inme" bir devlet anlayışının hüküm sürdüğünü, Türkiye'nin tarihi koşullarının "üstbelirlenme"siyle, sınıf sorununun geri planda kaldığını, "özgürlük" sorununun ülkenin baş çelişkisi olduğunu dile getiriyordu.³³¹

1965 sonrasında Aybar'ın tezlerine karşı parti içinde ve dışında muhalefet başlamıştı. Muhalifler arasında Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli de bulunuyordu. 1966'ya kadar desteğini sürdüren Avcıoğlu, daha sonra Yön Dergisi'nde yazdığı yazılarla karşı tavır alıyordu. O'na göre, "*Türkiye'de Avrupa tipi bir sosyalist partinin başarı şansı azdır. Öncelikle Türkiye, Avrupa toplumları gibi kapitalistleşmiş değildir ve dışa bağımlı ve toprak egemenliğine dayanan az gelişmiş bir ülkedir. Bu yapıda işçi sınıfı bilinçlenmemiştir. Bilinçlenmemiş bir işçi sınıfına yönelik taleplerdense anti-empyalist ve anti-feodal bir noktada birleşebilecek "ara noktalar"ı harekete geçirmek daha doğru olacaktır.*"³³² Öte yandan, Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketinin temsilcisi olan Mihri Belli de diğer bir muhalif tarafı oluşturmaktadır.

1967 yılına gelindiğinde ise önemli bir gelişme yaşanmış Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kurulmuştur. DİSK 1969 yılındaki seçimlerde TİP'e destek vermiştir. Bunun yanında meclisteki TİP'in inisiyatifiyle üniversitelerde Fikir Klüpleri Federasyonu (FKF) kurulurken, bu yapılar FKF içinde bir araya gelmişlerdir. 1968 yılında gelişen öğrenci eylemleri TİP içindeki bölünmeyi hızlandırdı.³³³ Gerek parti içinde bölünmelerin artması gerekse siyasi ortamın gerginleşmesi 1971 Muhtırası sonucunda kapatılmıştır.

TİP, kurulmasından kapatılmasına kadar, sosyalizme demokratik yoldan geçileceği üzerinde düşüncelerini temellendirmiştir. Bu açıdan baktığımızda, Avrupa'da tartışılan ve Bernstein'cı/Kautsky'ci sosyal demokrat kutuplaşma içinde Bernstein'cı

³³¹ Belge, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm ...*, s. 1957.

³³² Belge, "Türkiye İşçi Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 2123

³³³ a.g.m., s. 2121-2125.

yaklaşımına yakın görünmektedir. Demokratik yoldan sosyalizme geçişte TİP, ülkedeki işçilerin örgütlenmesi ve sendikal hareketin güçlenmesi konularında çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bunun yanında sosyal devlet anlayışını savunmuş, tüm emekçilerin sağlık ve sosyal güvenliğini sağlamak ilkesini programına almıştır. CHP'nin devletçilik anlayışı karşısında TİP'in devletçilik anlayışı sosyal demokrasinin tarihine daha yakın bir devletçilik olmuştur.³³⁴ Bu nedenle, TİP ülkemizdeki sol ve sosyal demokrasinin gelişimi için gerek dönemindeki çalışmaları gerekse bıraktığı mirasla önemli bir yerde bulunmaktadır.

CHP'nin 1960'lı yıllara kadar halkçılık anlayışını sürdürürken ve kendini imtiyazsız, sınıfsız bütün halkın partisi olarak tanımlarken 1965 yılıyla birlikte söylem değişikliğine gittiğini belirtmiştim. Bu tarihten sonra artık CHP sınıfların varlığını kabul etmiş bir partidir. 1976 yılında ise CHP sosyal demokrat söylemini güçlendirir. 1976 programında 6 Okun yanında, “cumhuriyet halk partisi demokratik sol bir partidir” denilirken, “özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü, halkın kendini yönetmesi kurallarına dayanır³³⁵” denilmektedir. Böylece sosyal demokrasinin temel ilkeleri CHP programının ilk üç maddesinde kendini gösterir.

2.5. Demokratik Sol?

1969'dan itibaren CHP'nin en önemli sloganlardan birisi “Toprak işleyin su kullanın”dır. Böylelikle kooperatifleşme, doğal kaynakların millileştirilmesi seçim programlarında yer almıştır. 1970'lere gelindiğinde ise “ortanın solu” kavramı üzerindeki muğlaklığın kaldırılması çabası içine girildiği, yeni başkan Bülent Ecevit tarafından “demokratik sol” kavramının üretildiği görülür. Ancak yine de parti ideolojik muğlaklığından kurtulamamıştır. Nitekim Sibel Avcı Sadun Emrealp'ten yaptığı alıntıda şöyle der:

“1974 kurultayında benimsediği Demokratik Sol Bildirgesi'ne kendisini demokratik sol parti olarak tescil eden CHP, solculuk anlayışını 'yetkili kurulların saptadığı özgün bir solculuk' ya da halk solculuğu gibi içi boş kavramlarla tanımlama yoluna gitmiştir. Bunların yanı sıra parti programlarında ve bildirgelerinde giderek

³³⁴ Avcı, a.g.e., s. 53-54.

³³⁵ Cumhuriyet Halk Partisi Programı, y.y., 1976, s. 6.

güçlenmekte olan işçi sınıfı ile somut bağlantılar kurmaya yönelik ifadeler yer verilmekten kaçınıldığı görülmektedir. Köylüler, işçiler, bütün ücretliler, esnaf ve sanatkarlar tekerlemesi içerisinde işçi sınıfına yaklaştırılan rol halkın yönetimde söz sahibi olmasıyla ortadan kalkması beklenen sınıf ayrılıkları bağlamında figüranlığın ötesine geçememektedir”³³⁶

Hasan Bülent Kahraman ise “demokratik sol” kavramının özgünlüğü konusunda tereddüt belirterek, bu seçimin CHP’yi sosyal demokratlaştırmadığını, aksine partiyi Avrupa sosyal demokratlarından farklı bir yerde tanımlama iradesinin sonucu olduğunu belirtir. Kahraman’a göre,

“Demokratik solculuk, açıkça sosyal demokrasiye. onun kökenleri ve temel ilkeleri nedeniyle bir karşı çıkış olduğunu ifade etmiştir. Sosyal demokrasinin marksizm geleneğinden gelmesine karşılık, demokratik solculuk kendi ‘sol’ anlayışı içinde Kemalizm’e ve yerel motiflere dayanmayı; sosyal demokrasinin işçi sınıfı, endüstrileşme ve kentle bütünleşmesine karşılık, demokratik solculuk köylülük, kırsal üretim ilişkileri ve köyle özdeşleşmeyi yeğlemiştir.”³³⁷

Bütün bu yorumlara rağmen 1970’ler CHP’sinin Avrupa sosyal demokrat anlayışına en yakın dönem olduğunu söylemek, çelişkili görünse de yanlıcı olmayacaktır. Emrealp ve Kahraman’ın yorumlarındaki gerçeklik payını kabul etmekle birlikte kısa bir dönem için partinin işçi sınıfıyla organik ilişki kurma niyetini ifade ettiğini görmezden gelemeyiz. Bülent Ecevit, 1976’daki bir konuşmasında şöyle diyordu:

“İşçi hareketinin de, demokratik sol hareketin veya onunla aynı doğrultudaki bazı sosyal demokrat hareketlerin de güçlü olduğu ülkeler, demokratik sol bir siyasal partiyle işçiler arasında bütünleşme ölçüsüne varan bir işbirliğinin kurulabilmiş olduğu ülkelerdir. (...) Değil mi ki Türkiye’nin demokratik sol partisi Cumhuriyet Halk Partisi’dir, bu parti Türkiye’deki demokratik işçi hareketleriyle bütünleşecektir. Bütünleşmeye mecburdur.”³³⁸

Bu bağlamda Ecevit’in başbakan olduğu 1978 yılında Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) genel başkanı Halil Tunç’la yaptığı görüşmeler ve ortak

³³⁶ Avcı, A.g.e., s. 46, Sadun Emrealp, a.g.e., s. 185.

³³⁷ Kahraman, a.g.e., s. 109.

³³⁸ Bülent Ecevit, *Üçüncü Demokratik Sol Düşünce Forumunda Konuşma*, Halkçı Dergisi Yayınları, 1976, s. 15-17’den aktaran Cengiz Çağla, “Bülent Ecevit ve Sosyal Demokrasisi”, *Türkiye Günlüğü*, no. 25, Kış 1993, s. 82.

çalışmalar sonucunda kamuoyuna açıkladığı “Toplumsal Anlaşma” metni söz konusu bütünleşme çabasına bir örnek olarak gösterilebilir.³³⁹

Ancak 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi, Türkiye’de siyasetin doğal akışını bir kez daha kesintiye uğratmış; Bülent Ecevit de, diğer üç büyük siyasi parti lideri gibi, milletvekilleri ve sendikacılarla birlikte geçici bir süre için siyasetin dışında bırakılmıştır. Yeni partilerin örgütlenmesine ancak 1983 yılında izin verilmiş, Bülent Ecevit 1985’e kadarki dönemde varolan sosyal demokrat eğilimli partilerden hiçbirine (Sosyal Demokrasi Partisi ve Halkçı Parti) destek vermemiştir. Bu dönemde Ecevit yasaklı olduğundan eşi Rahşan Ecevit aracılığıyla kendisine eskiden beri sempati duyan bazı sendikacı, bürokrat, iş adamı ve aydınların desteğiyle yeni bir parti örgütlenmesi içine girmiştir. Kasım 1985’te kurulan partiye 1970’leri hatırlatırcasına Demokratik Sol Parti (DSP) adı verilmiştir. DSP, kendisi dışındaki sol partilerin oluşturduğu birliğe (Sosyal Demokrat Halkçı Parti -SHP) katılmamakta direnmiştir. Parti, 1986 milletvekili ara seçimlerinde % 8.6 oy almış, 1987 yılı parti içi çekişmeler, ayrılımlar ve katılmalarla geçerken Ecevit’lere parti içinde keyfi bir yönetim izledikleri ve eleştiriye kapalı oldukları yönünde yoğun eleştiriler yapılmıştır. Aynı yılın eylül ayında yapılan referandum sonucu Ecevit yedi yıl ayrı kaldığı aktif siyasete dönerek partinin başına geçmiş ve –iki kez siyaseti bıraktığını açıklasa da daha sonra yeniden dönerek- 2004 yılına kadar parti liderliğini sürdürmüştür. Bu dönemde İsmail Cem, Deniz Baykal ve Murat Karayalçın gibi eski CHP kökenli siyasetçilerin, kendilerini merkez sol ve sosyal demokrat olarak tanımlayan siyasal partileri de etkinliklerine devam etmişlerdir.

Bülent Ecevit’in DSP’de 1980’lerde izlediği siyasal çizgi birçok yorumcuya göre sosyal demokrasi konusundaki tavrı açısından kesin bir geri dönüşü simgelemektedir. Kahraman’a göre,

“DSP, ‘nevi şahsına münhasır’, hala 1920 ve 30’ların temel kavramlarına sahip çıkan, merkezîyetçi, patrimonya modelleri benimsemiş, zaman zaman kendi kendisinin de gerisine düşen, yalnızca popülizmle belli bir etkinlik gösteren, kısa bir sürede de siyaset pratiğinde aşılacak bir partidir.”³⁴⁰

Cengiz Çağla da, DSP’yi sosyal demokratlıktan ziyade Kemalizm’le bağlarını koparamayan pragmatik bir parti olarak nitelemiştir. Ecevit’in 1986 yılında bir

³³⁹ Bu anlaşma metni için bkz. Derya Kömürcü, “The Emergence of Center-Left Politics: 1960-80”, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s. 165-170.

³⁴⁰ Kahraman, a.g.e., s. 132-133.

konusmasında işçi sözcüğünden tüm çalışanları anladığını ileri sürebilmesi, Çağla'ya göre Onun 70'li yıllardaki siyasal tavrından ne kadar uzaklaştığının göstergesi olmuştur: Ecevit'in Türk siyaset sahnesinde elli yıla yaklaşan ağırlığı içinde süreklilik arz eden bir şey varsa, bu herhalde, *“işçi sınıfı hareketinin bağımsızlaşmasının tehlikeli olduğu ve hareketin genel demokratikleşme süreci içinde eritilmesi gerektiği”*³⁴¹ saplantısıdır.

Ecevit dışındaki sol akımlar da, ne 1980'lerde, ne de bu çalışmanın kaleme alındığı günlerde, Batı tipi sosyal demokrat bir anlayış geliştirememişlerdir. Bu değerlendirmemi destekleyecek bir argüman olarak, Andrew Mango, 1990'ların başında SHP'yi “eski düzen partisi” olarak yorumlamaktan çekinmemiştir. Mango, sosyal demokrat iddialı bu partinin, hala XIX. yüzyıl aydınlanmacı ilerlemeciliğinden kurtulamadığını ve güçlü devlet düşüncesine bağlı “eski düzen partisi” olduğunu ifade etmiştir.³⁴²

Türkiye'de kendini sosyal demokrat olarak tanımlama eğilimde olan siyasal akımların tarihsel serüvenini böylece özetledikten sonra çalışmamın ana sorunsalına dönerek sosyal demokrat teori açısından Türkiye'de mevcut sorunları – tarihsel süreçlere bağlı kalmaksızın – irdelemeye çalışacağım.

³⁴¹ Çağla, a.g.m., s. 82.

³⁴² Andrew Mango, “The Social Democratic Populist Party”, Ed. by. Metin Heper, Jacob M.Landau , “Political Parties and Democracy In Turkey, London : I.B. Tauris and Co., 1991, p. 172-173.

3. ELEŞTİREL DEĞERLENDİRME

Çalışmamın birinci bölümünde, sosyal demokrat teorinin oluşumunu ele almıştım. İkinci bölümde ise Türkiye’de sosyal demokrasi algılamasının Avrupa’dakinden ne kadar farklı olduğu, tarihsel anlatım içinde, ortaya çıktı. Dünyadaki sosyal demokrat partiler sosyalist ve marksist kökenlerini reddetmeden entelektüel bir evrim sonucu çağdaş sosyal demokrat kimliklerine kavuşmuşken, Türkiye’de bugün kendilerinin sosyal demokrat olduklarını iddia eden partiler benzer bir evrim geçirmemişlerdir. Bu nedenle, genel olarak söyleyebilirim ki Türkiye’de sosyal demokrasinin temel sorunları teorik ve entelektüel sorunlardır.

Teorik sorun dediğimizde siyasal önderlerin içinde yaşadıkları toplumu açıklama ve algılama biçimleri ile bu algılarının içine oturduğu temel çerçeveyi kastediyorum. Evrensel sosyal demokrat teori sınıf algısı üstüne dayalıdır. Üçüncü bölümün girişinde ele aldığım gibi Türkiye’de modern sınıfların oluşumu görece yeni bir olgudur. Cumhuriyetin ilk yıllarında topluma sınıfsal açıdan bakan sosyalist siyasal hareketler ortaya çıkmışsa da bunlar marjinal kalmışlardır. Çeşitli dönemlerde yasadışı olarak görülen bu hareketler belirli bir evrim geçirmişler ancak Avrupa’daki örnekleriyle kıyaslanabilecek bir süreklilik, çeşitlilik ve zenginlik oluşturamamışlardır. Dolayısıyla “Türk Sosyalizmi” alt başlığıyla incelemiş olduğum siyasal akımlar ile bugün kendini sosyal demokrat olarak tanımlayan siyasal akımlar arasında ciddi bir kopukluk oluşmuştur. Bu nedenle 2000’ler Türkiye’sinde sosyal demokrasi üstüne teorik bir çalışma yaparken Marksist paradigmadan kaynaklanan bir çözümleme yapılamayacağını düşünüyorum. Bunun yerine, sosyal demokrat eğilimli Türk siyasal partilerin doğasını incelerken çoğunluğu Max Weber’den kaynaklanan sosyal bilimcilerin analizlerini kullanmak daha anlamlı olacaktır.

Entelektüel sorunlar dediğimde ise siyasal hareketlerin önderlerinin düşünsel düzeylerini kastediyorum. Bu bağlamda Kautsky, Bernstein ve Jaurès düzeyinde sosyal demokrat düşün adamları Türkiye’de yetişemediği gibi onların düşüncelerinin de yeterince tanındığını söyleyemeyiz. Dolayısıyla Avrupa sosyal demokrasisinin entelektüel birikiminin Türkiye’ye aktarılmasında çok ciddi boşluklar gözlediğimi söyleyebilirim.³⁴³

³⁴³ Buna en somut örnek söz konusu üç yazardan hiçbirinin tüm yapıtlarının henüz Türkçe’ye aktarılmamış oluşudur.

Bu bölümde bahsettiğim teorik ve entelektüel sorunları Türkiye'nin genel siyaset sürecinin karakteristik özellikleri bağlamında ele almaya çalışacağım. Bu bağlamda ilk olarak, parti elitlerinin siyasal kültüründen bahsedeceğim. Türk siyasal kültürünün genel olarak seçkinci olduğu söylenebilir. Seçkincilik, Frederick Frey'e göre, "ayrıcalıklı bir azınlığın topluma egemen olma ve seçkin olmayanların kültürel veya entelektüel yetersizliğini öne sürerek, bilinçli veya bilincinde olmadan, egemenliğini isteme ve meşru görme eğilimidir."³⁴⁴ Osmanlı İmparatorluğu merkezce yetiştirilen ve denetlenen bir bürokrasiyle yönetilmiştir.³⁴⁵ Bu bürokrat kesim varlığını Cumhuriyet döneminde de sürdürmüştür. Bürokratikleşme seçkinciliği içermektedir. Nitekim bu yapı Cumhuriyet sonrasında da devam ederek günümüze kadar ulaşmıştır. Türkiye'de gerek sağ gerekse sol partiler için parti seçkinciliğinin devam ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Konuyu CHP özelinde değerlendirdiğimizde seçkinciliğin en somut dışı vurumu tek parti döneminin yaşandığı süreç olmuştur. Bu dönemde parti seçkinleri halkın kendi kendini yönetmesi için yeterli bilinç düzeyine erişmediğini ve bunu sağlama görevinin kendilerine düştüğünü savunmuşlardır. Ancak çevrenin bu görüşte olmadığı Demokrat partinin iktidara gelmesiyle ortaya çıkacaktır. Merkezdeki parti elitleri yerel yöneticilerini alt grup olarak görüp baskılamışlardır. Çok partili hayata geçişle tek hedef seçimlerin kazanılması olarak görülürken, parti içindeki muhalefet de hoş görülmemektedir. Ayrıca, sosyal demokrat olarak kendini nitelendiren partilerin elitleri çoğu zaman savundukları sınıfın veya grupların içinden gelmemektedirler. Türkiye'de parti elitleri hem sağ hem de sol kanatta varlıklarını sürdürmektedir. Sosyal demokrasi açısından bakıldığında Avrupa sosyal demokrat partilerinin kuruluşlarından itibaren parti içi demokrasinin sağlanması için çalıştıkları görülmektedir. Aynı zamanda bu partiler temsil ettikleri kitlelerin içinden gelerek tüm toplum adına ortak bir iyilik için çalışmaktadırlar. İlk kuruluş yıllarından itibaren hak ve talepleri savundukları sınıfa dayanmakta ve partiyi oluşturan çoğunluk bu sınıftan gelmektedir.

Sosyal demokrasi, Avrupa'da sosyalizmin ve marksizmin farklı yorumlanmasıdır. Bu farklı yorumlanış Bernstein ve Kautsky ekseninde ilk olarak somut ifadesini

³⁴⁴ Frederick Frey, "Patterns of Elite Politics in Turkey", "Political Elites in the Middle East", George Lenczowski, Washington: American Enterprise Institute, p. 43'ten aktaran İter Turan, "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Der. Ersin Kalacıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s. 378.

³⁴⁵ Turan, a.g.m., s. 378.

bulmuştur. Her ikisi de dönemlerinde Marx'ın saptadığı bazı durumların gerçekleşmediğinden hareketle, marksizmin farklı bir şekilde yorumlanabileceğini dile getirerek kendi görüşlerini açıklamışlar ve bu sayede sosyal demokrat düşünceyi temellendirmişlerdir. Böylece sosyal demokrasi düşüncesi, doğru gelişme imkanına kavuşmuştur. Bernstein ve Kautsky sonrasında ise sosyal demokrasi fikri sürekli bir gelişme ve dönüşüm süreci yaşamıştır. Bu, sosyal demokrasinin kendisini dar sınırlara hapsedmemesi ve yeniliklere açık olmasıyla açıklanabilir. Nitekim günümüzde de tek bir sosyal demokrasi düşüncesinin olmaması bunun en açık ifadesidir. Bunun en önemli nedenini yeni teoriler geliştiren parti liderleri ve kuramcılar oluşturur. Türkiye'de kendilerini sosyal demokrat olarak gören partiler köken itibarıyla bile marksizme ve sosyalizme dayandıklarını açıkça ifade etmekten kaçınmışlardır. CHP üyesi Kemal Derviş 2004 Yerel Seçimleri sonrasında Parti Merkezine sunduğu raporda şöyle yazmaktadır:

“Batı'nın en büyük birkaç sosyal demokrat partisinden biri olan Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) Berlin'deki merkezinin girişinde birer Marks ve Engels büstü görülür. Türkiye açısından bu ilginç bir durumdur; Türkiye'de sosyal demokrat bir partinin genel merkezinde Marks ve Engels büstlerinin bulunması beklenmez. Bu fark dikkat çekicidir.(...) Cumhuriyet'in kuruluşunda yer alan CHP'nin kökeninde marksizm yoktur. (...) İdeolojik köken olarak Avrupa'daki sosyal demokrat partilerle Türkiye'deki sosyal demokrat partiler arasında tarihsel açıdan belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar siyasi yaklaşımlara, siyaset yapma tarzına da yansımıştır. CHP'nin tarihsel olarak Cumhuriyet kuruculuğundan kaynaklanan özelliği devletle özdeşleşme tutumunun uzun süre devam etmesine yol açmıştır. Türkiye'de bir sosyal demokrat partinin yenilenmesi Avrupa'daki bir sosyal demokrat partiye göre daha büyük güçlükler taşımaktadır.”³⁴⁶

Ayrıca, yine CHP özelinde baktığımızda, CHP'nin Türkiye'de sosyalizm ve sosyal demokrasinin ideolojik ve teorik anlamda ilk önderleri sayılabilecek Hüseyin Hilmi ve Mustafa Suphi'yi esin kaynağı olarak görmemesi de Derviş'in bu gözlemini doğrulamaktadır. Bunun yanında gerçek anlamda sosyal demokrat bir parti liderinin de ülkemizde karşımıza çıkamayışı yukarıda da bahsettiğimiz parti seçkinciliğinin sonuçlarından biridir. Eğer sosyal demokrasiyi marksist kökenlerinden ayırmadan geniş bir perspektifte el alacak olursak, Türkiye'de sosyal demokrat nitelikli siyasal parti

³⁴⁶ Kemal Derviş-Yusuf Işık, Radikal Gazetesi, 7 Nisan 2004

lideri olarak gösterilmeye en yakın görünen kişi Mehmet Ali Aybar'dır. Onun dışındaki merkez-sol partilerin liderleri sosyal demokrat lider olmanın çok gerisindedirler. Bu liderler kendilerini merkezîyetçilikten ve tutuculuktan kurtaramamışlardır. Şerif Mardin'in "merkez-çevre"³⁴⁷ ilişkisinde merkezde yer almışlar, bunun neticesinde çevrede yer alan ve sosyal demokrasinin tabanını oluşturan işçi sınıfına inememişler, hatta işçi sınıfının varlığını bile açıkça kabul etmekten kaçınmışlardır. Aynı partiler, Cem'in ifadesiyle; "iddianın gerektirdiği niteliğin, üyelerin ve kimliğin partileri olamamışlar ya da buna dönüşmemişlerdir."³⁴⁸ Türkiye'de gerek parti elitlerinin varlığını koruyarak devam etmesi gerekse Avrupa'dan farklı bir siyasal kültüre sahip oluşumuz sosyal demokrat niteliklere sahip bir parti ve parti liderinin üretilmesine engel olmuştur denilebilir.

Parti liderliği açısından yapılacak diğer bir saptama ise genel bir ifadeyle, gerek sosyal demokrat gerekse sağ parti liderlerin patrimonyal eğilimler taşımalarıdır. Patrimonyalizm, en genel anlamıyla Max Weber'in *Ekonomi ve Toplumda* tanımladığı bir siyasal tahakküm biçimidir. "Patrimonyalizm'de otorite, hanedan ailesinin kullandığı kişisel ve bürokratik güce dayanır; bu güç resmi olarak keyfidir ve hükümdarın doğrudan denetimi altındadır."³⁴⁹ Parti liderleri bir babanın aile üzerindeki otoritesine benzer bir otoriteyi parti içinde uygulamaktadırlar. Patrimonyal siyaset anlayışında, parti lideri tek başına büyük bir yaptırım gücüne sahiptir, kişisel ve keyfi olarak partiyi yönlendirmekte ve parti kararlarını etkilemektedir. Lidere ve etrafındaki seçkinlere kişisel bağlılık, sadakat ve itaat de önemlidir. Her ne kadar sosyal demokrat parti liderleri partilerinin eşitlik, özgürlük, dayanışma, demokrasi temellerine dayandıklarını söyleseler de, bu, parti içi demokrasinin varlığını kabul etmemiz ve parti liderinin patrimonyal olmadığını düşünmemiz için yeterli değildir. Çoğu parti sözel anlamda parti içi demokrasiyi kabul etse de bunu uygulamaya aktaramamaktadır. Nitekim, Bülent Ecevit, Turgut Özal, Süleyman Demirel, Deniz Baykal'ı patrimonyal eğilimler taşıyan siyasi liderler olarak görmek mümkündür. Türkiye'de 1980 askeri darbesi sonrasında neo-patrimonyal bir yönetim biçiminden söz edilebilir. 1980 sonrası süreci Ersin Kalaycıoğlu şöyle değerlendirmektedir:

³⁴⁷ Bkz. Mardin, a.g.e., s.s. 30-46.

³⁴⁸ Cem, a.g.e., s. 286.

³⁴⁹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003, s.581.

“12 Eylül yönetiminin politik otoritesinin içeriğini meydana getiren en belirgin özellikleri sıralamak gerekirse, hiç şüphesiz ilk sırada gelecek olan tek bir liderin merkezi ve pedersahi görüntüsüdür. Politik otorite, halkın babası görüntüsündeki ‘Türk idare geleneklerindeki’ güçlü, üstün, hayırsever, tatlı sert ve doğal olarak kişisel, öznel bir geleneksel otorite görüntüsündedir. Burada karizmadan çok ‘milli’ gelenek ve görenekler atıf noktası oluşturduğundan sultani tip özelliği ağır basan bir patrimonyal yönetim biçiminden söz edilebilir. Bu yönetim üslubu, yasal-ussal önerilere göre oluşturulmuş olan bürokratik yapıya nüfuz ederek varlığını sürdürmüştür. Kamu bürokrasisi, görüntü itibarıyla yasal-ussal yapısını sürdürürken, politik otoriteyle yasal-ussal yönetim ilişkilerine göre değil de, üstün lider ve etrafındaki seçkinlere kişisel bağlılık, sadakat, itaat gibi ‘geleneksel’ ölçütlere göre, 1960-80 döneminde görülmeyen ölçülerde çalışmaya başlamıştır.”³⁵⁰

Parti liderleri tarafından, parti içinde patrimonyal eğilimlerin varolması, lider ve yakın çevresi ağırlıklı, şahsi, modern bürokratik yapının içinde geleneksel yönetim özelliklerinin barındırılması nedeniyle genel olarak Türkiye’deki parti liderlerini Kalaycıoğlu’nu izleyerek *neo-hamidyen*³⁵¹ parti liderleri olarak tanımlanabileceğini düşünüyorum. CHP açısından bakıldığında hiçbir zaman için tam anlamıyla bir parti içi demokrasinin varolduğu bir dönemi görmenin mümkün olamayacağını düşünüyorum.

Avrupa sosyal demokrasisi ile diğer bir farklılık Türkiye’de sosyal demokrat niteliğe sahip sivil toplum örgütlerinin yetersiz oluşudur. Sivil toplum kavramı, 1980 askeri darbesi sonrasında en çok konuşulan konulardan birisi olmuştur. Ali Yaşar Sarıbay’a göre, sivil toplum kavramı olarak ilk kez XVIII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Sivil toplum,

“gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılanmadır. Bu yapı, yasa düzen veya ortak kurallar dizisi gibi özgürlüklerin ve özerkliklerin güvencesi olan kurumsallaşmış bir temele oturur. Bu, hem devlet iktidarını sınırlayıcı, hem de o iktidarı hukuka dayandığı sürece meşrulaştırıcı bir gücü bağrında taşır. Dolayısıyla, sivil toplum devletten özerk olmayı içerir

³⁵⁰ Ersin Kalaycıoğlu, “1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bakış: Demokrasi, Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Der. Ersin Kalaycıoğlu-Aliş Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s. 402.

³⁵¹ A.g.m., s. 403

ama, ondan yabancılaşmayı zorunlu kılmaz. Bir başka deyişle, devlet iktidarına karşı dikkatli ama, saygılıdır."³⁵²

Sivil toplum sadece devlet yanlısı olanlarla toplum yanlısı olanlar düzeyine indirgenmemelidir. Bu örgütler toplumun demokratikleşmesine yardımcı olabilirler. Avrupa'da yaygın ve gelişmiş olan sivil toplum örgütleri sosyal demokrasinin gelişmesinde önemli bir rol oynarken Türkiye'de böyle bir süreci görmeyen mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Sarıbay, Türkiye'de Osmanlı döneminden itibaren "rijit bir devlet-toplum ilişkisi" olduğunu dile getirirken, bu görüş Mardin'in merkez/çevre ilişkisi yaklaşımı paralelinde değerlendirilebilir. Türkiye'de sosyal demokrat eğilimli siyasal akımların önderleri, bu karşıtlıkta, rijit devlet-toplum ilişkisi içinde merkez veya devletin içinde yer almışlardır.

Toplum devlet ilişkisi içinde devlete vurgu yapan yaklaşımlardan biri de korporatizm'dir. Taha Parla'nın belirttiği gibi, "*Liberal toplum modelinin (analitik ve normatif bakımlardan) birey'i temel birim ya da birinci kategori olarak kabul etmesine karşılık korporatizm, bireyciliği toplumu atomize eden bir eğilim saymakta, dolayısıyla toplumsal organizmanın dengesini ve yaşama imkanını yıkıcı bir etki yaptığını ileri sürmektedir.*"³⁵³ Parla ve Kansu gibi yazarlar, Türkiye'de Kemalizm'den kaynaklanan çok sayıda korporatif düzen tasarımı olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle tek parti dönemi tipik korporatist uygulamalarla dikkat çekmektedir. Osmanlı-Türk siyasal kültüründe merkezîyetçiliğin her zaman güçlü bir eğilim olduğunu daha önce de ifade etmiştik. Siyasal ve toplumsal hayattaki otoriter üslup ve merkezîyetçilik tek parti rejiminden çok partili hayata devredilmiştir.³⁵⁴ Fadıl Kocagöz'e göre, Türk siyasal kültürünün temelleri Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda ve onu izleyen yıllarda atılmıştır. Bu çözümlemenin içinde "tek parti kültürü" çok partili döneme de taşmaktadır.³⁵⁵ Kanımca, tek parti kültürü Türkiye'deki sosyal demokrat eğilimli partileri de etkisi altında bulundurmaktadır.

³⁵² L. Diamond, "Toward Democratic Consolidation", *Journal of Democracy*, vol. 5, no.3, 1994'den aktaran Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum, Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Der. Ersin Kalacıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s. 448.

³⁵³ Parla, a.g.e., s. 54.

³⁵⁴ Tek parti otoriteryanizmi için bkz. Esat Öz, a.g.e.

³⁵⁵ Fadıl Kocagöz, "Siyasal Partilerimizin Özellikler", *Yeni Gündem*, no: 26, Temmuz 1985, s. 26.

Çeşitli araştırmacıların üstünde hem fikir oldukları nokta, çok partili hayata geçişin toplumsal ve bireysel özgürlüğü zorunlu olarak genişletmediğidir.³⁵⁶ Bu bağlamda CHP'nin 1960 ve 1970'li yıllarda Türkiye işçi hareketini merkezi bir yapıda görmek istediğini hatırlamalıyız. Bu konuda somut örnek vermek gerekirse CHP'nin Türk-İş'le 1976 yılında yaptığı "Toplumsal Anlaşma"da diğer büyük işçi konfederasyonu olan DİSK'i dışlaması merkeziyetçi bir anlayış sergilediğini göstermektedir. Bu eğilim tek parti korporatizmini hatırlatan bir şekilde işçileri tek örgüt çatısı altında toplama arzusunun bir belirtisi olarak görülebilir. Oysa çoğulculuğu içselleştirmiş Avrupa'lı bir sosyal demokrat parti bu şekilde dışlayıcı davranmazdı. Kendini "ortanın solu" ve daha sonra "demokratik sol" olarak tanımlayan bir akımın işçi sınıfına yaklaşımında tek parti döneminden kalma bir korporatist zihniyetin egemen olduğunu düşünüyorum.

Aynı korporatist zihniyet, parti içinde de kendisini belli etmektedir. Yukarıda neo-hamidyen olarak nitelendirdiğim parti liderleri partilerinde tabandan tavana bilgi aktarımı ve siyasa belirleme mekanizmalarını çalıştırmamaktadırlar. Bu konuda 1960 öncesi dönemde ocak-bucak teşkilatlarının kurulmasıyla ciddi ilerlemeler sağlanmış olsa da, 1960 askeri darbesinden sonra çıkartılan bir kanunla söz konusu teşkilatlar yasaklanmıştır. Siyasal kutuplaşmayı köy ve mahalle düzeyinde yaygınlaştırdığı ve milli birlik ve bütünlüğe zarar verdiği öne sürülerek yasaklanan bu kurumlar, esasında yurttaşlarla parti ve ülke yönetimi arasında sağlıklı bir iletişim kanalı olmakta, halkın siyasal eğitimine katkıda bulunmakta ve parti içi demokrasiyi geliştirmektedirler³⁵⁷. 1960'dan bugüne ocak-bucak teşkilatlarının hala yasak oluşu, siyasal partilerimizin genel başkanların egemenliğinden kurtulması olasılığının önünü tıkayan bir başka unsur olmuştur.

Örgütsel açıdan Batı Avrupa sosyal demokrasisiyle Türkiye'deki benzerleri arasındaki bir başka farklılık da aday belirleme konusunda yaşanmaktadır. Konuya CHP örneğinden baktığımızda parti içi demokrasinin yaşanmadığını belirtmiştik. Ecevit, 1974 yılında CHP tüzüğünde değişiklik yaptırarak, yerel düzeyde aday belirleme sürecine genel merkezin egemen olmasını sağlamış, Parti Meclisi'nin yetkilerini

³⁵⁶ Timur, a.g.m., s. 30-33.

³⁵⁷ Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi: 1908-1960*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1991, s. 228-229.

kısıtlamıştır³⁵⁸. 2004 yılında yapılan yerel seçimlerde bile neredeyse tüm büyük kentlerde seçime girecek adayların genel merkez yoklamalarıyla saptandığı göz önüne alınacak olursa, özellikle Türkiye’de sosyal demokrat partiler açısından en önemli sorunlardan birinin parti içi demokrasi eksikliği olduğu ortaya çıkacaktır.

Öte yandan, Avrupa sosyal demokrat partilerinin en önemli özelliklerinden biri, parti içi fraksiyon ya da grupların hakim grup ya da gruplar tarafından hoşgörüyü karşlanması, bunun bir zenginlik ve gelişme unsuru sayılmasıdır. İsmail Cem’e göre, bir partinin içinde güçlü bir sol kanat bulunup bulunmaması, o partinin gerçekten sosyal demokrat sayılıp sayılmayacağını belirleyecek kadar önemli bir unsurdur.³⁵⁹ Derya Kömürcü de, sosyal demokrat partiler içinde sol bir kanadın bulunmasının iki boyutlu bir işlev yerine getirdiğini düşünmektedir. Bu işlevler ideolojik ve moral işlevlerdir. Sol kanat sosyal demokrat idealleri ve ütopyayı temsil edecek, parti liderliğinin pragmatik ve popülist gerekçelerle yozlaşmasını engelleyecek bir işlev yerine getirir³⁶⁰. Türkiye’de ise olumsuz çağrışımlı bir ifadeyle “hizipçilik” olarak adlandırılan bir olgu vardır, çoğu zaman tasfiye ya da bölünmeyle sonuçlanır. Bu nedenle, Türkiye’deki sol ya da sosyal demokrat eğilimli partilerin, parti içi çoğulculuğu dışladıkları oranda, çok partili çerçevede faaliyet gösteren, ancak kendi içinde “tek parti kültürü”nden kurtulamamış yapılar arz ettikleri söylenebilir.

Türkiye’deki sosyal demokrat eğilimli partilerin bir başka zaafı da içselleştiremedikleri demokratik değerleri, demokratik rejim tehdit altına girdiği dönemlerde de savunamamalarıdır. Yukarıda bahsettiğim katılım eksikliği, korporatist otoriter eğilimler ve seçkincilik gibi nitelikler doğal olarak bir başka eksiği gündeme getirmektedir. Bu eksiklik, Avrupa bakış açısından anlaşılması pek güç görülebilecek olan kiteselleşme eksikliğidir. Gerek 1971, gerekse de 1980 askeri darbelerine gösterilen tepkilerin cılızlığı bu bağlamda düşündürücüdür.

Parti-seçmen ilişkisi bağlamında sosyal demokrasinin belirleyici niteliklerinden bir tanesi iki uç arasındaki güçlü bağlardır. Sosyal demokrat partiler Maurice Duverger’in kategorileştirmesine göre, çoğunlukla kitle partileridir. Bir başka deyişle sağ partilerin kadro partileri olmaları daha normal karşılırken sosyal demokrat bir

³⁵⁸ Kömürcü, A.g.e., s. 152.

³⁵⁹ Cem, a.g.e., s. 188-189’dan aktaran Kömürcü, a.g.e., s. 153.

³⁶⁰ Kömürcü, a.g.e., s. 153.

partinin kitle partisi olmaması istisna olarak görülebilir³⁶¹. Parti-seçmen arasındaki güçlü bağlar aynı zamanda güçlü bir toplumsal sosyal demokrat toplumsal hareketin varlığının göstergesidir. Sosyal demokrasi Avrupa’da bir alt kültürdür. Sosyalizmin evrimleşerek iktidara gelmiş yüzüdür; dünya ölçeğinde söyleyemesek de, Avrupa ölçeğinde çağdaş demokrasi dediğimizde, oluşumuna sosyal demokratların etkin katılımında buldukları bir olguyu anlıyoruz. Bu da bizi sosyal demokratların sadece siyasal alanda değil toplumsal alanda da güçlü bir kutup oldukları gerçeğine getirir. Sosyal demokrat değerler kuşaktan kuşağa aktarılmış, ilkesel tartışmalar teorik gelişmeyi sağlamış, “Refah Devleti” yaratılmıştır.

Bu bağlamda CHP’nin Batılı sosyal demokrasiye en yakın olduğu dönem olan 1977’de % 44’lere varan oy oranına ulaşması ile korporatist ve popülist eğilimlerinin öne çıktığı ve ilkesel berraklıktan uzaklaştığı 2002 genel seçimlerinde %19’a düşmesi çok anlamlı görünmektedir. Avrupa sosyal demokrat geleneği içinde seçim başarısızlıkları partilerde genellikle lider değişikliği ve/veya politika değişiklikleriyle sonuçlanmaktadır. Oysa Türkiye’de parti kurultaylarında eleştiri ve özeleştiri mekanizmaları çalıştırılmadığından bu tür bir yenilenme ve entelektüel canlanma söz konusu olamamaktadır. Bu konuda, İlder Turan’ın Türkiye’de siyasal partilerin iktidar tutkusunu yorumlarken kullandığı kavramsal çerçeveyi parti liderlerinin iktidar ve makam tutkusuna uyarlamayı anlamlı buluyorum³⁶². Siyasal parti önderleri parti içinde o kadar büyük bir güç yoğunlaşmasını kontrol etmektedirler ki, liderlikten ayrılma ya da düşürülmeleri kendi kültürel ve entelektüel yapıları içinde onlara bir yok oluş gibi görünmekte, ilkesel ve programatik tercihleri ikinci planda kalmakta ve her ne pahasına olursa olsun başkanlık koltuğunu bırakmak istememektedirler. Bu olgu da, bu bölümün başında sözünü ettiğim entelektüel ve teorik zayıfı besleyen bir unsur olmaktadır.

Değinden geçemeyeceğim bir başka konu da, Türkiye’deki sosyal demokrat eğilimli partilerin uluslararası “sosyal demokrat aile” içinde buldukları zayıf konudur. Türkiye’de siyasal partilerin uluslararası siyasal oluşumlarla ilişkisi hep sorunlu olmuştur. Ancak, Ecevit liderliğindeki CHP’nin 1977’de Sosyalist Enternasyonal’e (SE) üye olması bu süreçte bir istisna gibi gözükse de, aslında bunun

³⁶¹ Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, 2. bs., Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974, s. 109.

³⁶² İlder Turan Türk toplumunda devletin iktidarda olanları dağıtabilecekleri zengin olanaklarla donatması dolayısıyla siyasal partilerin varlıklarının iktidarda kalmalarına bağlı olduğunu düşünmelerine ve seçimleri bir ölüm-kalım savaşı olarak görmelerine yol açtığını söyler. Bkz. Turan, a.g.m., s. 382 ve 384.

bahsettiğimiz süreçte ciddi bir ilerleme olup olmadığı tartışma konusudur. Bu konuda Sungur Savran bu üyeliğin CHP'nin evrensel anlamda sosyal demokrat bir parti haline geldiğinin tescili anlamında anlaşılması gerektiğini savunur. Savran'a göre, 1977'de gerçekleşen bu üyelik CHP'nin nitel bir değişiminin sonucu olmaktan ziyade sosyalist Enternasyonal'in kendi iç evriminin sonucudur. Savran'ın ifadesiyle,

“SE, 1976 Cenevre Kongresi'nden itibaren Willy Brandt'in başkanlığı altında büyük bir hızla Avrupa'nın görel olarak yoksul ülkeleri (İspanya, Portekiz, Yunanistan, Türkiye) de dahil olmak üzere az gelişmiş ülkelere dönmüş, 'kuzey/güney' ilişkilerini faaliyetlerinin odak noktasına alırken, az gelişmiş ülkelerdeki örgütlenme çabasına büyük bir ivme kazandırmıştır.”³⁶³

Bu bağlamda SE'e üye olan Türk Partileri genellikle kadrolarında bulunan diplomat kökenli üyelerin çabalarıyla kendilerini uluslararası forumlarda temsil ettirmektedirler.³⁶⁴ Bu olgu bile, Türk partilerinin bir tür bürokratik vesayet anlayışından kurtulamadığını, devlet hizmetinden devşirilmiş kadrolarla yollarına devam ettiklerini göstermektedir. Dünya sosyal demokrasinin ideolojik perspektiflerinin tartışılarak belirlendiği forumlarda bu düzeyde katılımı söz konusu örgüte önemli bir katkı sağlanamayacağı aşikardır.

Yapılabilecek diğer bir tespit ise, daha önce de belirttiğim gibi sosyal demokrat olduğunu iddia eden partilerde işçi sınıfının varlığının açıkça kabulünün söz konusu olmadığıdır. CHP, sosyal demokrasiye en yaklaştığı 1970'lerde bile açıkça “işçi sınıfı” terimini kullanmaktan kaçınmış, ekonomik eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için açık ve net bir tavır sergileyememiştir.

Son olarak söylenebilecek olan nokta ise sanırım sosyal demokratların devletle ve resmi ideolojiyle aralarındaki ilişki konusudur. Avrupa sosyal demokrat partileri, kuruluşlarından itibaren devletle ve onun resmi ideolojisiyle mücadele içinde olmuşlardır. Ancak Türkiye'de, özellikle CHP, devlet kuran bir parti olarak tanımlanırken, resmi ideolojinin kurulmasında katkısı olan ve bugün de onu korumaya çalışan bir parti olarak görünmektedir.

³⁶³ Sungur Savran, “CHP ve Sosyal Demokrasi: Bir İlişkin Anatomisi”, 11. Tez, no:4, Ekim 1986, s. 103

³⁶⁴ Bu bağlamda yardımına başvurulmuş olan bir başka meslek grubu da akademisyenlerdir. Bu süreçte son örnek 2003-2004 SE toplantılarında akademik ve teknokrat kimliğiyle CHP'yi temsil eden Dr. Kemal Derviş'tir.

SONUÇ

Sosyal demokrasi, Marksizm'in ve sosyalizmin özgün bir yorumudur. Günümüzde partileri hala sağ ve sol olarak sınıflandırabiliyorsak bunun bir nedeni de sosyal demokrasi düşüncesi ve sosyal demokrat partilerin varlığıdır. Sosyal demokrasi düşüncesi günümüze kadar sürekli bir değişim ve evrim geçirmiştir. Bunun en önemli sebebi, sosyal demokrasinin düşünce olarak kendini dar sınırlara sokmamasıdır. Bu esneklik sayesinde ki farklı tarihi, coğrafi, ekonomik, kültürel özellikler gösteren ülkelerde sosyal demokrasi farklı biçimlerde ortaya çıkabilmiş, yorumlanabilmiştir. Bu durum düşünsel anlamda süreklilik, çeşitlilik ve zenginliği beraberinde getirmiştir.

Ancak Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişim süreci diğer ülkelerden çok farklı seyretmiştir ve sonuçta diğerlerine benzemeyen kendi şahsına münhasır bir anlayışı ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin özgünlükleri bu çalışmayı yapmamda etkili oldu. Türkiye'de, Avrupalı bir sosyal demokrat sürecin yaşanmaması, bence, Türkiye'de sosyal demokrasinin ciddi sorunlarının olmasından kaynaklanıyor. Bu sorunların başında, siyasal önderlerin içinde yaşadıkları toplumu açıklama ve algılama biçimleri ile bu algılarının içine oturduğu temel çerçeve geliyor. Bu sorun, en genel anlamıyla ilksel (ing. *primordial*) ve teorik bir sorun olarak ortaya çıkıyor.

Teorik sorunların somut ortaya konulması için ilk iki bölümde sosyal demokrasinin tanımlarını yaparken, bu akımın dünyadaki ve Türkiye'deki tarihiyle ve gelişme çizgilerini anlattım. Siyasal tarihle siyasal kuramlar tarihinin birbirinden farklılaştığı ölçüde betimleyici çalışmalarla çözümleyici çalışmaların birbirini tamamlayabileceğini düşündüğüm için ilk bölümde sosyal demokrasinin tanımlarını verirken dünyadaki tarihsel süreci de inceledim. Bunun bir başka nedeni de, sosyal demokraside siyasal aktörlerin tarihiyle sosyal demokrasi teorisinin gelişiminin birbirine bağlı iki eksen olmasıydı. İkinci bölümde ise Türkiye'deki sosyal demokrasi süreci için benzer yöntem izledim. Ancak burada siyaset bilimi ve siyaset kuramı yaklaşımları içinden çözümleyici yönetime ağırlık veren bir yolu tercih ettim. Üçüncü bölüm "sonuçtan önceki sonuç" anlamında teorik düzeyde farklılıkları vurgulamak amacıyla yazıldı.

Çalışmamın verilerini değerlendirdiğimde elde ettiğim sonuçlar arasında bir tanesi var ki; o aşılımadan Türkiye'de sosyal demokrasi tartışmaları kavramsal ve

ideolojik düzeyde bir berraklığa ulaşamaz gibi görünmekte... Bu, sosyal demokrat eğilimli siyasal elitlerin siyasal kültürü sorunudur. Bir başka deyişle, Avrupa sosyal demokrasisinin önderlerinin dünyaya ve toplumlarına bakışlarıyla Türkiye'deki benzerlerinin bakışları arasında ciddi farklılıklar vardır.

Türkiye'de siyasetin genel anlamda bir toplumsal ürün olmadığını, "seçkinler arası" ya da "merkez içi" bir süreç olduğunu belirtmiştim. Bu çerçevede konuşursak Avrupa sosyal demokrat partileri "çevre" partileridir, "çevre"yi merkeze taşıyarak siyasetin doğasını ve toplumun dokusunu değiştirmişlerdir. Bu bağlamda, Türkiye'de sosyal demokrasinin sorunları Türk siyasetinin genel sorunlarından ayrılamaz. "Tek parti kültürü" içinden yetişen Türk siyasetçisi, merkez sağ ya da merkez sol kesimde olsun, patrimonial ve bürokratik eğilimlerinden kurtulmadan sosyal demokrat bir kimliğe bürünemez. Önemli sosyal demokrat önderlerin entelektüel mirası irdelenmeden, sosyal demokrasinin ilkeleri içselleştirilemez ve neo-liberalizme ciddi sol alternatifler oluşturulamaz.

Türk sosyal demokrasinin temel ihtiyaçlarından biri, özellikle liderler düzeyinde bir eleştiri ve özeleştirici sürecinin başlatılmasıdır. Son olarak yaşanan seçim yenilgileri merkez solu iyice marjinal düzeye indirmektedir. Kemal Derviş örneğinde görülen eleştirel çabaların artmasına ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Artık parti içi grupların zenginlik olarak algılanarak özendirilmesi, Avrupa partilerinin ideolojik ve programatik tartışmalarının yakından izlenmesi gereklidir. Yenilenme ihtiyacı kendisini dayatmaktadır, bu sürece girmek teorik ve entelektüel sorunları çözmenin belki de ilk aşaması olacaktır. Ancak bu yolla Türk sosyal demokrasisi Avrupa'daki örnekleriyle kıyaslanabilecek bir süreklilik, çeşitlilik ve zenginliğe kavuşabilir, Türkiye'nin çağdaşlaşmasına katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR

Ahmad, Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995

Anderson, Benedict. **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliği Kökenleri ve Yayılması**, Çev. İskender Savaşır, 2. bs., İstanbul: Metis Yayınları, 1995

Ateş, Toktamış. **Demokrasi: Kavram, Tarihi Süreç, İlkeler**, 2.bs., İstanbul: Ümit Yayıncılık, 1994

Aybar, Mehmet Ali. **Neden Sosyalizm?**, İstanbul: BDS ,1987

Aybar, Mehmet Ali. **TİP (Türkiye İşçi Partisi) Tarihi 1**, İstanbul: BDS , 1988

Beer, Max. **Sosyalizm ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi**, İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limitet Şirketi, 1969

Berkes, Niyazi. **Türkiye Çağdaşlaşma**, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 1978

Bernstein, Eduard. **Evrimsel Sosyalizm: Bir Eleştiri Bir Onaylama**, Çev. B.A. Cerit ve E. Bülaycı, İstanbul: Kavram Yayınları, 1991

Bila, Hikmet. **CHP 1919-1999**, İstanbul: Doğan Kitapçılık AŞ, 1999

Boratav, Korkut. **Türkiye'de Devletçilik**, Ankara: Savaş Yayınları, 1982

Cem, İsmail. **Sosyal Demokrasi Ya Da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir**, 7. bs., İstanbul: Can Yayınları, 1998.

Cıngı, Aydın, Yurdakul, Fincancı. **3. Yol Nereye?: Sosyal Demokraside Arayışlar**, İstanbul: Kardelen Matbaası, 2000

Cole, Margaret. **The Story of Fabian Socialism**, New York: John Willey and Sons Inc., 1964.

Cumhuriyet Halk Partisi Programı, y.y., 1976

Di Scala, Spencer M., Salvo Mastellone, **European Political Thought:1815-1989**, Colorado: Westview Press, 1998

Duverger, Maurice. **Siyasi Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, 2. bs., Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974

Eley, Geoff. **Forging Democracy: The History Of the Left in Europe: 1850-2000**, New York: Oxford University Press, 2002

Fried, Albert, Ronald Sanders, **Socialist Thought: A Documentary History**, New York: Anchor Books, 1964

Gay, Peter. **The Dilemma Of Democratic Socialism: Eduard Bernstein's Challenge to Marx**, New York: Collier Books, 1962

Giddens, Anthony. **Üçüncü Yol, Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi**, çev. Mehmet Özay, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2000

Giddens, Anthony. **Üçüncü Yol ve Eleştirileri**, Çev. Nihat Şad, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2001

Giritlioğlu, Fahri. **Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Mevkii**, Ankara: Ayyıldız Matbaası,

Gorz, Andre. **Elveda Proletarya**, Çev. Hülya Tufan, İstanbul: Afa Yayınları, 1980

Hirst, Paul. **Associative Democracy New Forms of Economic and Social Governance**, Amerst: The University of Massachusetts Press, 1994,

Hobsbawm, E.J. **Revolutionaries, Contemporary Essays**, New York: Pantheon Books, 1973

Jaurès, Jean. **Demokrasi, Barış, Sosyalizm**, Çev. Asım Bezirci, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 1999.

Joll, James. **II. Enternasyonal: 1889-1914**, Çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 2002

Kabasakal, Mehmet. **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi: 1908-1960**, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1991

Kahraman, Hasan Bülent. **Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin**, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 1993

Karl Marx, Friedrich Engels, **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, Çev. Muzaffer Erdost, İstanbul: Sol Yayınları, 3. bs., 1993

Kautsky, Karl **Seçilmiş Politik Yazılar**, Çev. C.A.Kanat, İstanbul: Kavram Yayınları, 1990

Kavukçuoğlu, Deniz. **Sosyal Demokraside Temel Eğilimler**, İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1998

Keyder, Çağlar. **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, Çev. Sabri Tekay, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989

Kili, Suna, A.Şeref, Gözübüyük. **Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifak’tan Günümüze**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985

Korsch, Karl. **Marksizm ve Felsefe**, Çev. Yılmaz Öner, İstanbul: Belge Yayınları, 1991

Köker, Levent. **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, 6. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2000

Landauer, Ed. by. Carl. **European Socialism, A History of Ideas and Movement from The Industria Revolution to Hitler’s Seizure of Power, Vol.I**, London: Greenwood Press Publishers, 1976

Landau, Jacob M. **Türkiye’de Sağ ve Sol Akımlar**, Çev. Erdinç Baykal, 2. bs., Ankara: Turhan Kitabevi, 1979

Lefebvre, Henri. **Yaşamla Söyleşi, Sosyalizm, Günlük Yaşam ve Ütopya Üstüne**, Çev. Emirhan Oğuz, İstanbul: Belge Yayınları, 1995.

Lenin, V.İ. **Proleter Devrim ve Dönek Kautsky**, Çev. S. Kara, İ. Yarkın, İstanbul: İnter Yayınları, 1996, ss. 137-148 .

Löwy, Michael. **Dünyayı Değiştirmek Üzerine Karl Marx’tan Walter Benjamin’e Siyaset Felsefesi Denemeleri**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999

Lukes, Steven. **Marksizm ve Ahlak**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998

Macridis, Roy C. **Contemporary Political Ideologies, Movement and Regimes**, Cambridge: Wintrop Publishers, 1980

Mardin, Şerif. **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983

Marx, Karl, Friedrich, Engels. **Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi**, Çev. Barışta Erdost, Ankara: Sol Yayınları, 2002.

Meydan Larousse, C. 3, İstanbul: Sabah Yayıncılık, 1992

Moschonas, Gerassimos. **In The Name of Social Democracy, The Great Transformation: 1945 to the Present**, Tr. by G. Elliott, London: Verso, 2002

Öz, Esat. **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992

Özdalga, Haluk. **Çağdaş Sosyal Demokrasinin Oluşumu**, İstanbul: Hil Yayınları, 1984, s. 44.

Parla, Taha. **Demokrasi, Anayasalar, Partiler ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi**, İstanbul: Onur Yayınları, 1986

Parla, Taha. **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İstanbul: İletişim yayınları, 1989

Peffer, R.G. **Marksizm, Ahlak ve Toplumsal Adalet**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001

Przeworski, Adam. **Capitalism and Social Democracy**, New York: Cambridge University Press, 1986

Przeworski, Adam. **Democracy and the Market : Political And Economic Reforms In Eastern Europe And Latin America**, Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1991

Schechter, Darrow. **Radical Theories: Paths Beyond Marxism and Social Democracy**, Manchester: Manchester University Press, 1994

Shaw, George Bernard, et.al. **Fabian Essays**, Ed. By. Asa Briggs, London: George Allen&Unwin Ltd., 1962

Shaw, Stanford J., Ezel Kural, Shaw. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. II**, İstanbul: E Yayınları, 1983

Stewart, Michael. **Keynes Devrimi**, Çev. Asım Baltacıgil, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları, 1980.

Struik, Dirk J. **Komünist Manifesto'nun Doğuşu**, Çev. Muzaffer Ardos, 3. bs., Ankara: Sol Yayınları, 1991

Therborn, Göran. **Science, Class and Society, On The Formation of Sociology and Historical Materialism**, London: Verso, 1980

Therborn, Göran. **What Does The Ruling Class Do When It Rules? State Apparatus and State Power under Feudalism, Capitalism and Socialism**, 2.nd ed. London: LNB and Verso, 1980

Therborn, Göran. **Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu**, Çev.Şirin Tekeli, Ankara: V Yayınları, 1989

Thompson, E.P. **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Birikim, 2004

Tsuzuki, Chushichi. **H.M.Hyndman and British Socialism**, London: Oxford University Press, 1961

- Touraine, Alain. **Demokrasi Nedir?**, Çev. Olcay Kunal, İstanbul: YKY, 1997
- Tunaya, Tarık Zafer. **Türkiye’de Siyasi Partiler: 1859-1952**, İstanbul: Arba Yayınları, 1995
- Tunçay, Mete. **Türkiye’de Sol Akımlar: 1908-1925**, 3. bs., İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1978, s. 43-46.
- Tunçay, Mete. **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması:1923-31**, Ankara: Yurt Yayınları, 1981
- Vasina, L., Yu.Vasin. **Marks’ın Gotha Programı’nın Eleştirisi Üzerine**, Çev. Levent Oğuz, İstanbul: Amaç Yayınları, 1989
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Söylev**, C. I-II, 8. bs., İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1981
- Wood, Ellen Meiksins. **The Retreat from Class: A New ‘True’ Socialism**, London: Verso, 1998
- Wood, Ellen Meiksins **Kapitalizm Demokrasiye Karşı, Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması**, Çev. Şahin Artan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003

2.MAKALELER

- “Alman Sosyal Demokrasininin Doğuşu”, **STMA**, C. I, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., ss. 294-313
- “Almanya’da Nazizm ve Sosyalist Hareket”, **STMA**, C. III, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., ss.786-831
- Anderson, Perry. “Enternasyonalizm”, **New Left Review 2002- Türkiye Seçkisi**, Der. Derya Özkömürçü, İstanbul: Everest Yayınları, 2003, ss. 3-30.
- Aybay, Rona “ ‘Tebaa-i Osmani’den ‘T.C. Yurttaşına’ Geçişin Neresindeyiz?”, **75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, Aralık 1998, ss. 37-42
- Arthur, Chris. “Bernstein: Sosyal Demokrasinin Öncüsü”, **11. Tez**, no: 4, Ekim 1986, ss. 60-65
- Baydar, Oya. “ ‘İştirakçi’ Hilmi”, **STMA**, C. VI, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., ss. 1822-1823

Belge, Murat. "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'tan Sonra)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VII, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, ss.1955-1962

Belge, Murat. "Türkiye İşçi Partisi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VIII, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 2120-2131

Bernstein, Eduard. Çev. Fazıl Sağlam, Der. Mete Tunçay, **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 3**, Ankara: Teori Yayınları, 1986

Çağla, Cengiz. "Bülent Ecevit ve Sosyal Demokrasisi", **Türkiye Günlüğü**, no. 25, Kış 1993, ss.77-83

Çavdar, Tevfik. "Serbest Fırka", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VIII İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, ss. 2052-2059 .

Erdilek, Neşe. "Hükümetler ve Programları", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, ss. 968-1046

Gneuss, Christian. "The Precursor: Eduard Bernstein", **Revisionism, Essay On The History Of Marxist Ideas**, Ed. by. Leopold Labedz, London: George Allen and Unwin Ltd, 1962, pp. 31-42

Haupt, Georges. "Socialist International", **Marxism, Communism and Western Society, A Comparative Encyclopedia**, Ed. by. C.D. Kernig, New York: Herder and Herder, Vol.7, 1973, pp. 457-474

König, René. "West Germany", **Contemporary Europe, Class Status and Power**, Ed. by. Margaret Scotford, Archer Salvador Ginar, New York : St. Martin's Press, 1971, pp. 280-294.

Işıklı, Alparlan. "Türkiye'de İşçi Hareketinin Batı İşçi Hareketi karşısında Özgünlüğü", **11.Tez**, no: 5, Şubat 1987, ss. 10-31

"II. Dünya Savaşı Öncesi Sosyalist Hareket", **STMA**, C. III, İstanbul : İletişim Yayınları, t.y., ss. 896-921

"II. Enternasyonal", **STMA**, C. II, İletişim Yayınları:İstanbul, t.y., ss. 382-423

İnsel, Ahmet. "Türkiye'de Resmi İdeoloji Yaptırımcı ve Bütüncüldür", **Birikim**, no: 105-106, Ocak-Şubat 1998, ss. 20-23

"İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket", **STMA**, C. III, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., ss. 736-769

Kabasakal, Mehmet. "Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Gelişimi ve CHP", **Sosyal Demokrat Yaklaşımlar**, Der. Aydın Cıngı, İstanbul: SODEV TÜSES Kardelen Ofset, 2003, ss.19-42

Kalaycıoğlu, Ersin. "1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bakış: Demokrasi, Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Der. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, ss. 387-409

Kalaycıoğlu, Ersin, Ali Yaşar, Sarıbay. "Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişim", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Der. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, ss. 3-22

Kansu, Aykut. "XX.Yüzyıl Başı Türk Düşünce Hayatında Liberalizm", **Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, C. I, 5. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss. 277-295

Kocagöz, Fadıl. "Siyasal Partilerimizin Özellikler", **Yeni Gündem**, no: 26, Temmuz 1985, s. 26

Koray, Meryem. "Sosyal Refah Devleti: Kimi İçin 'Umut' Kimi İçin Kaygı Kaynağı", **Sosyal Demokrat Yaklaşımlar**, İstanbul: SODEV TÜSES Kardelen Ofset, 2003, ss. 93-113

Kotil, Ahmet "Dünyada ve Türkiye'de Siyasal Partiler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VIII, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, ss. 2000-2009

"Kurtuluş Savaşı'nda Sosyalist Hareket", **STMA**, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., ss. 1844-1865

Lademacher, Horst. "Social Democracy", **Marxism, Communism and Western Society, A Comparative Encyclopedia**, Ed. by. C.D. Kernig, Vol.7, New York: Herder and Herder, 1973, pp. 404-421.

Lidtko, Vernon L. "Revisionism", **Marxism, Communism and Western Society, A Comparative Encyclopedia**, Ed. by. C.D. Kernig, Vol.7, New York: Herder and Herder, 1973, pp. 215-229

Mango, Andrew. "The Social Democratic Populist Party", Ed. by. Metin Heper, Jacob M.Landau, **Political Parties and Democracy In Turkey**, London : I.B. Tauris and Co., 1991

Mardin, Şerif. "Sivil Toplum, Siyasal Kültür ve Sosyal Yapı: Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri", **Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, ss. 67-87

Marshall, Gordon. "Patrimonyalizm", **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürçü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003, ss. 581-582

“Marx ve Engels”, **STMA**, C. I, İstanbul : İletişim Yayınları, t.y., ss. 48-83

“Meşrutiyet, Emperyalizm ve İşçi Hareketi”, **STMA**, C. VI, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., ss. 1826-1843

“Modern Sosyalizmin Doğuşu”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul : İletişim Yayınları, t.y., ss. 12-47.

Oktay, Cemil. “Yargı Açısından Kuvvetler Ayrılığı ve Siyasal Kültür”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Der. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, ss. 335-355

Sarıbay, Ali Yaşar. Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Der. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, ss. 447-459

“Savaş ve Anti-faşist Direniş”, **STMA**, C. III, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., ss. 922-947

Savran, Sungur. “CHP ve Sosyal Demokrasi: Bir İlişkin Anatomisi”, **11. Tez**, no:4, Ekim 1986, ss. 78-106

Sezgin, Ömür, Gencay, Şaylan. “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VIII, ss. 2043-2051.

“Sosyal Demokrasi”, **STMA**, C. V, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., s. 1580-1599

“Sosyal Demokrasinin Yükselişi”, **STMA**, C. VII, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., ss. 2200-2215

“Tanzimat ve Batılılaşma”, **STMA**, C. VI, İstanbul: İletişim Yayınları, t.y., ss. 1790-1825

Tekeli, İlhan. “Türkiye’de Halkçılık”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VII, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, ss. 1929-1935

Thomas, Jean-Paul. “Sosyalizm”, **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, Çev. İsmail Yerguz, Der. Philippe Raynaud, Stéphane Rials, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss. 815-824

Timur, Taner. “Osmanlı Mirası”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der. İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, İstanbul: Belge Yayınları, 1987, ss. 12-37

Tunçay, Mete. “ Cumhuriyet Öncesinde Sosyalist Düşünce”, **Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, 5. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss. 296-309

Tunçay, Mete. “Türkiye Cumhuriyeti’nde Siyasal Düşünce Akımları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VII, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, ss. 1924-1928

Tunçay, Mete. Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’a Kadar), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. VII, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, ss. 1950-1954

Turan, İlter. “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Der. Ersin Kalacıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001, ss. 359-384

Türkay, Mehmet .”Türkiye’de Egemen İdeoloji –Resmi İdeoloji İlişkisine Bir Yaklaşım”, **Birikim**, no: 105-106, Ocak-Şubat 1998, ss. 50-56

Ümitli, Kemal. “ Ekim Devrimi Okulunda Yetişen Komünist: Mustafa Suphi”, **STMA**, C. VI, İstanbul: İletişim yayınları, t.y., ss. 1870-1871

3. TEZLER

Avcı, Sibel. “Türkiye’de Sosyal Demokrat Partilerin Gelişimi ve Tabanı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994

Dilan, Hasan. “Sosyal Demokrasi ve CHP”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995

Kahraman, Hasan Bülent. **The Making and The Crises of Turkish Social Democracy: Roots, Discourses and Strategies**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 1999

Kömürcü, Derya. “The Emergence of Center-Left Politics: 1960-80”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001

4. KONFERANSLAR

Corcuff, Philippe. “Alternatif Küreselleşme ve Özgürleşim: Özgürlükçü Sosyal Demokrasi Hipotezi”, Çev. Lale Aslan- Pınar Güzelyürek, Konferans Metni, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 30.04.2004

5. GAZETELER

Derviş, Kemal, Yusuf Işık, Radikal Gazetesi, 7 Nisan 2004.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum yeri: Çal-Denizli

Doğum tarihi: 15-06-1979

EĞİTİM

Uşak Sağlık Meslek Lisesi

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans

YABANCI DİL

İngilizce

BİLGİSAYAR

PC (İnternet, MS Office)

İLGİ ALANLARI

Siyasi tarih, siyaset kuramı, sosyoloji.

İŞ DENEYİMİ

Bozcaada Sağlık Merkezi, Hemşire, 1998-1999

Baltalimanı Kemik Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Hemşire, 1999-2003

İstanbul Sağlık Müdürlüğü, Araştırma Planlama Koordinasyon Birimi, Hemşire, 2003-

...